

ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ
НАУКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

*Збірник матеріалів
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
до Дня науки
м. Київ, 12 травня 2026 року*

Видавництво
«Юридика»
2026

УДК 001.8:34(062.552)
А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
28 травня 2026 року, протокол № 6*

*Редакційна колегія: Атаманчук Н. І., Гриняк А. Б., Міловська Н. В.
Відповідальний редактор: Міловська Н. В.*

**Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях
А 43 молодих вчених** : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-
практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 12 травня 2026 р.).
Одеса : Видавництво «Юридика», 2026. 164 с.

ISBN 978-617-8804-19-0

12 травня 2026 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України Радою молодих вчених проведено IV Всеукраїнську науково-практичну конференцію до Дня науки «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених», у якій взяли участь провідні науковці, молоді вчені, аспіранти, студенти, а також працівники з практичним досвідом роботи.

У рамках конференції обговорено питання тенденцій розвитку законодавства України у сфері публічно-правових та приватноправових відносин, гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, трансформації правової системи України в умовах сучасних викликів.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, докторантам, аспірантам, студентам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями юридичної науки.

УДК 001.8:34(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2026

© Видавництво «Юридика», 2026

ISBN 978-617-8804-19-0

© Автори, 2026

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Гармонізація фінансового законодавства в умовах європейської інтеграції: роль правотворчості Міністерства фінансів України Атаманчук Н. І.	7
Організація та здійснення оборонної функції держави: зарубіжний досвід та перспективи для України Богдан І. В.	11
Формальна визначеність права як критерій досконалості правотворчої діяльності Гончар Ю. В.	16
Європейська правотворчість як синтез традицій: філософсько-правові та методологічні аспекти Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В.	20
Законність нормативно-правових актів в аспекті основних типів праворозуміння Липівський В. В.	23
Плюралізм наукових шкіл права як цілісна картина правової доктрини Мельник Я. Я.	27
Роль правотворчої діяльності у процесі реформування правової системи України Міловська Н. В. ,.....	30
З Логоси права Мурач Д. В.	33
Коцепція войовничої демократії і права та свободи людини Шершель О. В.	37

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Європейські стандарти муніципального управління та їх імплементація в умовах цифровізації Гончаренко О. Г.	40
Європейські стандарти інституційної спроможності органів влади у контексті сталого розвитку Гусар О. А.	44

Транспарентність у діяльності органів місцевого самоврядування:
теоретико-правові підходи до визначення
Жежко Т. О...... 47

Інститут amicus curiae та творення Конституційним Судом України
конституційної реальності
Михесенко Ю. М...... 51

Ризики цифрового виключення населення в умовах діджиталізації
публічного управління та воєнного стану
Чалабієва М. Р...... 54

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Права та обов'язки медичного закладу у правовідносинах
за договором страхування здоров'я на випадок хвороби
Бакун С. С...... 58

Відповідальність за порушення прав та інтересів суб'єктів права
промислової власності на біотехнологічні винаходи
Василяко Р. О...... 62

До питання необхідності визнання і правової охорони інтелектуальної
власності, створеної військовослужбовцями
Гончар А. А...... 67

Захист прав кредитора в контексті банківського кредитування
Йосипенко М. С...... 70

Щодо прогностичного аспекту регулятивної функції принципу
добросовісності в приватному праві
Карнаух В. С...... 74

Правовий статус інших учасників договірних відносин страхування
цивільної відповідальності за ядерну шкоду
Марченко М. В...... 78

Підходи до правового регулювання обмеження лихварських процентів
Отцевич Є. Ю...... 80

Процесуальна форма цивільного судочинства в умовах
воєнного стану: трансформація та виклики
Перунова О. М...... 85

Іноземні держави як суб'єкти цивільно-правової відповідальності
у праві України
Радецький В. М...... 88

Погляд на приписи Книги 1 «Загальна частина» проекту Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року Чернега В. М.	93
Оцінка достовірності висновку експерта у цивільному судочинстві України Чернявська О. С.	95
НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО	
Відносини у сфері підприємницької діяльності в умовах оновлення приватного законодавства України Копитова О. С., Мозгова О. Ю.	100
НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО	
Формування законодавчої бази щодо оподаткування нерухомого майна в контексті євроінтеграції України Чайка В. В.	106
НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА	
Особливості кваліфікації колабораційної діяльності на початкових етапах досудового розслідування Вольвак О. М.	110
Цифрові докази у кримінальному провадженні: проблеми допустимості та оцінки Дубіна Є. Е.	113
Вплив міжнародного права на національне кримінальне право України у зв'язку з російською агресією Льчук О. М.	116
Інтеграція технологій штучного інтелекту та великих даних у стратегію розслідування фінансових правопорушень Калюга К. В.	120
Кримінологічний аналіз динаміки порушень вимог режиму радіаційної безпеки Ткаченко А. О., Ткаченко П. І.	124

Різносторонні аспекти злочинності та кримінологічна розвідка
як основа формування сучасної кримінологічної політики держави
Токар П. Т., Кріцак І. В., Боднар С. В. 129

Покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування
майнових збитків при звільненні від покарання із застосуванням
примусових заходів виховного характеру як реалізація
міжнародних стандартів правосуддя
Шморгун В. О. 139

Усвідомлення протиправності як складова інтелектуального
моменту умислу в складах кримінальних правопорушень,
передбачених ст. 209-1 Кримінального кодексу України
Шнуренко І. Г. 143

НАПРЯМ 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Особливості юрисдикції Міжнародного військового трибуналу
щодо спільного плану або змови
Бобріченко В. В. 148

Порушення прав людини на окупованих територіях України
Кот К. О. 152

Інноваційні підходи до оптимізації діяльності міжнародних міжурядових
організацій у сфері врегулювання міжнародних конфліктів
Крамной С. С. 156

Інституційні та нормативні засади міжнародного співробітництва
в сфері протидії тероризму на морі
Литвиненко С. С. 159

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

ГАРМОНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: РОЛЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

Агаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) [1], отримання статусу кандидата на вступ до ЄС вимагають адаптації правової системи нашої держави до вимог, висунутих до неї європейською спільнотою, оновлення правових норм, узгодженості нормативно-правових актів, гармонізації законодавства України із правом ЄС. В цьому контексті, приведення національного фінансового законодавства у відповідність до стандартів ЄС набуває особливого значення, оскільки гармонізація фінансового законодавства України є ключовим елементом європейської інтеграції.

Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2026–2030 роки [2] євроінтеграцію, зокрема, приведення системи управління державними фінансами у відповідність до стандартів ЄС, визначено одним із ключових реформаційних напрямів.

Провідна роль у цьому процесі належить Міністерству фінансів України (далі – Мінфін) як центральному органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Основи правового статусу Мінфіну визначені Конституцією України [3], Законом України «Про центральні органи виконавчої влади»[4] та Положенням про Міністерство фінансів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 375 [5]. Мінфін наділений повноваженнями щодо формування та реалізації державної фінансової політики, що охоплює бюджетні, податкові, митні та боргові відносини. У зв'язку з цим міністерство має правову компетенцію щодо підготовки проектів законів, постанов, розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також

власних нормативно-правових актів. Таким чином, Мінфін має широкі правотворчі повноваження у формуванні та реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової та митної політики, розробляючи проекти законів, нормативно-правових актів, вносячи пропозиції щодо вдосконалення законодавства, а також погоджуючи акти інших органів, що стосуються фінансової сфери, забезпечуючи при цьому контроль за дотриманням бюджетного законодавства та здійснюючи внутрішній фінансовий контроль. Вважаємо, що Мінфін виступає ключовим суб'єктом правотворчої діяльності у сфері податкової та бюджетної політики, шляхом впровадження міжнародних стандартів податкової прозорості, контролю та обміну інформацією. Подальший розвиток гармонізації фінансового законодавства України охоплює як нормативно-правову, так і інституційну трансформацію відповідно до *acquis* ЄС і пов'язаний із такими ключовими напрямками як: імплементацією новітніх директив та регламентів ЄС; цифровізацією фінансових послуг; поглибленням співпраці з європейськими інституціями, зокрема шляхом інтеграції до спільного фінансового простору, участі у механізмах нагляду та обміну інформацією, а також імплементації кращих практик регуляторної політики; удосконаленням правотворчої діяльності, що передбачає підвищення якості законодавчого процесу, системну оцінку регуляторного впливу та забезпечення узгодженості міжгалузевих норм.

Зокрема, з метою забезпечення адаптації законодавства України до міжнародних стандартів та його гармонізації з *acquis* ЄС у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Мінфін здійснює такі заходи як: Дорожня карта з питань верховенства права, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р. [6]; моніторинг *acquis* ЄС у сфері боротьби з відмиванням грошей та здійснення заходів щодо приведення законодавства у відповідність із внесеними змінами; розроблення та прийняття закону про створення Єдиного реєстру рахунків фізичних і юридичних осіб, спрямованого на приведення національного законодавства у відповідність із Директивами ЄС 2015/849 та 2019/1153.

Так, Мінфіном подано на розгляд Кабінету Міністрів України такі проекти Законів як: проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA)» (zareєстровано у Верховній Раді України за номером 14327 від 23 грудня 2025 року);

проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA)» (zareєстровано у Верховній Раді України за номером 14328 від 23 грудня 2025 року); проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA)» (zareєстровано у Верховній Раді України за номером 14326 від 23 грудня 2025 року) [7].

Окрім того, Мінфіном здійснюється ухвалення та імплементація законодавчих змін для приведення національного законодавства у відповідність до Директиви ЄС 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС [8]; Директиви ЄС 2018/843 від 30 травня 2018 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС [9]; Директиви ЄС 2024/1640 від 31 травня 2024 року про механізми, які повинні бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, внесення змін до Директиви (ЄС) 2019/1937, а також внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 [10]; забезпечення застосування Регламенту 2024/1624 від 31 травня 2024 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму [11].

Також Мінфін здійснює аналіз *acquis* ЄС з метою подальшої імплементації відповідних законодавчих змін. Після завершення гармонізації українського законодавства з вимогами зазначених актів права ЄС, робота буде зосереджена на імплементації законодавчих змін для приведення національного законодавства у відповідність до Директиви ЄС 2024/1640 та забезпечення застосування Регламенту 2024/1624.

Зауважимо, що Мінфіном із залученням заінтересованих органів та за сприяння проекту міжнародної технічної допомоги здійснюється аналіз положень Рекомендацій FATF та ЕВА, а також міжнародного досвіду в частині запровадження цілеспрямованих, пропорційних та

ризик-орієнтованих заходів, що не порушують і не перешкоджають законній діяльності неприбуткових організацій. Триває робота з компетентними органами та представниками інститутів громадянського суспільства з метою виконання вказаного заходу.

Вважаємо, що Мінфін відіграє ключову роль у процесі гармонізації фінансового законодавства, здійснюючи аналіз відповідності національного законодавства *acquis* ЄС, підготовку законопроектів та підзаконних актів, координацію з іншими органами державної влади, імплементацію міжнародних стандартів (FATF, EBA). Мінфін здійснює системний аналіз директив та регламентів ЄС та готує законодавчі зміни, спрямовані на інтеграцію України до європейського фінансового простору.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2026 р. № 217-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-%D1%80#Text>.

3. Конституція України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#n217>

5. Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

6. Дорожня карта з питань верховенства права: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>.

7. Адаптація законодавства до міжнародних стандартів та права ЄС. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/adaptation_of_legislation_to_international_standards_and_eu_law-863.

8. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення

змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text.

9. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 р. про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text.

10. Directive (EU) 2024/1640 of the European Parliament and of the council of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Directive (EU) 2019/1937, and amending and repealing Directive (EU) 2015/849. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1640/oj/eng>.

11. Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj/eng>.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Богдан І. В.

аспірант кафедри теорії, історії та філософії права

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Оборонна діяльність держави є невід’ємним, суверенним атрибутом її існування, що полягає у системній підготовці до збройного захисту та безпосередньому забезпеченні територіальної цілісності й політичної незалежності. У сучасному глобалізованому світі, де виклики безпеки набули транснаціонального характеру, ця функція реалізується не в ізольованому вакуумі національного законодавства, а в межах чітко структурованої системи міжнародного публічного права. Ця система встановлює суворі обмеження на способи, легітимність та засоби ведення бойових дій, формуючи глобальний правопорядок.

Трансформація міжнародної архітектури безпеки після завершення Другої світової війни докорінно змінила парадигму державного суверенітету. Право на війну (*jus ad bellum*), яке століттями вважалося абсолютним і незаперечним привілеєм урядів, було перетворено на суворо регламентований виняток. Паралельно відбулося формування розгалуженої системи міжнародного гуманітарного права (*jus in bello*), спрямованої на максимальну гуманізацію збройних конфліктів, зменшення страждань комбатантів та захист мирного населення. Фундаментом цієї гуманістичної парадигми стали Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, норми яких сьогодні визнаються звичаєвим міжнародним правом і є обов'язковими для виконання всіма учасниками збройних протистоянь.

Для України, яка відстоює своє невід'ємне право на існування в умовах екзистенційної загрози та неспровокованої повномасштабної збройної агресії російських загарбників, неухильна імплементація цих міжнародно-правових стандартів є не лише питанням формальної юридичної відповідальності. Вона виступає ключовим стратегічним імперативом. Демонстрація прихильності до міжнародного права гарантує Україні глобальну легітимність та забезпечує збереження безпрецедентної політичної, фінансової та військової підтримки з боку об'єднаного демократичного світу.

Наріжним каменем сучасної міжнародної безпеки та основою концепції *jus ad bellum* є Статут Організації Об'єднаних Націй. Пункт 4 статті 2 цього епохального документа встановлює фундаментальну заборону на загрозу силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави [7]. Ця імперативна норма (*jus cogens*) докорінно декриміналізувала мир як нормальний стан міжнародних відносин. Проте, визнаючи складність та непередбачуваність геополітичних реалій, творці Статуту заклали легальні механізми застосування сили у виняткових випадках. У ситуації паралічу інституційної здатності Ради Безпеки ООН оперативного реагувати на акти агресії через зловживання правом вето з боку постійних членів, критичного значення набуває стаття 51 Статуту ООН. Ця стаття кодифікує природне та невід'ємне право кожної держави на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу. Саме спираючись на цю непохитну норму міжнародного права, Україна здійснює легітимний збройний захист свого суверенітету.

Дієвість міжнародно-правових стандартів на практиці безпосередньо залежить від ефективності механізмів їх інтеграції у національну правову систему. В Україні діє моністичний підхід, який забезпечує пріоритет міжнародних зобов'язань. Ключовим інструментом тут виступає Закон України «Про міжнародні договори України».

Відповідно до статті 6 цього Закону, Президент України, Прем'єр-міністр та Міністр закордонних справ наділені виключним правом вести переговори та підписувати такі договори без необхідності отримання спеціальних повноважень [4]. Особливого стратегічного значення цей інституційний механізм набув у контексті формування сучасної коаліції держав-партнерів на підтримку України. Яскравим та найбільш показовим прикладом реалізації цієї норми є Двостороння безпекова угода між Україною та Сполученими Штатами Америки, укладена 13 червня 2024 року. Такі двосторонні та багатосторонні міжнародні акти, проходячи процедуру внутрішньодержавного узгодження, відіграють критичну роль: вони цементують довгострокове оборонне співробітництво, перетворюючи загальні політичні декларації іноземних урядів на юридично обов'язкові інституційні рамки, які є абсолютно необхідними для стабільного та горизонтного планування національної оборони України.

Окрім суто правових обмежень щодо ведення бойових дій, ключову роль у побудові дієвої та сучасної оборонної функції відіграють стандарти управління збройними силами, глибоко інтегровані в євроатлантичний безпековий простір. Центральним постулатом Організації Північноатлантичного договору (НАТО), до членства в якій прагне Україна, є принцип демократичного цивільного контролю над військовою організацією держави. В українському законодавстві цей фундаментальний принцип чітко закріплений у Законі України «Про національну безпеку України». Згідно зі статтею 12 цього Закону, предметом цивільного контролю є беззаперечне дотримання Конституції і законів у повсякденній діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, а також постійна оцінка стану реалізації державних стратегій та прозорість використання бюджетних коштів [5].

Ця інституційна модель управління передбачає суворе функціональне розмежування повноважень: цивільне Міністерство оборони відповідає за формування загальної державної політики, фінансове планування та матеріальне забезпечення армії, тоді як суто військове командування, на чолі з Головнокомандувачем Збройних Сил України, зосереджується на плануванні операцій, бойовій підготовці та оперативному управлінні військами на полі бою. Як зазначено у статті 8 Закону України «Про Збройні Сили України», командувачі видів та окремих родів військ мають повноваження проводити операції із залученням відповідних підпорядкованих сил та здійснювати безпосереднє оперативне управління ними [3]. Така грамотна децентралізація оперативного керівництва у поєднанні із жорстким, всеосяжним цивільним наглядом на найвищому стратегічному рівні

повністю унеможливило виникнення військової диктатури та забезпечує максимальну прозорість і підзвітність функціонування армії демократичному суспільству.

Формування справді ефективної та стійкої оборонної стратегії України вимагає не лише опори на власні сили, але й ретельного, критичного вивчення успішного зарубіжного досвіду. Зрозуміло, що сучасні держави вибудовують власні національні оборонні системи, спираючись на унікальні історичні передумови, географічне положення та ресурсні можливості. Проте глибокий компаративний аналіз дозволяє виокремити спільні риси та інституційні рішення, що довели свою життєздатність.

Сполучені Штати Америки демонструють модель, де оборонна функція реалізується через безпрецедентну систему потужного ресурсного забезпечення у поєднанні з чітким конституційним балансом гілок влади. Головним інструментом тут виступає щорічний Акт про національну оборону, який не лише затверджує колосальний бюджет, але й детально прописує стратегічні пріоритети та напрямки розвитку збройних сил. Оперативне застосування військ покладено на територіальні Об'єднані бойові командування, що забезпечує гнучкість реакції на глобальні загрози.

Досвід Республіки Польща є надзвичайно показовим та спорідненим для України з огляду на ідентичні геополітичні виклики з боку агресивної політики Російської Федерації. Усвідомивши критичність загрози, польський парламент 11 березня 2022 року здійснив радикальну реформу, ухваливши новий комплексний Закон «Про оборону Вітчизни». Цей акт став правовим фундаментом для безпрецедентного збільшення чисельності польської армії до 300 тисяч осіб та фіксації оборонних видатків на рівні, що перевищує 3% ВВП. Європейські дослідники, зокрема П. Кобельський, особливо наголошують на інноваційності цього закону у сфері кібербезпеки: він суттєво змінив архітектуру оборони, розширивши повноваження спеціалізованих Військ оборони кіберпростору щодо здійснення проактивного захисту мереж та активної оборони в цифровому середовищі [8, с. 25].

Скандинавські країни (зокрема Швеція та Фінляндія), а також нейтральна Швейцарія, довели до досконалості концепцію всеохоплюючої (або тотальної) оборони. Ця парадигма виходить з того, що захист національного суверенітету є спільною, нероздільною справою уряду, професійної армії та кожного окремого громадянина. Вона спирається на широку децентралізацію управління, розбудову масштабних мереж цивільних укриттів, створення стратегічних запасів продовольства і медикаментів, а також постійне тренування цивільного населення діям в умовах кризових ситуацій.

Аналіз цих міжнародно-правових рамок та передового зарубіжного досвіду переконливо доводить, що ефективна організація оборонної функції сучасної держави вимагає комплексного, багатовимірного та всеохоплюючого підходу. Суворе дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час ведення бойових дій не є ознакою слабкості, як це часто пропагується авторитарними режимами. Навпаки, воно формує високодисципліновану, професійну армію та забезпечує державі незаперечну політичну легітимність на світовій арені, що є критичним базисом для розбудови міцних стратегічних союзів та отримання військово-технічної допомоги.

Література:

1. Двостороння безпекова угода між Україною та Сполученими Штатами Америки від 13 червня 2024 р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-s-91549> (дата звернення: 15.04.2026).

2. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата звернення: 15.04.2026).

3. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T193400> (дата звернення: 15.04.2026).

4. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T041906> (дата звернення: 15.04.2026).

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T182469> (дата звернення: 15.04.2026).

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 червня 2024 р. «Про створення у структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем як окремого роду сил» : Указ Президента України від 25 червня 2024 р. № 382/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3822024-51093> (дата звернення: 15.04.2026).

7. Статут Організації Об'єднаних Націй : прийнятий 26 червня 1945 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U> (дата звернення: 15.04.2026).

8. Kobielski P. Law of 11 March 2022 on Homeland defense implications for the cybersecurity of Poland. *Wiedza Obronna*. 2022. Vol. 280, No. 3. P. 13–26. DOI: <https://doi.org/10.34752/2022-a280>.

ФОРМАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПРАВА ЯК КРИТЕРІЙ ДОСКОНАЛОСТІ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гончар Ю. В.

*аспірантка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Формальна визначеність як критерій досконалості правотворчої діяльності є фундаментальною складовою ефективного функціонування держави та її правової системи, її стабільності та адаптації до інтересів і потреб суспільства, забезпечення правового порядку, прав і свобод людини. Передусім, досліджуючи формальну визначеність як критерій, якому повинна відповідати нормотворча діяльність, вважаємо необхідним коротко зупинитися на доктринальних засадах формальної визначеності та формах її прояву, а також на нормативних та доктринальних засадах правотворчості,

У вітчизняній правовій доктрині домінуючим є вузький підхід до розуміння формальної визначеності, відповідно до якого її сутність обмежується лише вимогою щодо обов'язкового закріплення нормативного припису у формалізованому (писаному) джерелі права. Такий підхід акцентує увагу на зовнішньому виразі нормативного припису, не охоплюючи такі важливі аспекти як визначеність змісту (точність, конкретність, чіткість, тощо) норм права, їх стабільність, внутрішня узгодженість та передбачуваність правозастосування. Натомість у зарубіжних правових системах превалює широкий підхід до розуміння формальної визначеності, який охоплює як вимогу до визначеності форми, яка полягає у формалізації нормативного припису, так і вимогу до визначеності змісту, яка полягає у логічності, зрозумілості, чіткості, повноті тощо норми права, стабільності правового регулювання та передбачуваності правозастосовної діяльності для широкого кола суб'єктів.

Для з'ясування значимості формальної визначеності необхідно проаналізувати не лише існуючі підходи до її розуміння і на цій основі сформулювати дефініцію та виокремити її ознаки, а й обґрунтувати форми її прояву. На нашу думку, з'ясування форм прояву правового явища забезпечує встановлення його місця у системі права та державі, а також ролі у правовій реальності.

Грунтовне дослідження форм прояву визначеності як властивості права здійснено А. Г. Байбак, яка обґрунтовує, зокрема, таку форму прояву, як вимоги до нормотворчої техніки, як дотримання юридичної

логіки та галузевої типізації, доцільного використання юридичних конструкцій, фікцій, прийомів та засобів нормотворчої техніки, зокрема, прийомів формулювання правових норм та встановлення зв'язків між правовими нормами тощо [1, с. 10].

Є. О. Романюк акцентує увагу на вимогах, які впливають з формальної визначеності, а саме: чіткість правової норми та умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення права, інтересу чи свободи; обов'язковість промульгації нормативно-правових актів; заборону внесення непередбачуваних змін до законодавства [2, с. 95].

У свою чергу С. П. Погребняк наголошує на процедурних вимогах формальної визначеності, до яких відносить обов'язкове оприлюднення актів, заборону зворотної сили актів, розумну стабільність права, послідовну правотворчість; надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону [3, с. 42].

Г. З. Остапенко зазначає, що для легальності права важливим є як дотримання формальних вимог, пов'язаних із формою права, суб'єктом нормотворчості та процедурою здійснення нормативної діяльності, так і змістовне наповнення, яке має відповідати принципам права, правам та свободам людини та громадянина, оскільки має безпосереднє значення для забезпечення правової безпеки та правової стабільності [4, с. 56].

Наведені підходи до процедурних вимог формальної визначеності, що ґрунтуються на формальній визначеності, надають можливість виокремити наступні основні вимоги як до нормопроектної діяльності, так і нормативно-правових актів: 1) послідовність; 2) обов'язкова промульгація; 3) заборону зворотної сили у часі; 4) стабільність та своєчасність; 5) передбачуваність.

З огляду на зазначене вважаємо, правомірним виокремлення такої форми прояву формальної визначеності як критерію досконалої правотворчої діяльності.

Закон України «Про правотворчу діяльність» у статті 2 передбачає, що правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється уповноваженим суб'єктом з метою: 1) планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; 2) розроблення проєктів нормативно-правових актів; 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів; 4) ведення обліку нормативно-правових актів; 5) здійснення правового моніторингу [5].

П. М. Рабінович розглядає категорію правотворчості як діяльність компетентних державних органів, уповноважених державою громадських об'єднань, трудових колективів або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних спільнот із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм [6, с. 103]. На думку М. І. Козюбри, правотворчість як частина загального процесу

правотворення є особливим видом діяльності, що притаманний спеціально уповноваженим органам із формулювання, зміни або скасування правових норм, в основі яких лежать потреби та інтереси людей [7, с. 192].

Оскільки правотворчість за своєю сутністю є формою суспільної діяльності та має самостійний характер, вона характеризується сукупністю ознак. З метою дослідження важливості формальної визначеності для нормотворчої діяльності доцільно також проаналізувати її основні ознаки. Серед основних ознак нормотворчості С. В. Бобровник виокремлює наступні: є невід'ємною частиною суспільної практики; є засобом надання суспільству рис системності; має загальносоціальний характер, оскільки забезпечує загальносоціальні функції; є спеціально-правовим явищем, що належить до правової сфери; є різновидом діяльності суб'єктів; здійснюється в особливих процесуальних формах; спрямована на встановлення, зміну чи скасування правових норм; засновується на системі нормативно закріплених вимог; має особливе функціональне призначення; визначає реальну участь інститутів громадянського суспільства у розробці нормативних актів [8, с. 76]. Дещо уточнює цей перелік Т. О. Дідич, наголошуючи на наступних ознаках: це діяльність, що проводиться уповноваженим суб'єктом; вона має нормативно закріплений порядок здійснення; характеризується цілеспрямованим спрямуванням та має результативний характер; така діяльність має певну ступінь організації (тобто здійснюється у відповідних організаційних та організаційно-правових формах); передбачає відповідний правовий регламент; має певний рівень наукового обґрунтування та забезпечення (ґрунтується на доктринальній базі та володіє механізмом забезпечення та супроводження, що ґрунтується на наукових та нормативних засадах) [9, с. 4].

З огляду на сучасні підходи до характеристики правотворчості та її ознак, вважаємо за можливе обґрунтувати наступне визначення правотворчості. Це нормативно регульована процедура створення, зміни, доповнення нормативно-правових актів та їх систематизації у відповідності до вимог чіткості, однозначності, передбачуваності нормативного матеріалу, правил нормотворчої техніки, що здійснюється у межах наданих суб'єктам повноважень з метою формалізації правових приписів, які є засобом забезпечення системності суспільства. Таким чином формальна визначеність є фундаментальною ознакою правотворчості.

Формальна визначеність як критерій досконалості правотворчої діяльності забезпечує стабільність правового регулювання, його адаптивність до потреб суспільства, а також гарантує дотримання прав і свобод людини. У цьому контексті правотворчість розглядається не

лише як процес створення нових правових норм, а як діяльність, що має відповідати вимогам формальної визначеності – чіткості, однозначності, передбачуваності та внутрішньої узгодженості нормативного матеріалу.

Ефективність правотворчості залежить, насамперед, від процедури прийняття нормативно-правових актів, внесення змін і порядку набрання ними чинності. Ігнорування процедури прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів, а також внесення змін до них є однією з основних причин порушення формальної визначеності. Отже, при створенні нормативно-правового акту дотримання закріпленої у законодавстві процедури є істотним.

Література:

1. Байбак А. Г. Визначеність як властивість права : автореф. дис... канд. юрид. наук. Харківський націон. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2021. 26 с.
2. Романюк Є. О. Формальна визначеність права як підстава визначення меж людської свободи. *Молодий вчений*, 2014. № 5 (2). С. 95–98.
3. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають із принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 42–53.
4. Остапенко Г. З. Легальність, легітимність і правова визначеність у сучасних політико-правових реаліях 2022–2023рр. *Право України*. 2023. № 3. С. 54–71.
5. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3915-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Антіка, 2001. 176 с.
7. Козюбра М. І. Загальна теорія права : підручник. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
8. Бобровник С. В. Нормотворчість: поняття і принципи організації. *Альманах права*. 2024. № 15. С. 75–83.
9. Дідич Т. О. Нормопроекування: теоретико-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, Інститут законодавства ВР України. 2006. 215 с.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК СИНТЕЗ ТРАДИЦІЙ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Костицький М. В.

*доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
НАПрН України, почесний академік НАПН України,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Кушакова-Костицька Н. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правотворчість у Європейському Союзі є унікальним лабораторним полем для синтезу національних правових традицій та вироблення нових, гібридних підходів. Її аналіз вимагає розгляду двох нерозривних рівнів: філософсько-правового (світоглядні основи, концепції легітимності та справедливості) та методологічного (конкретні інструменти, процедури, інститути забезпечення якості права).

Динаміка розвитку філософсько-правової архітектоники ЄС визначається діалектикою конвергенції інтеграційних процесів та резистентності конституційної ідентичності національних правопорядків.

Зокрема, у Німеччині слід відмітити доктрину Rechtsstaat з акцентом на верховенстві права, захисті довіри та ключовій ролі принципу пропорційності. У цьому контексті правотворчість розуміється як раціональне конструювання системно узгоджених норм.

У Франції у філософсько-правовому ракурсі важливе значення відіграє традиція раціоналізованого парламентаризму з сильною позицією виконавчої влади та Державної ради (Conseil d'Etat) як гаранта юридичної якості та дотримання республіканських принципів.

Для Польщі характерним є постсоціалістичний транзит до європейської правової держави, де правотворчість є інструментом консолідації демократії, а євроінтеграція – зовнішнім каталізатором внутрішніх реформ.

Загальноєвропейський вектор правотворчості визначається поступовою конвергенцією навколо принципів верховенства права, прав людини, демократії (ст. 2 Договору про Європейський Союз [1]) та ідеї дискурсивної легітимності (Ю. Габермас, «Faktizität und Geltung», 1992), де процедура обговорення правової норми в публічному дискурсі є джерелом її обґрунтованості.

Сучасна юридична методологія трансформує національні особливості в уніфіковані процедури в межах спільної політики «Кращого регулювання» (*Better Regulation Agenda*) як універсального стандарту правотворчості. При цьому можна виокремити три ключові групи методологічних інструментів, які ілюструють зазначену трансформацію: інститути незалежної експертизи, процедурні механізми контролю якості та впровадження на національному рівні політики «Кращого регулювання», що інтегрує кращі практики в обов'язкову рамку для всієї європейської правотворчості.

Серед інститутів незалежної експертизи законопроектів можна зазначити, зокрема, Наукову службу Бундестагу (*Wissenschaftliche Dienste*) у ФРН, Державну Раду (*Conseil d'État*) у Франції, Законодавче бюро Сейму (*Biuro Legislacyjny*) у Польщі як різні моделі незалежного експертного забезпечення.

Контроль якості законодавства на процедурному рівні забезпечується комплексом таких інструментів, як обов'язковий аналіз регуляторного впливу *RIA* (*Regulatory Impact Assessment*), багатостадійність читання, превентивний конституційний контроль (характерний для Франції) та врахування регіональних інтересів (через німецький Бундесрат).

Важливу функцію відіграє і принцип «Кращого регулювання», який встановлює обов'язковість оцінки регуляторного впливу, консультацій, експертизи та моніторингу *ex-post* для всієї європейської, а також національної (у сфері застосування права ЄС) правотворчості.

Слід зауважити, що національні методології та право ЄС перебувають у стані динамічної взаємодії, результатом якої стає синтез – творче поєднання різнорідних підходів, що виявляється у таких формах:

- транспозиція як творче завдання, яка полягає в необхідності забезпечення цілі директиви ЄС з урахуванням національного контексту, а не механічне копіювання;

- процедура нотифікації (Директива ЄС 2015/1535 [2]) як механізм попередження бар'єрів у торгівлі, що впливає на методологію технічного нормотворення в державах-членах ЄС;

- принцип пропорційності як інструмент інтеграції між німецькою філософсько-правовою доктриною та європейським стандартом судового контролю за національними регуляторними рішеннями.

Слід відзначити також, що сучасна європейська правова думка загалом розвивається за такими ключовими трендами, як перехід від формальної гармонізації до управління різноманіттям через взаємне визнання та субсидіарність; еволюція від представницької демократії до деліберативної та експериментальної; рух від суто юридичної аргументації до емпірично обґрунтованого регулювання на основі дата-аналітики та штучного інтелекту; зміна секторального підходу на цілісні філософські рамки, де Зелений курс стає мета-принципом; трансформація від закритого процесу до тотальної прозорості через цифрові платформи та публічні реєстри лобізму.

Для України це означає, що євроінтеграційні прагнення мають орієнтувати законодавця не на вчорашні, а на завтрашні стандарти європейської правотворчості. Така перспектива вимагає готовності до фундаментальних трансформацій, а саме: цифровізації – створення інструментів для роботи з великими даними та алгоритмічного аналізу законодавства; глибинної екологізації – вбудовування «зелених» критеріїв у кожну оцінку регуляторного впливу; впровадження деліберативних практик як інституційної форми участі громадян у стратегічному розвитку.

Отже, європейська правотворчість демонструє перехід від національно-замкнених моделей до інтегрованої методології, що поєднує філософсько-правові засади з універсальними інструментами «Кращого регулювання». Лише такий комплексний підхід здатен забезпечити ефективний синтез національних традицій та наднаціональних вимог у правовому просторі ЄС, постійно еволюціонуючи та вибираючи найкращий методологічний інструментарій.

Література:

1. Consolidated version of the Treaty on European Union – Title I: Common Provisions – Article 2. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12008M002> (дата звернення: 19.04.2026).

2. Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services (codification). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/1535/oj/eng> (дата звернення: 19.04.2026).

ЗАКОННІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В АСПЕКТІ ОСНОВНИХ ТИПІВ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Липівський В. В.

*аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Об'єктивність процесу наукового пізнання та його результат залежить від обраної науковцем методологічної основи. Класний підхід до її визначення обумовлюється включенням до складу методології наукових підходів пізнання, системи методів та принципів дослідження. Однак, на нашу думку, важливою складовою методологічної основи дослідження правових категорій та явищ є праворозуміння, адже саме тип праворозуміння визначає парадигму та зразок наукового пізнання. Не складає визначення і дослідження законності нормативно-правових актів як важливої вимоги процесу і результату правотворчості.

Визначальна роль типу праворозуміння у дослідженні законності нормативно-правових актів обумовлена:

- науково-пізнавальним статусом права як основи законності;
- можливістю формування теорії законності;
- необхідністю з'ясування її сутності та функціонального призначення;
- з'ясуванням категоріального наповнення досліджуваного явища;
- можливістю визначення взаємодії досліджуваної категорії із суміжними явищами правового характеру;
- багатоаспектністю законності нормативно-правових актів як важливої у доктринальному та практичному значенні категорії.

Необхідно зазначити, що сама проблема праворозуміння є досить складною та протирічною. В цьому аспекті принагідно згадати слова Б. О. Кістяківського про те, що суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, навіть більшою мірою, саме з вихідного питання – до якої сфери явищ належить право – починається непримириме розділення напрямів і шкіл у цій науці [1, с. 371].

Типологія праворозуміння може біти визначена як групування (розподіл) за основними, фундаментальними ознаками (критеріями) такої категорії як право на відповідні типи. При цьому під типом праворозуміння ми будемо розуміти обґрунтоване М. І. Козюброю визначення як зумовленого світоглядовою позицією науковця образу права, що відображає найбільш суттєві ознаки права [2, с. 14]. За наявності різноманітних підходів до типологізації праворозуміння, на

нашу думку, найбільш доцільним для дослідження законності нормативно-правових актів є критерій вихідних концептуальних ідей, відповідно до якого виокремлюють природно-правовий (юснатуралістичний), позитивістський (нормативістський) та соціологічний типи праворозуміння.

Оскільки категорія «законність» є відображенням вимоги реалізації всіма суб'єктами права законів та заснованих на них підзаконних актів, доцільним, на нашу думку, є з'ясування залежності розуміння законодавства відповідно до згаданих типів праворозуміння, що надасть можливість обґрунтувати відповідне уявлення щодо законності нормативно-правових актів та її особливостей.

Тривалий час у вітчизняній юриспруденції панував правовий легізм (нормативізм), що забезпечував характеристику таких формальних ознак нормативно-правових актів, як нормативність; формальна визначеність; опосередкованість державою шляхом безпосередньої чи санкціонованої правотворчості; системність; ієрархічна підпорядкованість; загальнообов'язковість, підтверджена можливістю застосування легального примусу від імені держави. Нормативні приписи є вільними від моральних настанов, відображають волю держави (у демократичних країнах – волю народу), заснованість системи джерел права на принципі верховенства закону.

На нашу думку, законність нормативно-правових актів в аспекті позитивізму може бути визначена як вимога ієрархічного підпорядкування нормативних актів, які складають законодавство, в залежності від їх юридичної сили, виходячи із верховного значення Конституції та конституційних законів.

Основними аспектами змісту законності у легістському її розумінні є:

- суворе дотримання правових приписів, вміщених у нормативно-правових актах;
- юридична визначеність та процедурна прозорість нормативно-правових актів;
- відповідність дій суб'єктів права формально встановленим правилам і процедурам;
- можливість нормативно-правових актів вступати у протиріччя з універсальними цінностями права та правами людини;
- відображення нормативними документами інтересів держави як суб'єкта правоутворення.

Таким чином, законність нормативно-правових актів у аспекті позитивізму може бути охарактеризована як *формальна*.

За своєю сутністю юснатуралізм є протилежним правовому легізму. Відповідно до його положень законодавство є динамічним явищем, що еволюціонує як самодостатня та досконала інституція; нормативно-

правові акти є втіленням справедливості, свободи, моральності та визначаються як абсолютна цінність суспільства, їх призначенням є закріплення і гарантування природних прав людини. Роль держави зводиться до відображення цих прав та їх формального закріплення, основним принципом побудови нормативно-правових актів є верховенство права, а закон є виключно правовим, якщо відповідає Конституції та націлений на гарантування прав людини як вищої соціальної цінності.

Законність нормативно-правових актів в аспекті юснатуралізму може бути визначена як правовий режим, що забезпечує справедливий баланс між державним регулюванням та індивідуальними правами, заснованість системи джерел права на положеннях правового закону, принципах справедливості, визначеності стабільності та визнання прав і свобод людини вищою соціальною цінністю.

Зміст законності нормативно-правових актів у цьому значенні визначається наступними положеннями:

- відповідність змісту нормативно-правового акту загальнолюдським цінностям [3, с. 268];

- нормативно-правовий акт є виразом рівної міри справедливості, свободи, поваги та людської гідності;

- заснованість системи нормативно-правових актів на принципі верховенства права, дотримання законів всіма суб'єктами права [4, с. 57];

- відповідність закону моральним та етичним нормам.

Таким чином, законність нормативно-правових актів в межах юснатуралізму може бути визначена як *правозаконність*.

Соціологічне праворозуміння намагається визначити законодавство як соціальне явище, що функціонує у суспільстві, відображає закономірності його розвитку через потребу у забезпеченні суспільного порядку; закріплюється у певних джерелах права, що є реальними через визнання суспільством та втілення у поведінці суб'єктів як носіїв прав та обов'язків; нормативно-правові акти є реально існуючими завдяки виникненню, зміні припиненню правовідносин та втіленню у суспільну практику; їх основним призначенням є реальний вплив на суспільство, тому законодавство складають лише ті акти, які мають практичний вияв.

Законність нормативно-правових актів може бути визначена як нормативно закріплена вимога їх відповідності об'єктивним умовам розвитку суспільства та суспільної практики. Зміст цієї категорії відповідного до соціологічного сприйняття складають наступні положення:

- нормативно-правові акти повинні відображати соціальні інтереси і потреби;

- нормативні документи формуються у суспільстві в результаті узагальнення суспільної практики;
- наявність механізмів реалізації нормативних положень;
- нормативно-правові приписи реалізуються шляхом правовідносин;
- ефективність нормативних положень визначається рівнем впровадження їх положень у поведінку суб'єктів права та суспільну практику.

Таким чином, підхід до характеристики законності нормативно-правових актів у аспекті соціологічного підходу може бути визначений як *функціональний*.

Засновуючись на вищевикладених положеннях, правомірним є висновок про багатоаспектність законності нормативно-правових актів, розуміння якої залежить від типу сприйняття права та може бути визначена на формальному, правозаконному та функціональному рівнях.

Література:

1. Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі». К.: Абрис, 1996. 512 с.
2. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С.10–20.
3. Шевцова А. В. Закон крізь призму основних типів праворозуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 266–269.
4. Лисик М. А. Гарантії правозаконності у правовій державі: концептуальні засади та практичне впровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 56–59.

ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ШКІЛ ПРАВА ЯК ЦІЛІСНА КАРТИНА ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Мельник Я. Я.

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Наукові школи права відіграють фундаментальну роль не тільки для підготовки правників, впливу на правову політику та правову ідеологію, але й розвитку правової доктрини.

Сучасні наукові школи права в Україні характеризуються плюралізмом підходів та методології у своїй діяльності. І ці питання є принциповими для дослідження через те, аби розпізнати усю палітру доктринального ландшафту тієї чи іншої наукової школи права як певної унікальної системи, соціального явища.

На сьогодні, належної уваги в моніторингу тих чи інших шкіл права не відстежується у дослідженнях вчених-правників. Відтак їх наукові результати в галузі права, за часту, залишаються без застосування у практичній так і в навчально-методологічній площині, не використовуються доктринально. Попри це, сам факт умовного існування «наукової школи», імізацію певною науковою школою себе як «школою» науки, вказує на наявність різних поглядів, наявність різних методологічних інструментів, рівня наукової культури, соціальних поглядів, завдань та спроможностей.

Тут, насамперед, варто звернути увагу на терміни «наукова школа» та «плюралізм».

Зокрема, «наукова школа» розуміється як широко вживане поняття в радянському та пострадянському наукознавстві, а також публіцистиці й художніх творах наукової тематики. Вважається, що не має чіткого загальноприйнятого визначення. Натомість, під науковою школою пострадянські наукознавці здебільшого розуміють форму організації колективної наукової праці співробітників наукової установи чи закладу вищої освіти під керівництвом лідера школи, відомого вченого, і за участі його безпосередніх учнів та послідовників. Часто наукова школа – це тяглість наукової традиції та тематики, дослідження якої розпочав певний визначний учений і продовжили його численні учні, що супроводжувалися отриманням вагомих для світової та національної науки результатів [5]. Очевидно, що критерій «форми колективної

організації наукової праці» та лідера мають множинний аспект, який базується на різних позиціях, автори яких, відстоюють певний напрямок наукового підходу, відкриття, методу в діяльності, погляду на життя та на той чи інших дослід жувальний об'єкт. Тобто, йдеться про очевидний плюралістичний сегмент погляду, який притаманний двом ми більше науковим колективам. Адже одна наукова школа не може мати іншого лідера, як і одного і того ж лідера.

І дійсно, адже слово «плюралізм» подається як «... багатоманіття систем концептуально оформлених уявлень, ідей, цінностей, поглядів щодо суспільно-політичного життя, які відображають інтереси, світогляд, умонастрої людей, класів, націй, громадських рухів та інших суб'єктів політики ... [3]».

У юридичній енциклопедії зазначається про термін «правовий плюралізм», де це «багатоманіття» має правове навантаження. Зокрема, воно визначається як багатоманітність форм пізнання та існування права. До прикладу, в антропологічному аспекті, цей термін інтерпретується як правова ситуації, за якої правове буття людини визначається одночасно як нормами офіційного (державного) писаного права, так і нормами «традиційного» або звичаєвого права. А методологічна площина правового плюралізму, окреслюється множинністю різноманітних методологічних принципів, підходів, методів тощо пізнання права [1, с.667].

На трибуні молодих вчених, також активно приділяється увага «правовому плюралізму». Зокрема, Ю. О. Луконцева приходиться до висновку стосовно того, що «... правовий плюралізм являє собою не штучно вигадане окремими науковцями поняття, а конкретний феномен, що відображає реалії та потреби політико-правового розвитку суспільства у новітніх історичних умовах. Його необхідність переконливо доводиться з сутнісно-правових, культурно-психологічних, глобально-історичних і прагматичних позицій. ... [4, с. 31]». В. Д. Шамбура стверджує, що «...правовий плюралізм, заперечуючи визначення права виключно як результату державної діяльності, передбачає існування неофіційного права як правової реальності. Це впливає з того, що в суспільстві існують відносини, правові за самою своєю природою.... [6, с. 38]», тощо.

Такі підходи цілком дотичні до питання правової доктрини, можливості пізнання її як певного плюралістичного феномену.

Зокрема, у юридичній енциклопедії зазначається, що правова доктрина є сукупністю ідей та принципів, які знаходяться в нерозривному двосторонньому зв'язку з юридичною наукою, законодавством та практикою, та визначають основні засади, на яких засновується правова система держави. Доктрина бере свій початок в

минулому, прямо регламентує право сучасності, визначає право майбутнього та постійно функціонує як динамічна категорія, що забезпечує подальший розвиток та вдосконалення права [2, с. 30]. Отже, множинність, а відтак і різноманітність, також присутня у правовій доктрині.

Отож, враховуючи викладене, можна прийти до наступних висновків.

Наукові школи права відображають різноманіття та багатовекторність підходів до розуміння права. Кожна окрема наукова школа заснована на певних традиціях, лідерах думок, послідовники якої відстоюють ті чи інші засадничі для права ідеї, інструменти, твердження та концепції існування того чи іншого правового феномену. Як там пак, саме таке різноманіття на нашу думку, здатне відобразити цілісну картину правової доктрини, продемонструвати якнайширший потенціал правової науки, її спроможності, закласти широкий вибір доктринальних інструментів для праворозуміння, врегулювання правових відносин, розвитку правотворчої та законотворчої діяльності. У плюралізмі наукових шкіл відображається й онтологічний аспект а не тільки ціннісний. Адже правове буття наукової школи завжди є унікальною рефлексією на ту чи іншу правову ситуацію, правову реальність, правову ідеологію.

Врешті рещт, вважаємо, що розвиток ідеї плюралізму наукових шкіл у правовій доктрині повинен бути більш ширшим, на рівні вироблення системних та цілісних досліджень, аби належним чином розуміти правове, ідеологічне та методологічне навантаження та вплив правових шкіл, для уявлення цілісної науково-правової картини.

Література:

1. Велика українська енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т.: 3: Загальна теорія права/редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац.юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

2. Полянський Є. Ю. Щодо визначення поняття правової доктрини. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 27–30. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/4.pdf> (дата звернення: 24.04.2026).

3. Плюралізм. Електронна версія «Великої української енциклопедії». Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України, 2015–2025. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9F%D0%BB%D1%8E%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 24.04.2026).

4. Луконцева Ю. О. Обґрунтування правового плюралізму в сучасному світі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Право. 2021. Вип. 31. С. 27–32. DOI: 10.26565/2075-1834-2021-31-03 (дата звернення: 24.04.2026).

5. Наукова школа / М. В. Стріха // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70611> (дата звернення: 24.04.2026).

6. Шамбура Д. В. Концепція юридичного плюралізму як основа дослідження неофіційного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1 (66). С. 33–40. URL.: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/5-shhambura.pdf> (дата звернення: 24.04.2026).

РОЛЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Міловська Н. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Реформування та розвиток правової системи є ключовою передумовою утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини, зміцнення демократичних інституцій та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Відповідно до євроінтеграційного курсу держави вибудовується правова політика України, яка є складником державної політики [1, с. 51]. Належне здійснення правової політики пов'язано з необхідністю постійного вдосконалення права, правового регулювання, з потребою цілеспрямовано змінювати правову систему та визначати вектор правового розвитку суспільства. Правова політика як фактор модернізації української правової системи, на думку М. Г. Хаустової, покликана: упорядкувати юридичну інформацію у правовій системі; налагодити внутрішні зв'язки між елементами правової системи (право, юридич– на практика, пануюча правова ідеологія); організувати взаємодію правової системи та її елементів з економічною, політичною,

моральною та іншими системами та її окремими елементами; створити умови для ефективної взаємодії національної та міжнародної правових систем [2, с. 75]. У цьому контексті особливого значення набуває системна правотворча діяльність, яка виступає фундаментом якісних законодавчих змін.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX [3], правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється компетентним суб'єктом, з метою планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів, розроблення проєктів нормативно-правових актів, прийняття (видання) нормативно-правових актів, ведення обліку нормативно-правових актів, здійснення правового моніторингу. Тобто правотворчість є складним, багаторівневим процесом формування, зміни та систематизації нормативно-правових актів задля забезпечення функціонування правової системи держави відповідно до сучасних викликів, умов воєнного стану і міжнародно-правових зобов'язань України.

Прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» стало важливим етапом розвитку національної правової системи, який заклав єдині правові та організаційні засади здійснення правотворчої діяльності та механізми забезпечення якості законодавства. На законодавчому рівні визначено єдині правила нормопроекткування, систему нормативно-правових актів; порядок планування правотворчої діяльності; механізми правового моніторингу; правила усунення колізій та прогалін у законодавстві. Особливе значення має закріплення ієрархії нормативно-правових актів, що сприяє впорядкуванню законодавства України.

Взаємозв'язок реформування, розвитку правової системи та правотворчої діяльності є очевидним і взаємозумовленим. Ефективне реформування неможливе без якісного нормативного підґрунтя, а результативна правотворча діяльність потребує глибокого аналізу сучасних реалій, міжнародного досвіду та потреб суспільства.

Так, правотворча діяльність забезпечує належну адаптацію національного законодавства до права ЄС. Визначальним у цьому питанні є імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [4], що передбачає приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів, гармонізацію правозастосовної практики та забезпечення ефективності механізмів реалізації правових норм. Такий підхід вимагає якісно нового рівня правотворчості, що базується на науково обґрунтованих засадах, принципах юридичної техніки та прогнозуванні правових наслідків прийняття нормативно-правових актів.

Крім цього, правотворча діяльність забезпечує усунення прогалин і колізій у законодавстві, адже ефективність правової системи залежить від узгодженості законодавства, правової визначеності, стабільності правового регулювання, однакового застосування норм права.

Сьогодні особливого значення набуває наукове забезпечення правотворчої діяльності, адже наукова доктрина формує концептуальні засади розвитку законодавства, визначає пріоритети правової політики та сприяє підвищенню якості нормотворчих рішень. При цьому, належний науково-експертний супровід правотворчого процесу дозволяє мінімізувати правові колізії, забезпечити системність законодавства та підвищити рівень його ефективності.

З цією метою законодавцем на рівні Закону України «Про правотворчу діяльність» Національну академію наук України визначено головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проєктів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також покладено завдання розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України, що має здійснюватися один раз на п'ять років та враховуватися під час планування правотворчої діяльності.

Задля виконання цих завдань, при Президії Національної академії наук України у 2024 році створено Науково-координаційну раду з питань правотворчої діяльності, а Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України визначено базовою установою Науково-координаційної ради.

Таким чином, правотворча діяльність виступає основним інструментом реалізації правових реформ, оскільки саме через прийняття, зміну, скасування нормативно-правових актів, оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до потреб суспільства та міжнародних стандартів відбувається трансформація правової системи держави.

Література:

1. Оніщенко Н. М. Правова політика як складова євроінтеграційної політики України: виклики, загрози, перспективи (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 15 травня 2024 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2024. № 7. С. 51.

2. Хаустова М. Г. Правова політика України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 75.

3. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 05.05.2026).

3 ЛОГОСИ ПРАВА

Мурач Д. В.

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Коли постає питання про визначення Права, юристи та дослідники з суміжних дисциплін починають тлумачити його як певне *правило* або *модель необхідної чи бажаної поведінки*. Більш узагальнено Право іменується як *Належне*, тобто те, як *повинно* (або *належить*) бути. Вирізняється *Належне* в контрасті з наявним, тобто *Дійсним*. Якщо *Дійсне* нас не влаштовує, ми задаємо *необхідне нам Належне*. На практиці це неодмінно породжує суперечки серед претендентів на домінуюче (істинне або *правильне*) *Належне*. Задаючи *правильне Належне*, ми тим самим претендуємо на істинність у відповіді на *Головне питання Юриспруденції: як належить бути?* *Правильність* у цьому разі є відповідність найбільш загальній категорії як *Добро*. Вона ж існує в парі зі *Злом*. Відповідно зміст *Належного* залежить від конституції *Добра* та *Зла*. Тобто щоб відповісти на *Головне питання Юриспруденції*, нам необхідно побудувати систему, в якій існує дихотомія *Добра* та *Зла*.

Ядро вказаної системи є давньогрецьке поняття *Логос* (λόγος), що походить від дієслова λέγω (legein), і за словником давньогрецької мови Ліддела – Скотта – Джонса (Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon, LSJ) має більше 40 значень. Зокрема, стаття, присвячена слову *λόγος*, є однією з найбільших у словнику і поділяється на 10 головних розділів (з римською нумерацією від I до X), які сукупно містять понад 40 смислових відтінків. Цей вичерпний перелік від включає в себе «закон», «прозу», «науку», «Слово Бога» тощо [1]. Тобто у контексті еллінської цивілізаційної парадигми *Логос* постає як абсолютна та всеосяжна категорія, що формує епістемологічний фундамент суспільства. По суті, він функціонує як фундаментальна когнітивно-

семантична матриця мислення, яка визначає архітектуру свідомості суб'єкта.

Відтак, спробуємо побудувати онтологію, яка буде описувати Логос як ядро Належного:

Світ (W) є множиною фактів, а не об'єктів. Визначимо Світ як множину $W = \{f_1, f_2, \dots, f_n\}$. Кожен факт f може перебувати лише у двох взаємовиключних станах: він є або актуальним (позначимо цю властивість як A), або неактуальним (N). Логічно це записується як диз'юнкція: $\forall f \in W \Rightarrow A(f) \oplus N(f)$. На основі цього ми можемо виокремити дві базові підмножини Світу. Дійсне (D) визначається як сукупність усіх актуальних фактів: $D = \{f \in W \mid A(f)\}$. Діаметральною протилежністю Дійсного є чиста Фантазія (Φ), тобто така множина, що складається виключно з неактуальних фактів: $\Phi = \{f \in W \mid N(f)\}$.

Зіткнення цих двох вимірів породжує концепт Належного (O). Належне виникає тоді і тільки тоді, коли існує така множина $S \subset W$, яка містить щонайменше один актуальний факт і щонайменше один неактуальний.

Формально: $O \Leftrightarrow \exists S: (\exists f_i \in S \mid A(f_i)) \wedge (\exists f_j \in S \mid N(f_j))$.

Оскільки Право (L_w) направлене на врегулювання Дійсного через призму (бажаного) ідеалу, воно є строгою підмножиною Належного: $L_w \subset O$. Відмінність між Дійсним та Належним ($D \neq O$) гарантується наявністю елемента $N(f_j)$ у множині Належного.

Перехід від Дійсного (D) до Належного (O) вимагає зміни станів фактів. Операція актуалізації неактуального факту ($N(f_2) \rightarrow A(f_2)$) можлива виключно за умови деактуалізації попереднього актуального факту ($A(f_1) \rightarrow N(f_1)$). Ця функція трансформації станів називається Рухом (M), що у фундаментальній фізиці рух визначається як безперервна зміна просторового положення матеріального об'єкта відносно обраної системи відліку, що розгортається з плином часу.

Рух не є хаотичним; він має напрямок, який ми назвемо Траєкторією ($T(M)$). Ця трансформація розгортається через змінну Часу (t). Когнітивно час виникає як похідна від порівняння: $t = f(A(f_1), N(f_1))$, де $N(f_1)$ утримується в системі завдяки функції Пам'яті (Mem). Джерело, яке задає вектор цієї Траєкторії $T(M)$, і є Логосом (Λ).

У початковому стані Суб'єкт (S) взаємодіє зі Світом через Перцепцію (P), яка є підмножиною Світу, доступною для пізнання (осягання): $P(S) \subset W$.

Базово, для примітивних частин світу перцепція прямує до мінімального значення: $P(S) \rightarrow \emptyset$. Через відсутність Пам'яті ($Mem = 0$), функція Часу не усвідомлюється. Суб'єкт і Дійсне зливаються як частини одного великого механізму: $S \equiv D$. Відповідно, Траєкторія Руху

$T(M)$ задається виключно зовнішнім оператором у вигляді Законів Природи (N_L). Логічна формула цього етапу: $\Lambda_1 \Rightarrow T(M) = N_L$. Це абсолютний механіцизм або ж Логос Природи (або Бога в пантеїстичному розумінні – Λ_1), наприклад, коли Траєкторія Руху тварини, аналогічно каменю чи будь-якому іншому об'єкту, відбувається за принципом таксисів або кінезисів, тобто від або до подразника, і не більше того.

Когнітивна Революція спричинила стрімкий розвиток нервової системи людини. Наслідком цього стала поява пам'яті та вищих психічних та когнітивних функцій. Зокрема, поява Пам'яті ($Met > 0$) генерує або обумовлює інші когнітивні функції, що дають суб'єкту Слово (мову), що дозволяє Суб'єкту утримувати множину Фантазії (Φ), тобто множину неактуальних фактів, та формувати на основі цього власне, незалежне від актуального природнього оточення, Належне (O). Суб'єкт отримує границі: $S \neq D$. Відірвавшись від N_L , Суб'єкт починає генерувати власні аксіоми поведінки, тобто конструкти Добра та Зла (Val) або ж будувати такі патерни та принципи поведінки, що не відповідають викликам актуального середовища існування. Відтепер Траєкторія визначається цими аксіомами: $T(M) = f(Val)$. Це Логос Людини – Λ_2 .

Тут виникає фундаментальна логічна похибка (хибність індукції). Суб'єкт формує Val на основі своєї Перцепції. Але оскільки Перцепція є лише частиною Світу ($P(S) \subset W$), множина засновків для будь-якого правила є неповною. Згідно з правилами логіки, індуктивний висновок із неповної множини засновків не може бути абсолютно істинним. Отже, $\forall Val \Rightarrow False$. Логос Людини (Λ_2) онтологічно приречений на хибність через детерміновану обмеженість $P(S)$. Тобто людина *не може знати як належить бути*.

Коли Суб'єкт усвідомлює логічну формулу власної неповноти через усвідомлення власного Буття: він розуміє, що $P(S) \subset W$ і що $T(M) = f(Val)$ є хибним шляхом. Відбувається деконструкція ілюзорних кордонів між Суб'єктом і Дійсним (Природи). Зрозумівши, що правильного уявлення про «добро і зло» в межах обмеженої перцепції згенерувати неможливо, Суб'єкт, пізнавши власне Буття (тобто філософ або Dasein) змінює саму природу Траєкторії. З моменту усвідомлення власного Буття він стає Dasein та породжує Логос філософа – Λ_3 .

Щоб формувати істинно Належне (O), необхідно максимізувати пізнання Дійсного (D). Тому Траєкторія Руху $T(M)$ у Логосі Філософа (Dasein) перетворюється на функцію неперервного розширення Перцепції тобто (пізнання) осягання Світу. Математично це виражається як границя: $\Lambda_3 \Rightarrow T(M) = \lim_{P(S) \rightarrow W} M$. Дазайн стає суб'єктом у процесі

вічного, асимптотичного сходження до тотальності Світу, де Право є не статичною догмою, а динамічною проекцією Суцього в процесі його безперервного пізнання.

Таким чином, право, як форма Належного, має 3 джерела або ж Логоси: Логос Бога, за якого Належне зливається з Дійсним, суб'єкт-об'єктної дихотомії, як і дихотомії добра та зла не існує, і якщо ми все ж таки з нашої точки зору (висоти) виділяємо якогось «потенційного» або умовного агента вибору – він є об'єктом, тобто частиною Світу, і не наділений вибором власного Руху. Траекторія Руху тут задається виключно ззовні, об'єктивними Законами Природи, а поведінка жорстко детермінована впливом середовища на генотип та фенотип.

Здобуття об'єктом нових властивостей, таких як когнітивні здібності в переліку пам'яті, уваги, фантазії породжують здатність і до мови. Здобуття пам'яті та Слова (можливості мислення) дозволяє людині утримувати неактуальні світи у своїй свідомості, стираючи для мозку межу між фізичною реальністю та фантазією. Слово обмежує Світ, і в цих штучних межах народжується людська Самість. Відірвавшись від механістичного природного детермінізму, людина отримує ілюзію повної автономії та самостійно починає конструювати поняття добра і зла, тобо творити Логос людини. Саме на цьому етапі виникає Право у його класичному розумінні як егоцентричний диктат, що задає траекторію Руху людей і не тільки на основі внутрішніх упереджень людини-нормотворця. Проте цей Логос несе в собі фатальну логічну хибу: намагаючись врегулювати Світ, людина спирається на край обмежену перцепцію. Оскільки вона не здатна осягнути весь контекст власного існування, тобто Світу, будь-які її індуктивні висновки та норми Права, побудовані на їх основі, є онтологічно неповними, а отже хибними, адже вони абсолютизують фрагментарний досвід окремого біологічного виду.

Усвідомлення цієї системної похибки виводить еволюцію на найвищий щабель – Логос Філософа (Dasein). Наближаючись до стану метакогніції, суб'єкт прокидається від егоцентричної ілюзії своєї автономності. Він осягає детермінованість власного Буття тілесною оболонкою і визнає, що абсолютного Логосу Людини, з його претензією на універсальну істину, насправді не існує. Зрозумівши, що попередні уявлення про добро та зло були лише наслідком обмеженої перцепції, Філософ відмовляється від догматичного творення Права. Він перестає претендувати на істинність у питаннях визначення добра та зла.

У Логосі Філософа єдиною легітимною траекторією Руху стає не нав'язування своїх фантазій Світу. Враховуючи, що наразі у нас немає жодних аргументів та доводів щодо можливості реалізації передумови створення істинно (правильного) Належного – можемо констатувати, що

його бути для нас не може. Відповідно єдине, на що нам варто орієнтуватися – це закладені в нас відголоски Логосу Бога, тобто на Закони Природи, а не людини.

Література:

1. λόγος. A Greek-English Lexicon. Perseus Digital Library. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dlo%2Fgos> (дата звернення: 10.04.2026).

КОЦЕПЦІЯ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ І ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Шершель О. В.

доктор філософії у галузі права

Одним із першочергових завдань при здійсненні правового регулювання є визначення його мети і доцільності. Так, при встановленні меж втручання держави у свободу людини важливим є відповідь на питання в ім'я чого обмежуються права й свободи людини (суспільних інтересів чи іншої особи).

Більшість прав і свобод людини неможливо реалізувати без забезпечення цього державним апаратом, і відповідно простежується певна залежність реальності прав від панівної політики держави. «Свобода завжди пов'язана з певним звільненням від примусу з боку інших людей, але ступінь та умови цього звільнення, яким тішиться «вільна людина» за різних соціальних устроїв, дуже різні» [1, с. 58].

На жаль, часто більш ефективними для досягнення поставлених цілей у короткостроковій перспективі як для отримання (захоплення) влади, так і впровадження політики є жорсткі методи, які притаманні авторитарним та тоталітарним режимам.

Як приклад, одна з демократичних конституцій свого часу – Веймарська конституція 1919 року – не встановлювала механізмів щодо унеможливлення узурпації влади. Ф. Гаск зазначав: А. Гітлеру не довелося знищувати демократію: він лише скористався її розпадом і в критичний момент отримав підтримку багатьох людей, які його ненавиділи, але вбачали єдиною досить сильною особистістю, здатною зупинити хаос, що насувається.

К. Левенштейн відзначав, що під прикриттям фундаментальних прав і верховенства права антидемократична машина може бути збудована та запущена на законних підставах [2, с. 423–424].

Тому після Другої світової війни з метою захисту демократичних цінностей запропоновано заходи «войовничої демократії».

Порятунок демократії за К. Левенштейн можливий через встановлення «сутності» прав і свобод людини, яка визначається через забезпечення свободи дій людини, яка дозволяє особі обирати без втручання держави власну поведінку, формально-юридичне впорядкування якої полягає не в запереченні абсолютних цінностей демократії, а від свідомої трансформації застарілих її форм у нові інституції «дисциплінованої», «керованої» або «войовничої» демократії [3, с. 657].

Серед таких форм «войовничої демократії» вчений називав кримінальну відповідальність за збройні повстання, відзначаючи, що рішучий уряд, «підтриманий вірною армією, завжди здатен придушити путч або переворот». У цьому переліку також заборона приватних воєнізованих армій політичних партій та законодавство, яке унеможливує зловживання парламентськими інституціями політичними екстремістами. Окремо акцентовано на вимогах до чиновників [3, с. 638–650].

Інтерес до дослідження концепції войовничої демократії зріс останнім часом завдяки, по-перше, боротьбі з тероризмом. У період після холодної війни окремі суперники ліберальної демократії використовували терористичну тактику і досягали своїх цілей, принаймні частково. «Войовнича демократія» еволюціонувала до «превентивної держави». По-друге, це підвищений інтерес до популістських і неліберальних партій. Досліджують войовничу демократію як засоби захисту, зокрема, від сепаратизму. Розрізняють «формальні» заходи войовничої демократії (заборона партій, регулювання свободи слова), а також «неформальні» войовничі заходи демократії, які не мають змістовного характеру [4, с. 375–377].

Як альтернативу жорстким заходам войовничої демократії (таким, як заборона політичних партій) пропонують «м'які». М'які заходи залишають політичну партію функціонувати, але офіційно обмежують її можливості на участь у політичному житті або де-факто ускладнюють її діяльність. Прикладами є підхід Ізраїлю, коли партії забороняється брати участь у виборах до Кнесету, якщо їх мета або дії прямо або непрямо включають, зокрема, заперечення існування держави Ізраїль, заперечення демократичного характеру держави (як приклад, радикально релігійно-націоналістичній політична партія було заборонено брати участь у виборах у 1988 році згідно з Законом про вибори Кнесету, що забороняє партії, які підбурюють до расизму) та партійні закони Індії. Післявоєнний німецький досвід: офіційна доктрина войовничої демократії в Німеччині, згідно з якою істотна

спорідненість між партією та нацистською партією є достатньою підставою для оголошення її поза законом. 2013 року Дж. Капочча зазначив, що ідея про демократичний самозахист підтримана юристами з конституційного права. Нові виклики повинні призвести до подальших уточнень того, що є справжньою загрозою [5, с. 259–263].

Аналіз законодавства свідчить про єдність і взаємопов'язаність трьох об'єктів захисту національної безпеки – людини, суспільства та держави. Поняття «національна безпека» охоплюється такими формулюваннями, як захист територіальної цілісності, державного суверенітету, конституційного ладу, економічна та інформаційна безпека тощо.

Конституційний Суд України зазначив, що з огляду на історію становлення української незалежної держави, історичний контекст і загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи (Рішення від 16 липня 2019 року № 9-р/2019) [6].

Сьогоднішній стан розвитку нашої держави й ті виклики, на які вона змушена відповідати, потребує окремої уваги до теми заходів «войовничої демократії», і дозволяє навести аргументи щодо необхідності обмеження прав і свобод особи в інтересах національної безпеки.

Однак такі обмеження прав і свобод людини повинні бути чітко сформульованими та правомірними та не порушувати сутність конституційних прав і свобод громадянина.

Підкреслюючи важливість заходів з боку держави з метою захисту національної безпеки, не можна оминати необхідність залучення громадськості до вирішення цих питань.

Література:

1. Бандурка А. С. Концепція свободи Томаса Гріна: уроки століття. *Грані*. 2012. № 4. С. 56–60.
2. Loewenstein K. Militant Democracy and Fundamental Rights I. *The American Political Science Review*. 1997. Vol. 31, № 3. P. 417–432.
3. Loewenstein K. Militant Democracy and Fundamental Rights, II. *The American Political Science Review*. 1997. Vol. 31. № 4. P. 638–658.
4. Bourne A. K., Rijkema B. Militant Democracy, Populism, Illiberalism: New Challengers and New Challenges. *European Constitutional Law Review*. 2022. Vol. 18. Issue 3. P. 375–384.
5. Muller J.-W. Protecting Popular Self-Government from the People? New normative perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 2016. Vol. 19. P. 249–265.
6. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Гончаренко О. Г.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Цифровізація державного управління та зростання безпекових викликів у сучасних умовах суттєво впливають на функціонування системи публічного адміністрування України, зокрема на рівні місцевого самоврядування. У цих умовах особливого значення набуває розвиток муніципального права як правової основи діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування та їх взаємодії з державою і громадянами [1, с. 53]. Під впливом технологічних змін і нових загроз зростає потреба в адаптації муніципально-правових механізмів та управлінських моделей до сучасних реалій, що сприятиме підвищенню ефективності надання публічних послуг на місцевому рівні та зміцненню стійкості громад.

Європейські практики муніципального управління, засновані на принципах прозорості, підзвітності, участі громадян та широкого використання цифрових технологій, можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні. Їх адаптація потребує врахування національного контексту, особливостей функціонування територіальних громад, а також специфіки безпекового середовища, в якому вони здійснюють свою діяльність.

Дослідження європейського досвіду розвитку муніципального права та організації місцевого самоврядування дозволяє визначити ключові напрями вдосконалення правових механізмів управління на місцевому рівні, підвищення цифрової спроможності громад та забезпечення їх соціальної й інституційної стійкості [2, с. 18]. Таким чином, імплементація європейських стандартів у сфері муніципального права є важливою передумовою модернізації системи місцевого

самоврядування та сталого розвитку України в умовах сучасних викликів.

Основні принципи європейського публічного адміністрування включають прозорість, підзвітність, активну участь громадян у прийнятті рішень та інтеграцію цифрових технологій у процеси управління. Прозорість передбачає відкритий доступ до інформації про діяльність органів влади та процедур прийняття рішень, що підвищує довіру громадян до інституцій. Підзвітність забезпечує контроль за виконанням державних функцій та відповідальність посадових осіб перед суспільством. Участь громадян реалізується через механізми залучення громад, електронні консультації, форуми та громадські обговорення, що сприяє формуванню ефективних і соціально орієнтованих управлінських рішень. Цифровізація процесів дозволяє підвищити оперативність, доступність та ефективність надання державних послуг, а також забезпечує інтеграцію сучасних технологій у систему адміністрування.

Концепція європеїзації адміністративних практик передбачає впровадження в національні системи управління стандартів, норм та моделей, сформованих у Європейському Союзі та країнах-членах Ради Європи. Вона включає адаптацію інституційної структури, управлінських процедур і нормативно-правової бази до європейських підходів, спрямованих на підвищення ефективності державного управління та інтеграцію кращих практик демократичного адміністрування [4, с. 84].

Вплив безпекових викликів на модернізацію управлінських систем полягає у необхідності адаптації публічного адміністрування до умов військових загроз, кіберризиків та інших викликів національної безпеки. Ці фактори стимулюють розвиток цифрових платформ, зміцнення інформаційної безпеки, а також інтеграцію кризового управління та стратегічного планування у щоденну діяльність органів влади. Безпекові виклики також підкреслюють важливість взаємодії державних інституцій із громадою, формування довіри та швидкого реагування на соціальні та адміністративні потреби.

У країнах Європейського Союзу ефективно застосовуються моделі цифрового врядування, що поєднують електронні державні послуги, цифрові платформи для взаємодії з громадянами та механізми участі громади у прийнятті рішень. Наприклад, у Естонії електронні послуги забезпечують повний цикл взаємодії громадян із державою, від подання заяв до отримання послуг онлайн, що підвищує прозорість та ефективність управління. У Нідерландах активно застосовуються платформи громадських консультацій та медіації для вирішення локальних конфліктів, що сприяє зміцненню довіри між мешканцями та

органами влади. У Швеції цифрові системи збору та аналізу даних дають змогу оперативного адаптувати державні і муніципальні політики до потреб громад у режимі реального часу, що сприяє підвищенню ефективності та підзвітності управлінських рішень [3, с. 194].

В Україні впровадження аналогічних практик відбувається поступово через розвиток електронних послуг, використання цифрових платформ для взаємодії з громадою. Разом із тим процес адаптації європейських моделей публічного адміністрування в Україні ускладнюється наявністю структурних, організаційних та культурних бар'єрів. До ключових з них належать недостатній рівень інституційної спроможності органів публічної влади, обмежена кваліфікація управлінських кадрів, а також інерційність і консервативність управлінських підходів, особливо на місцевому рівні. Важливим чинником є також безпекові ризики, зокрема загрози кіберзлочинності, витоку інформації та несанкціонованого доступу до цифрових платформ, що зумовлює необхідність посилення систем кіберзахисту та впровадження сучасних стандартів інформаційної безпеки.

Крім того, ефективність модернізації публічного адміністрування значною мірою залежить від рівня довіри громадян до нових управлінських практик. Низький рівень сприйняття цифрових сервісів і обмежена участь громадян у процесах прийняття рішень можуть істотно знижувати результативність реформ. У зв'язку з цим подолання цих бар'єрів і мінімізація ризиків потребують комплексного підходу, що передбачає вдосконалення правового забезпечення, підвищення професійної компетентності кадрів, розвиток цифрової культури населення та розширення можливостей для активної участі громадян у публічному управлінні.

Оцінка ризиків імплементації європейських моделей публічного адміністрування в Україні демонструє комплексність процесу модернізації, що охоплює структурні, культурні, цифрові та соціальні аспекти. Ефективне впровадження нових управлінських моделей потребує одночасного усунення організаційних бар'єрів, підвищення цифрової компетентності персоналу, посилення заходів кібербезпеки та активного залучення громадян до управління громадами. Тільки комплексний підхід до подолання ризиків може забезпечити стійку адаптацію європейських практик, підвищення довіри громадян та ефективність публічного адміністрування в умовах цифровізації та безпекових викликів. Адаптація європейських моделей публічного адміністрування в Україні є важливим кроком для підвищення ефективності, прозорості та підзвітності державного управління в умовах верховенства права. Особливе значення має правова гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, зокрема у сфері цифрового врядування, електронних послуг

та участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Успішні європейські практики можуть бути адаптовані до українського контексту лише за умови належного нормативно-правового забезпечення, яке гарантує законність процедур, захист прав громадян і персональних даних, а також прозорість адміністративних процесів [5, с. 29]. Подальша інтеграція європейських стандартів сприятиме формуванню стійкої, нормативно врегульованої, прозорої та соціально орієнтованої системи публічного адміністрування в Україні, що функціонує на засадах законності, підзвітності та поваги до прав людини.

Таблиця 1

Основні ризики імплементації європейських моделей публічного адміністрування та шляхи їх нейтралізації

Категорія	Виклики	Ймовірні ризики	Заходи нейтралізації
Структурні та організаційні	Недостатня інституційна спроможність органів державної влади; обмежена координація між відомствами	Затримки у впровадженні реформ; неефективне управління	Розвиток міжвідомчої координації; оптимізація організаційної структури; підвищення кваліфікації кадрів
Культурні та соціальні	Консервативні підходи до управління; низький рівень цифрової культури	Опір змінам серед державних службовців і громадян; низька залученість громад	Освітні програми, тренінги для персоналу; інформаційні кампанії для громадян
Цифрові та безпекові	Інтеграція цифрових платформ та електронних послуг	Кіберзагрози; витік персональних даних; несанкціонований доступ	Впровадження стандартів кібербезпеки; аудит ІТ-систем; навчання персоналу з безпеки даних
Соціальні та довіра громадян	Низький рівень довіри до нових моделей управління	Недовіра громадян, низька участь у цифрових та консультаційних платформах	Активне залучення громадян у управління громадами; прозорість процесів; регулярний зворотний зв'язок

Література:

1. Биков О., Скоморовський В. Становлення та розвиток місцевого самоврядування у зарубіжних країнах. *Legal Bulletin*. 2023. С. 51–56. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-51-56>.
2. Дробуш І. Реформування місцевого самоврядування в Україні: пошук оптимальної моделі в контексті євроінтеграційного процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 16–21. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/235772/234145>.
3. Зарубіжний досвід організації роботи місцевої влади: монографія / М. О. Пухтинський, П. В. Ворона, О. В. Власенко та ін. / За заг. ред. П. В. Ворони. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. 280 с.
4. Неділько А. І. Зарубіжний досвід публічного управління на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 82–86.
5. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід: посібник. Київ, 1997. 187 с.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Гусар О. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Питання інституційної спроможності для України набуває особливої актуальності у зв'язку з набуттям статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС), необхідністю імплементації Європейських стандартів публічного управління та у подальшому з можливістю забезпечити реалізацію реформ і виконання зобов'язань за правом ЄС. Наразі протистояння російській військовій агресії є не тільки проявом реалізації європейського вибору України, що визначається спроможністю своєчасно й ефективно протистояти будь-яким загрозам і викликам та адаптуватися до змін глобального середовища, а також і до необхідного пошуку нових можливостей у сфері трансформації європейської системи безпеки та оборони. Особлива увага приділяється здатності органів влади демонструвати спроможність до зовнішніх криз

і забезпечувати безперервність виконання своїх функцій щодо стратегічного управління, планування, нормотворчої діяльності, кадрового потенціалу, цифровізації, фінансової стійкості тощо.

Нормативне наближення законодавства до права ЄС (*acquis communautaire*) потребує не лише реалізації євроінтеграційних реформ, а й формування належної інституційної спроможності органів державної влади, здатних ефективно планувати, координувати, впроваджувати та моніторити відповідні реформи.

Визначення сталого розвитку як «розвитку, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби», стало концептуальною базою для міжнародних конференцій ООН після того, як було проголошена у доповіді прем'єр-міністерки Гру Гарлем Брундтланд. У ній наголошено на необхідності реформування енергетики, промисловості, сільського господарства та міжнародної торгівлі з урахуванням екологічних обмежень [1].

Одним із базових європейських стандартів інституційної спроможності органів влади є належне врядування (*Good Governance*), закріплене у Стратегії інновацій та належного врядування на місцевому рівні (2008 р.) [2] та Європейській хартії місцевого самоврядування [3]. Принципи належного врядування (прозорості, підзвітності, ефективності, законності, участі громадян у прийнятті рішень та орієнтації діяльності органів влади на суспільні потреби) виступають критерієм оцінки інституційної спроможності публічної влади та важливим механізмом досягнення цілей сталого розвитку, оскільки саме спроможні, відкриті та відповідальні органи влади забезпечують ефективне планування і реалізацію політики розвитку територій та громад.

У межах зазначеної теми дослідження вважаємо варто звернути увагу на «Методичні рекомендації зі щорічного проведення аналізу потреб щодо інституційної спроможності та кадрового складу державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» (далі – Методичні рекомендації) [4], оскільки це не лише внутрішній організаційний документ, а інструмент практичної адаптації української системи державного управління до європейських стандартів публічного врядування та виконання плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління та координація євроінтеграційних процесів

Зміст Методичних рекомендацій свідчить про їх орієнтацію на впровадження підходів, що відповідають європейським принципам належного врядування (*good governance*) та управління людськими ресурсами у публічному секторі. Документ передбачає системне

оцінювання кадрового забезпечення, функціональних можливостей органів влади, рівня професійної компетентності державних службовців, потреб у навчанні, а також здатності інституцій виконувати покладені на них євроінтеграційні функції. Таким чином, аналіз потреб розглядається як безперервний процес управління інституційним розвитком, а не як одноразова кадрова процедура. Зазначені Методичні рекомендації концептуально корелюють із принципами програми SIGMA [5], яка визначає європейські стандарти державного управління для країн-кандидатів на вступ до ЄС. Зокрема, вони відповідають таким принципам SIGMA, як професійна державна служба, стратегічне планування людських ресурсів, розвиток адміністративної спроможності, результативність діяльності органів влади та якість публічного управління.

В сучасних європейських підходах інституційна спроможність розглядається як одна з передумов досягнення Цілей сталого розвитку, звернемо увагу на особливе значення Цілі 16 порядку денного ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року – «Мир, справедливість та сильні інституції», яка передбачає: створення ефективних і підзвітних інституцій; зниження корупції; забезпечення доступу до правосуддя; розвиток інклюзивного управління на всіх рівнях; підвищення якості публічних послуг [6].

Отже, європейські стандарти інституційної спроможності органів влади – це система принципів і вимог, що закріплена в документах Європейського Союзу, Ради Європи та міжнародних організацій щодо належного врядування, верховенства права, підзвітності, професіоналізму, стійкості, децентралізації та ефективного надання публічних послуг, що спрямована на забезпечення сталого розвитку певних територій та суспільства в цілому. З аналізу сучасних європейській підходів щодо сильних, професійних та стійких органів влади, приходимо до висновку, що вони виступають не лише як елемент державного управління, а як необхідна умова сучасного економічного розвитку, соціальної згуртованості та екологічної безпеки в державі. На прикладі Методичних рекомендації [4], які спрямовані на посилення кадрового потенціалу органів влади, було розглянуто практичні дії з імплементації європейських стандартів інституційної спроможності органів влади, тому що їх зміст відображає сучасні європейські концепції належного врядування, інституційної стійкості та сталого розвитку, де ефективні інституції розглядаються як одна з фундаментальних передумов суспільного розвитку та успішної інтеграції до європейського простору та готовності держави до реагування на широкий спектр загроз та небезпек з безперервним продовженням виконання процесів у державі.

Література:

1. Our Common Future / World Commission on Environment and Development ; chairwoman Gro Harlem Brundtland. Oxford : Oxford University Press, 1987. 400 p.
2. Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level. Strasbourg : Council of Europe, 2008.
3. European Charter of Local Self-Government : ETS No. 122. Strasbourg : Council of Europe, 15 Oct. 1985.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій зі щорічного проведення аналізу потреб щодо інституційної спроможності та кадрового складу державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : Наказ Національного агентства з питань державної служби від 07.11.2023 р. № 179-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0179859-23#Text>
5. Principles of Public Administration / SIGMA ; Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), European Union. Paris : OECD Publishing, 2023.
6. Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 25 September 2015. New York : United Nations, 2015.

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Жежко Т. О.

*аспірантка кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності
та психології Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

У сучасних умовах децентралізації влади та розвитку місцевої демократії особливого значення набуває категорія прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування. Її актуальність зумовлена необхідністю забезпечення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування, їх підзвітності перед територіальними громадами, а також формування довіри населення до місцевої влади. У цьому контексті аналіз наукових підходів до визначення сутності поняття «прозорість» дозволяє глибше зрозуміти його роль у функціонуванні інститутів місцевого самоврядування.

У юридичній науковій доктрині відсутнє єдине загальноприйняте визначення категорії транспарентності, що зумовлює існування різних підходів до її розуміння. У зв'язку з цим, у наукових працях зазвичай виокремлюють два основні підходи до інтерпретації зазначеного поняття – вузький та широкий. Прихильники вузького підходу розмежовують поняття транспарентності (прозорості) та відкритості. У цьому випадку транспарентність можна розглядати як поінформованість членів територіальної громади про діяльність органів місцевого самоврядування, її зрозумілість і обґрунтованість, тоді як відкритість означає готовність органів місцевого самоврядування залучати громадян до процесів прийняття рішень на місцевому рівні [1, с. 88].

Представники широкого підходу, навпаки, вважають транспарентність складним і багатовимірним явищем, яке охоплює цілий комплекс взаємопов'язаних категорій. До них, зокрема, відносять прозорість, відкритість, гласність, публічність, підзвітність органів влади, а також можливість громадян брати участь у процесах управління. На думку деяких вчених, участь громадян передбачає наявність реальних механізмів впливу суспільства на прийняття управлінських рішень, що, своєю чергою, формує підзвітність публічної влади перед громадянами [2, с. 29]. У контексті діяльності органів місцевого самоврядування, особливого значення набувають такі інструменти, як громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції та інші форми участі громадян, які забезпечують реальний вплив населення на прийняття управлінських рішень на місцевому рівні.

У зарубіжній науковій літературі поняття транспарентності також часто інтерпретується у широкому значенні. Воно розглядається як інструмент досягнення низки політичних і суспільних цілей, серед яких боротьба з корупційними проявами, забезпечення справедливого фінансування виборчих кампаній, посилення демократичних засад у діяльності політичних інституцій та міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу, а також сприяння демократичній трансформації суспільств перехідного типу та зниження ризиків міжнародних конфліктів [3].

Аналізуючи наукові підходи до визначення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади, В. Пилаєва звертає увагу на те, що відсутність законодавчо закріпленого визначення цього поняття сприяє формуванню різних наукових інтерпретацій. У зв'язку з цим принцип транспарентності у науці адміністративного права часто розглядається як окрема категорія, відмінна від конституційного принципу гласності [4, с. 131].

Значний евристичний потенціал для дослідження транспарентності має інституційний підхід, який дозволяє розглядати це явище як

складний соціально-правовий феномен. У межах такого підходу транспарентність аналізується як багатовимірна система, що включає різні взаємопов'язані елементи, які виконують функціонально важливі ролі у механізмі публічного управління. При цьому інститут у даному контексті розуміється не лише як сукупність правових норм, а як організаційна структура, що охоплює також усталену практику їх застосування. Виходячи з цього, транспарентність виступає характеристикою ефективності функціонування органів місцевого самоврядування та включає такі взаємопов'язані елементи, як відкритість діяльності, прозорість процедур прийняття рішень та доступність інформації для членів територіальної громади.

Транспарентність у діяльності органів місцевого самоврядування є важливою умовою сталого розвитку територіальних громад. Її рівень залежить від інституційної спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати належну комунікацію з громадянами, ефективно організовувати інформаційні процеси та впроваджувати сучасні механізми електронного врядування.

Транспарентність виступає не лише як характеристика діяльності органів місцевого самоврядування, а і як важливий чинник розвитку громадянського суспільства на місцевому рівні. Вона забезпечується через відкритість роботи місцевих рад і виконавчих органів, прозорість бюджетного процесу, доступ до публічної інформації та можливість здійснення громадського контролю.

У цьому контексті такі категорії, як прозорість, відкритість і гласність, слід розглядати як атрибутивні характеристики транспарентності, що відображають окремі аспекти цього складного явища [5]. Подібний підхід демонструє розуміння транспарентності як структурованої категорії, що об'єднує різні елементи інформаційної політики, особливості управлінської діяльності та механізми контролю, які характеризують сучасну публічно-владну діяльність.

Схожу позицію висловлюють також Л. Р. Наливайко та М. Ю. Романов, які визначають транспарентність як складну теоретико-правову категорію. Узагальнюючи наукові напрацювання у цій сфері, дослідники доходять висновку, що об'єднання значачених категорій у межах поняття транспарентності не лише спрощує понятійний апарат та створює нові можливості для наукової дискусії. У межах такого підходу всі складові транспарентності перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Кожен елемент виконує певну функцію, виступаючи причиною або наслідком функціонування інших компонентів. Так, прозорість як поінформованість громадян щодо діяльності влади неможлива без відкритості, яка забезпечує доступність інформації про таку діяльність. Гласність передбачає можливість публічного обговорення дій влади, публічність характеризує здатність органів влади здійснювати свої повноваження перед суспільством, яке їх обрало, тоді

як підзвітність виступає механізмом обмеження влади через реалізацію громадського контролю. Саме публічний характер діяльності органів влади створює передумови для суспільного обговорення їхніх рішень і, як наслідок, формування ефективних механізмів контролю та підзвітності [6].

Таким чином, наведені підходи демонструють прагнення науковців сформуванню цілісного уявлення про структуру та сутність транспарентності, а також визначити її значення у функціонуванні органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Узагальнюючи наукові підходи, транспарентність у діяльності органів місцевого самоврядування доцільно визначити як комплексну соціально-правову категорію, що відображає рівень відкритості та зрозумілості їх діяльності, доступності інформації для членів територіальної громади, прозорості процесу прийняття рішень, а також наявності ефективних механізмів участі громадян і громадського контролю. Її реалізація є необхідною умовою розвитку демократичного місцевого самоврядування, підвищення довіри населення до органів влади та забезпечення ефективного управління на місцевому рівні.

Література:

1. Ярошенко В. М. Транспарентність та відкритість влади як механізм становлення інституту демократичної громадянськості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Політологія. 2012 Т. 182. Вип. 170. С. 85–91.

2. Наливайко Л., Романов М. Поняття та ознаки транспарентності в контексті євроінтеграції. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 5 (21). С. 27–29.

3. Transparency. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/transparency-government#ref1208602>.

4. Пилаєва В. М. Наукові підходи щодо визначення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади у вітчизняній науці адміністративного права. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 128–132.

5. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів – Уклад. Е. А. Афонін, О. В. Сушій. Київ: Вид-во НАДУ, 2010. 48 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf>.

6. Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Поняття транспарентності в світлі європейських цінностей. *Екологічне право*. 2016. № 1–2. URL: <http://aup.org.ua/wpcontent/uploads/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-2016-%E2%84%961-2-.pdf#page=55>.

ІНСТИТУТ AMICUS CURIAE ТА ТВОРЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Михеснко Ю. М.

*аспірантка кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
заступник керівника управління опрацювання конституційних подань
та конституційних звернень Правового департаменту –
завідувач відділу попередніх висновків Секретаріату
Конституційного Суду України
м. Київ, Україна*

Інститут *amicus curiae*, що його було запроваджено згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136–VIII (далі – Закон), уможливило донесення Конституційному Суду України позиції особи, громадянського суспільства, інших суб'єктів, безпосередньо не залучених до конституційного процесу, а відтак, внесок цих осіб у творення Судом конституційної реальності. Стаття 69 цього Закону, що має назву «Забезпечення повноти розгляду справи», та містить приписи, які покликані забезпечити надходження у різний спосіб (за запитаними, шляхом участі у засіданнях Конституційного Суду України відповідних осіб тощо) інформації, необхідної Суду для розгляду справи, передбачає одним з них можливість подання до Суду письмових обґрунтованих юридичних висновків (*amicus curiae*).

Аналіз Закону дає підстави стверджувати про мінімальне унормування дії цього інституту, що дозволяє, на наш погляд, фактично необмеженому колу суб'єктів максимально ефективно використати його задля донесення інформації, точки зору, ідеї щодо справи, що розглядається у Суді, до суддів Конституційного Суду України.

Так, відповідно до частини третьої статті 69 Закону з питань, винесених на розгляд Суду, до Сенату або Великої палати можуть подаватися письмові обґрунтовані юридичні висновки (*amicus curiae*). Суд на власний розсуд вирішує питання про долучення таких висновків до справи та їх розгляд.

Запровадження інституту *amicus curiae* в конституційному судочинстві, без сумніву, спрямоване на його демократизацію, надання шансу кожному, а не лише учасникам конституційного провадження, висловитись щодо справи, що розглядається Судом. Водночас, на наш погляд, говорячи про діалог Конституційного Суду України у такий спосіб з громадськістю та науковою спільнотою, що має сприяти не

лише об'єктивному розгляду конкретної справи, але й розвитку науки, законодавства, відтак, по ухваленню рішення у справі, зміні конституційної реальності, слід акцентувати і на новій можливості невизначеного кола осіб, доносячи Суду позицію, лобіювати певну ідею.

Зазначене, вважаємо, не слід розглядати, як щось негативне, адже будь-яка нова ідея, судження, висновок, навіть якщо ми з ними не погоджуємось, вважаючи їх хибними, дають поживу для роздумів та, за необхідності, нагоду для обґрунтованого спростування. У цьому контексті, на нашу думку, слід розглядати, наприклад, аналіз та оцінку Конституційним Судом України у його рішеннях хибних, необґрунтованих тверджень авторів конституційного клопотання, що, як правило, викладаються у мотивувальній частині рішення після обґрунтування конституційності / неконституційності оскаржуваного законодавчого регулювання.

Враховуючи юридичну природу рішень Суду, сформульованих у них юридичних позицій, а саме те, що «згідно з Основним Законом України рішення Конституційного Суду України є обов'язковими та остаточними, тому після їх опублікування викладені в них юридичні позиції Конституційного Суду України, перебуваючи у нормативній єдності з витлумаченими в цих рішеннях положеннями Конституції України, стають безпосередніми регуляторами суспільних відносин» [1], інститут *amicus curiae* може стати потужним інструментом лобіювання, та через Конституційний Суду України впливу на політичну, правову, зокрема, конституційну реальність.

Вважаємо, що необхідними для цього є, зокрема:

– збереження «незарегульованості» цього інституту та широкої реальної можливості для звернення до Суду з висновком *amicus curiae*. Як свідчить світова практика, не завжди законодавче врегулювання передувало фактичному впровадженню інституту *amicus curiae* в життя. Насправді важить те, чи готові суспільство, особа чинити «не за правилом», звернутися з власної ініціативи, фактично на власний ризик, у ситуації, коли це не передбачено законом, та, з іншого боку, здатність публічної особи, у даному випадку, суду, до позитивного сприйняття такої ініціативи; відсутність правил не означає, що висновки *amicus curiae* не приймаються: це просто означає, правил немає, тож суди можуть вирішувати, чи приймати висновки на власний розсуд [2, с. 12];

– формування Конституційним Судом України сприятливої практики врахування *amicus curiae*, а саме: його неупередженість, небайдужість, готовність, здатність почути і сприйняти позиції, що надходять до Суду, безвідносно суб'єкта внесення відповідного юридичного висновку (зної правничою спільнотою особи чи невідомої широкому загалу правників), попередньої практики Суду

щодо спілкування з цією особою, а також практики щодо вирішення питання, стосовно якого такий висновок подається; суб'єкта ініціювання подання висновку (на пропозицію Суду чи за власної ініціативи особи) тощо; заохочення Судом до звернення з *amicus curiae*, наприклад, шляхом зазначення про надходження висновку з відповідною позицією, ідеєю, які були сприйняті Судом, або відхилені, але аналізувались, як такі, що заслуговують на увагу, у рішенні Суду;

– реальний стан демократії у державі. Інститут *amicus curiae* існує в багатьох зарубіжних країнах, не лише демократичних. Водночас реальний внесок *amicus curiae* при з'ясуванні судом істини, відтак розвиток науки, законодавства, конституційної реальності, держави в цілому на шляху її побудови, розвитку як демократичної, правової, можливий виключно за умови свободи особи: забезпечення права особи на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободи її наукової творчості;

– якість *amicus curiae*. Закон унормовує, що *amicus curiae* – письмовий обґрунтований юридичний висновок. Хоча у Законі йдеться про розсуд Суду у вирішенні питання про долучення *amicus curiae* до справи, його відповідність зазначеним вимогам, на наш погляд, фактично мала б це гарантувати. Водночас питання якості охоплює багато інших чинників, серед яких, на нашу думку, сучасний, незаангажований погляд на вже відомі або нові явища; відкриття, наукові пошуки у певній сфері з конкретного питання; особливості, пов'язані з практичною діяльністю автора (авторів) тощо.

Умова якості *amicus curiae*, на нашу думку, безпосередньо пов'язана з попередньою – реальним станом демократії у країні, та з необхідністю передбачає свободу особи при підготовці відповідного висновку. Звичайно, свобода особи при підготовці відповідного висновку не обов'язково означає її щирість у викладенні позиції. Зазначене водночас врівноважується вимогою обґрунтованості юридичного висновку та розсудом Суду щодо його прийняття як такого.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що дієвість та ефективність *amicus curiae*, без сумніву демократичного інструменту, значно залежить від самого Конституційного Суду України, зокрема, його відкритості, незалежності, здатності сприйняття нового. Водночас його впровадження має великі перспективи реальної можливості внеску особи (ще одного, поряд з інститутом конституційної скарги, але там коло осіб, які можуть звертатися до Суду, обмежене іншими умовами), громадянського суспільства у формування Конституційним Судом України позиції, конституційної новелізації, відтак побудови України як демократичної правової держави.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2018 р. № 13-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу». URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/13-r2018>.

2. Концепція *amicus curiae* у сучасному правосудді: концептуальний документ для Конституційного Суду України (10 червня 2022 р.) / ОБСЄ; А. Тенасе, Г. Папуашвілі. Київ, 2022. 53 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/konceptsiya_amicus_curiae_ukr_versiya_1.pdf.

РИЗИКИ ЦИФРОВОГО ВИКЛЮЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Чалабісва М. Р.

кандидат юридичних наук,

*науковий співробітник сектору муніципального права та місцевого
самоврядування Науково-дослідного інституту державного*

будівництва та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Цифрова трансформація публічного управління є одним із найбільш масштабних напрямів реформування державного механізму в Україні. Протягом останніх років цифровізація стала не лише елементом адміністративної модернізації, але й одним із ключових інструментів забезпечення стійкості держави, безперервності функціонування органів публічної влади та реалізації прав людини в умовах воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія російської федерації суттєво прискорила процеси діджиталізації управлінських процесів, оскільки саме цифрові технології дозволили забезпечити функціонування системи публічного управління в умовах фізичних обмежень, масового переміщення населення, руйнування інфраструктури та постійних безпекових загроз.

В умовах війни цифрові сервіси фактично стали одним із базових механізмів реалізації прав людини. Значна частина адміністративних процедур, механізмів соціального забезпечення та взаємодії громадян із

державою була переведена у цифровий формат. Оформлення статусу внутрішньо переміщеної особи, отримання соціальної допомоги, реєстрація пошкодженого або знищеного майна, подання заяв на компенсаційні виплати, доступ до медичних, освітніх та адміністративних послуг дедалі більше здійснюються через електронні платформи та цифрові механізми ідентифікації особи.

За таких умов цифровий доступ поступово трансформується із технічної можливості у необхідну передумову реалізації окремих конституційних прав людини. Водночас поряд із позитивними наслідками цифрової трансформації держави формується новий комплекс правових та соціальних ризиків, одним із яких є ризик цифрового виключення населення.

Проблема цифрового виключення полягає у фактичному обмеженні доступу окремих категорій населення до механізмів реалізації своїх прав через відсутність належного доступу до цифрових технологій, інтернету, електронних сервісів або недостатній рівень цифрової грамотності. У таких умовах виникає ситуація, за якої формальна наявність права не гарантує можливості його практичної реалізації.

Особливої актуальності проблема цифрового виключення набула саме в умовах воєнного стану. Значна кількість громадян внаслідок бойових дій втратила житло, технічні засоби зв'язку, доступ до інтернету або можливість користуватися електронними платформами. Крім того, частина територій тривалий час перебувала в умовах відсутності стабільного електропостачання та цифрової інфраструктури, що фактично унеможливило повноцінний доступ населення до цифрових сервісів держави.

Окрему групу ризику становлять особи похилого віку, мешканці сільських територій, люди з інвалідністю, соціально вразливі категорії населення, а також громадяни, які не мають достатнього рівня цифрової компетентності. У сучасних умовах цифрова грамотність поступово стає важливим елементом соціальної інтеграції особи у систему взаємодії з державою. Відсутність навичок користування цифровими сервісами фактично може призводити до часткового виключення особи із системи реалізації адміністративних, соціальних та інформаційних прав.

У зв'язку з цим ризики цифрового виключення необхідно розглядати не виключно як технічну або соціальну проблему, а як окремий правовий виклик для системи публічного управління та механізму забезпечення прав людини. Діджиталізація державних процесів без належного врахування принципів доступності та інклюзивності може призводити до формування нових форм нерівності у суспільстві. Якщо раніше ключовими бар'єрами доступу до публічних послуг були бюрократичні

процедури або територіальна віддаленість державних установ, то сьогодні такими бар'єрами дедалі частіше стають цифрові фактори.

Фактично формується новий різновид соціальної нерівності – цифрова нерівність, у межах якої рівень реалізації прав людини безпосередньо залежить від технічних можливостей особи інтегруватися у цифровий простір держави. Це створює ризики виникнення цифрової дискримінації, коли окремі категорії населення опиняються у менш сприятливому становищі виключно через неможливість повноцінного використання цифрових механізмів публічного управління.

Особливого значення проблема цифрового виключення набуває у сфері соціального забезпечення населення. В умовах війни саме територіальні громади стали основними суб'єктами забезпечення соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, організації гуманітарної допомоги, надання соціальних послуг та реалізації місцевих програм підтримки населення. У зв'язку з цим діджиталізація соціальної сфери повинна супроводжуватися створенням ефективних механізмів цифрової інклюзії та альтернативних способів доступу громадян до публічних послуг.

Важливо враховувати, що повна автоматизація адміністративних процедур без урахування соціальної неоднорідності населення може призводити до поглиблення соціального виключення окремих категорій громадян. Саме тому цифрова трансформація публічного управління повинна здійснюватися із дотриманням принципів людиноцентризму, доступності, рівності та недискримінації.

Крім того, цифровізація публічного управління актуалізує питання інформаційної безпеки та захисту персональних даних. Активне використання електронних реєстрів, цифрових платформ та автоматизованих систем управління передбачає накопичення значних обсягів конфіденційної інформації про громадян. В умовах війни та постійних кібератак питання захисту персональних даних безпосередньо пов'язується із забезпеченням прав людини, довірою населення до держави та стабільністю функціонування цифрової інфраструктури.

У процесі повоєнного відновлення України проблема цифрового виключення потребує комплексного правового та управлінського підходу. Подальший розвиток цифрової держави повинен ґрунтуватися не лише на принципах швидкості, автоматизації та технологічної ефективності, але й на забезпеченні реальної доступності цифрових сервісів для всіх категорій населення. Особливого значення набуває необхідність розвитку цифрової грамотності населення, підтримки цифрової інфраструктури у територіальних громадах, забезпечення доступності електронних платформ для осіб з інвалідністю та

збереження альтернативних механізмів отримання адміністративних і соціальних послуг.

Таким чином, ризики цифрового виключення населення є одним із ключових викликів цифрової трансформації публічного управління в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. Формування ефективної моделі цифрової держави неможливе без забезпечення цифрової інклюзії населення, подолання цифрової нерівності та створення належних правових гарантій доступності публічних послуг для всіх категорій громадян незалежно від їх соціального становища, місця проживання чи рівня цифрової компетентності.

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЗА ДОГОВОРОМ СТРАХУВАННЯ ЗДОРОВ'Я НА ВИПАДОК ХВОРОБИ

Бакун С. С.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України,

начальник юридичного відділу ТОВ «ВИТАЧ»

м. Київ, Україна

У тезах доповіді досліджуються права та обов'язки медичного закладу як суб'єкта правовідносин за договором страхування здоров'я на випадок хвороби. Визначається правова природа участі медичного закладу у страхових правовідносинах, аналізуються його права та обов'язки, окреслюються проблеми правового регулювання та шляхи їх вирішення.

Договір страхування здоров'я на випадок хвороби є різновидом добровільного особистого страхування. На нашу думку, це договір, за яким страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку, пов'язаного зі здоров'ям та працездатністю, виплатити страхувальникові або іншій визначеній особі страхову виплату, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору [1]. У системі відповідних правовідносин медичний заклад займає специфічне місце: він не є стороною договору страхування у класичному розумінні, однак виступає ключовим суб'єктом, який підтверджує факт настання хвороби, а у нашому випадку, факт настання страхового випадку.

Вся конструкція правовідносин виглядає так: застрахована особа захворіла → звернулась до медичного закладу → отримала від медичного закладу відповідну документацію → подала її страховику → страховик здійснив грошову виплату застрахованій особі.

Н. В. Міловська наголошує, що у договірних страхових відносинах права та обов'язки сторін перебувають у постійній динаміці та взаємозв'язку, а правам страховика кореспондують обов'язки страхувальника та навпаки [2]. Цей загальний принцип повною мірою застосовується і до відносин за участю медичного закладу. Правовий

статус медичного закладу у правовідносинах страхування здоров'я на випадок хвороби, потребує чіткого законодавчого визначення, оскільки чинний Закон України «Про страхування» [3], Основи законодавства України про охорону здоров'я [4] не містять вичерпного регулювання цього питання.

Таким чином, медичний заклад у цих правовідносинах виконує специфічну функцію: він є фактичним підтверджувачем страхового випадку – тобто суб'єктом, що встановлює діагноз, документує факт хвороби та видає медичну документацію, яка є підставою для отримання страхової виплати. Проте він залишається виключно надавачем медичних послуг, а не учасником страхового зобов'язання. Н. В. Міловська зазначає, що у договірних страхових відносинах важливо чітко визначити роль кожного суб'єкта та межі його прав і обов'язків [2].

Права медичного закладу у правовідносинах за договором страхування здоров'я на випадок хвороби:

- основним правом медичного закладу у відповідних правовідносинах є право вимагати від застрахованої особи оплати наданих медичних послуг у повному обсязі та у встановлені строки;

- право самостійно встановлювати діагноз застрахованій особі та обирати методи лікування відповідно до медичних стандартів і клінічних протоколів. Це право є особливо значущим у контексті страхування здоров'я на випадок хвороби, оскільки саме встановлений медичним закладом діагноз є підставою для страхової виплати. Страховик не вправі оспорювати або коригувати клінічний діагноз, встановлений кваліфікованим лікарем у встановленому порядку. Відповідно до ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4], лікар має право на вільний вибір методів лікування відповідно до своєї кваліфікації, що не може бути обмежено ні умовами страхового договору, ні вимогами страховика;

- право на видачу та відмову у видачі медичної документації, а саме медична документація (виписки, довідки, результати досліджень, висновки лікарів) є ключовим інструментом підтвердження страхового випадку. Медичний заклад має право видавати таку документацію виключно самій застрахованій особі або її законному представнику. Відповідно до ст. 39-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4] та ч. 3 ст. 286 ЦК України [5], медичний заклад має право (і одночасно обов'язок) відмовити страховику у наданні медичної інформації про пацієнта без його письмової згоди – навіть якщо страховик посилається на потребу верифікації страхового випадку. Водночас ст. 103 Закону України «Про страхування» [3] зобов'язує заклади охорони здоров'я надсилати страховикам відповіді на запити

про надання відомостей, пов'язаних із подією, що має ознаки страхового випадку;

– право на обмеження надання інформації пацієнту відповідно до ст. 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4], якщо повна інформація про стан здоров'я може завдати шкоди пацієнту, лікар має право її обмежити та поінформувати членів сім'ї або законних представників з урахуванням інтересів хворого. У контексті страхування здоров'я на випадок хвороби це право є особливо чутливим: обмежена або відтермінована інформація про діагноз може впливати на своєчасність звернення застрахованої особи до страховика за виплатою. Тому реалізація цього права потребує врахування як медичних, так і правових наслідків для застрахованої особи.

Обов'язками медичного закладу у правовідносинах за договором страхування здоров'я на випадок хвороби є:

– медичний заклад зобов'язаний надати пацієнту / застрахованій особі медичну допомогу відповідно до медичних стандартів та клінічних протоколів, затверджених МОЗ України. Неналежна якість медичної допомоги може, зокрема, призвести до неправильного встановлення діагнозу, що матиме наслідком або необґрунтоване отримання страхової виплати або, навпаки, позбавлення застрахованої особи права на виплату. Правовою підставою є ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4];

– оскільки саме підтверджений медичним закладом діагноз є підставою для страхової виплати, медичний заклад несе відповідальність за його достовірність. Документи, оформлені в закладах охорони здоров'я в системі ЕСОЗ (електронна система охорони здоров'я) та/або в системі МІС, є одними із основних доказів настання страхового випадку;

– медичний заклад зобов'язаний на вимогу застрахованої особи надати їй документи, необхідні для звернення до страховика: виписки з медичної карти, результати досліджень, довідки із зазначенням діагнозу та тривалості лікування тощо. Ненадання такої документації фактично позбавляє застраховану особу можливості отримати страхову виплату, що може бути підставою для цивільно-правової відповідальності медичного закладу;

– медичний заклад зобов'язаний зберігати лікарську таємницю щодо будь-яких третіх осіб, у тому числі страховика, без відповідної згоди пацієнта / застрахованої особи. Відповідно до ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4] та ч. 3 ст. 286 ЦК України [5], медична інформація може бути передана страховику лише за умови письмової згоди застрахованої особи. При цьому слід врахувати, що ст. 103 Закону України «Про страхування» [3]

встановлює обов'язок медичних закладів відповідати на запити страховиків щодо обставин страхового випадку, що створює практичну колізію між обов'язком зберігати лікарську таємницю та обов'язком інформувати страховика, яка наразі не вирішена на законодавчому рівні.

Аналізуючи вищезазначене, головною концептуальною проблемою є відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення правового статусу медичного закладу у правовідносинах страхування здоров'я на випадок хвороби. Як наслідок, правова невизначеність породжує практичні труднощі у взаємодії медичних закладів, застрахованих осіб і страховиків.

Серйозною проблемою є колізія між статтею 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4] (лікарська таємниця) та ст. 103 Закону України «Про страхування» [3] (обов'язок надавати відомості на запит страховика).

Таким чином, договір страхування здоров'я на випадок хвороби є грошовим (сумовим) страхуванням: при настанні страхового випадку страховик виплачує застрахованій особі фіксовану грошову суму, не пов'язану безпосередньо з вартістю медичних послуг. Медичний заклад у цих правовідносинах не є стороною страхового договору – він виступає виключно надавачем медичних послуг та фактичним підтверджувачем страхового випадку, з огляду на це пропонується:

– усунути колізію між лікарською таємницею та обов'язком інформування страховика, закріпивши механізм отримання згоди пацієнта на передачу медичної інформації страховику безпосередньо при укладенні договору страхування;

– встановити відповідальність медичного закладу за видачу недостовірної медичної документації, яка використовується для незаконного отримання страхової виплати або навпаки незаконного неотримання.

Література:

1. Бакун С. С. Правова природа договору добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 7–13. DOI: 10.51989/NUL.2023.4.1.

2. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.

3. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-ІХ *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023, № 12–13. Ст. 28.

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 4. Ст. 19.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА БІОТЕХНОЛОГІЧНІ ВІНАХОДИ

Василяко Р. О.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Сучасний розвиток біотехнологій обумовлює стрімке зростання значення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності у сфері медицини, фармацевтики, генетики, аграрного сектору та інших стратегічно важливих галузей. Водночас ефективність правової охорони біотехнологічних винаходів не може оцінюватися виключно через наявність механізмів патентування та формального закріплення виключних прав патентоволодільця. Не менш важливим елементом є існування дієвих механізмів відповідальності за порушення прав та інтересів суб'єктів права промислової власності, оскільки саме вони забезпечують реальне поновлення порушених прав, припинення неправомірного використання об'єктів патентної охорони та компенсацію негативних наслідків правопорушення [7].

Особливої актуальності це питання набуває у сфері біотехнологічних винаходів, які характеризуються високою економічною цінністю, значними інвестиціями у їх розроблення та складністю технічної природи. Незаконне використання біологічного матеріалу, генетичних технологій, штамів мікроорганізмів, клітинних культур або фармацевтичних процесів нерідко є складним для виявлення та доведення, що зумовлює необхідність формування спеціалізованих механізмів захисту та відповідальності.

Конституційні засади охорони та захисту прав інтелектуальної власності закріплені у Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також право на

судовий захист порушених прав і свобод. Загальні способи захисту цивільних прав та інтересів визначені положеннями Цивільного кодексу України, а спеціальне регулювання у сфері охорони прав на винаходи здійснюється Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Відповідно до законодавства, патентоволоділець має виключне право дозволяти або забороняти використання винаходу, а також право вимагати припинення порушення та відшкодування завданих збитків. При цьому використанням винаходу визнається не лише безпосереднє виготовлення продукту із застосуванням запатентованого рішення, але й застосування такого продукту, його пропонування до продажу, продаж, імпорт, інше введення у цивільний оборот або зберігання з відповідною метою. У випадку патентування способу використанням винаходу визнається також застосування запатентованого способу або пропонування його до застосування [4].

У сфері біотехнологій встановлення факту порушення прав значно ускладнюється специфікою відповідних об'єктів. Використання генетичних технологій, біологічного матеріалу або фармацевтичних процесів часто має прихований характер і потребує проведення спеціальних лабораторних досліджень, молекулярно-генетичного аналізу та залучення експертів у галузі біології, генетики, біохімії та фармацевтики. Саме тому відповідальність за порушення прав на біотехнологічні винаходи повинна розглядатися як комплексний правовий механізм, який охоплює матеріально-правові, процесуальні та інституційні елементи.

Основним видом юридичної відповідальності у сфері захисту прав на біотехнологічні винаходи є цивільно-правова відповідальність. Саме вона забезпечує можливість поновлення порушених прав патентоволоділця та компенсацію негативних наслідків неправомірного використання результатів інтелектуальної діяльності. Положення Цивільного кодексу України передбачають широкий спектр способів захисту цивільних прав, зокрема визнання права, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, відшкодування збитків та моральної шкоди [3].

Спеціальні положення щодо захисту прав інтелектуальної власності закріплені у главі 35 Цивільного кодексу України. Зокрема, суд може застосовувати негайні заходи щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження доказів, постановляти рішення про вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених із порушенням прав інтелектуальної власності, а також про застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків [8].

У сфері біотехнологій проблема цивільно-правового захисту значною мірою пов'язана зі складністю визначення фактичного обсягу збитків. Незаконне використання біотехнологічного винаходу може призводити не лише до безпосередніх майнових втрат патентоволодільца, але й до втрати ринків збуту, порушення ексклюзивності фармацевтичного препарату, зменшення інвестиційної привабливості технології або втрати конкурентних переваг. У зв'язку з цим доведення упущеної вигоди нерідко потребує проведення складних економічних та технологічних досліджень.

Особливого значення у сфері біотехнологій набувають превентивні способи цивільно-правового захисту, спрямовані на оперативне припинення порушення. Навіть короткочасне неправомірне використання запатентованої технології або фармацевтичного продукту може спричинити значні економічні втрати та зміну ринкової ситуації. Саме тому важливими є судові заборони, механізми забезпечення доказів, вилучення контрафактної продукції та припинення виробничих процесів, у яких використовується запатентований винахід.

У контексті гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу особливого значення набуває врахування положень Директиви 2004/48/ЄС щодо забезпечення прав інтелектуальної власності. Європейський підхід виходить із того, що заходи захисту повинні бути ефективними, пропорційними та стримувальними. У праві ЄС значна увага приділяється механізмам забезпечення доказів, судовим заборонам, вилученню контрафактної продукції та оперативному припиненню порушень ще до ухвалення остаточного судового рішення [5].

Поряд із цивільно-правовими механізмами захисту законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу з конфіскацією незаконно виготовленої продукції, обладнання та матеріалів [1].

Однак, чинні адміністративні санкції не відповідають сучасним економічним реаліям та не забезпечують належного стримувального ефекту, особливо у сфері біотехнологій та фармацевтики, де вартість відповідних технологій може обчислюватися мільйонами євро.

Важливим елементом адміністративно-правового захисту є також митне сприяння захисту прав інтелектуальної власності. Митні органи мають право призупиняти митне оформлення товарів за наявності підозри щодо порушення прав інтелектуальної власності. Такі механізми мають особливе значення у сфері біотехнологій та фармацевтики,

оскільки дозволяють запобігти введенню контрафактної продукції у цивільний оборот [6].

Водночас, ефективність адміністративно-правових механізмів у сфері біотехнологій залишається обмеженою через складність виявлення самого факту порушення та необхідність проведення спеціальних науково-технічних досліджень. Чинне адміністративне законодавство не враховує специфіку біотехнологічних об'єктів та потребує подальшого вдосконалення у контексті гармонізації з правом Європейського Союзу.

Кримінально-правова відповідальність є найбільш суворою формою державного реагування на порушення прав інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 177 Кримінального кодексу України незаконне використання винаходу або інше умисне порушення прав на нього, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, тягне за собою кримінальну відповідальність. Однак на практиці застосування зазначеної норми у сфері біотехнологічних винаходів є поодиноким [2].

Причинами цього є складність доведення факту порушення, необхідність проведення комплексних експертиз та труднощі у визначенні розміру завданої шкоди. Крім того, значна частина правопорушень у сфері біотехнологій має транскордонний характер, що ускладнює діяльність правоохоронних органів та потребує розвитку механізмів міжнародної співпраці.

Окрему проблему становить судовий захист прав на біотехнологічні винаходи. Встановлення факту порушення у таких спорах нерідко потребує проведення складних наукових досліджень, аналізу генетичних послідовностей, біологічного матеріалу та фармацевтичних процесів. У зв'язку з цим судова експертиза фактично стає центральним елементом механізму судового захисту.

Разом із тим надмірна залежність судового розгляду від експертних висновків породжує низку практичних проблем. Йдеться про обмежену кількість фахівців, здатних проводити відповідні дослідження, складність оцінки судом наукової обґрунтованості експертних висновків та можливість виникнення суперечностей між різними експертними позиціями.

Таким чином, сучасний стан правового регулювання відповідальності за порушення прав та інтересів суб'єктів права промислової власності на біотехнологічні винаходи свідчить про необхідність подальшого комплексного реформування національної системи захисту. Таке реформування повинно охоплювати вдосконалення матеріально-правових та процесуальних механізмів захисту, підвищення ефективності цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, розвиток спеціалізації судового

розгляду, удосконалення механізмів забезпечення доказів та розширення міжнародної співпраці у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Особливо актуальним є впровадження більш жорсткого контролю за дотриманням патентного законодавства, збільшення розміру штрафних санкцій, оптимізація строків розгляду відповідних спорів, розвиток інституту спеціалізованої експертизи у сфері біотехнологій та активне залучення митних органів до процесу виявлення і припинення порушень прав інтелектуальної власності.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.
5. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. *Official Journal of the European Union*. 2004. L 157. P. 45–86.
6. Орлюк О. П., Святоцький О. Д. Право інтелектуальної власності: академічний курс: підручник. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
7. Герасимчук О. Р. Відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2019. № 24.
8. Нормативні акти з питань охорони прав інтелектуальної власності та трансферу технологій. Частина 3. Охорона прав промислової власності / Ю. М. Капіца, І. І. Хоменко (упоряд.). Київ: Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, 2024. 93 с.

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИЗНАННЯ І ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, СТВОРЕНОЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Гончар А. А.

аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Сучасні збройні конфлікти характеризуються безпрецедентною швидкістю технологічного розвитку, де лінія фронту перетворюється на полігон для випробування, вдосконалення та створення новітніх технологій. В умовах повномасштабної війни, інтенсивність якої вимагає миттєвої адаптації до нових викликів, військовослужбовці перестають бути виключно кінцевими користувачами озброєння та військової техніки. Натомість вони стають безпосередніми розробниками, винахідниками та раціоналізаторами, чий інтелектуальний внесок матеріалізується у вигляді нових технологічних і технічних рішень, програмного забезпечення, тактичних алгоритмів та систем управління. Цей феномен призвів до формування колосального масиву об'єктів права інтелектуальної власності, створених безпосередньо в зоні бойових дій або під час виконання службових обов'язків.

Проблема правового статусу, визнання та охорони таких об'єктів набула надважливої актуальності в сучасній правовій науці та державній політиці. З одного боку, результати інтелектуальної, творчої діяльності військових є критично важливими для забезпечення обороноздатності та національної безпеки держави. З іншого боку, тривалий час існував значний правовий вакуум у сфері регулювання відносин, пов'язаних зі створенням об'єктів права інтелектуальної власності військовослужбовцями. Відсутність чітких механізмів розподілу майнових та немайнових прав, процедур патентування в умовах секретності та системи справедливої винагороди створювала ризики втрати державою контролю над критичними технологіями, а також призводить до порушення прав самих авторів-військовослужбовців.

Дослідження правової природи об'єктів права інтелектуальної власності, створених під час військової служби, вимагає розмежування категорій «службовий твір» або «службовий винахід» у цивільному секторі та аналогічних об'єктів у військовій сфері. У класичному трудовому праві права на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, зазвичай розподіляються між працівником та

роботодавцем, якщо інше не передбачено спеціальним договором. Однак військовослужбовці не перебувають у класичних трудових відносинах; вони проходять публічну військову службу, яка регулюється спеціальним законодавством, статутами збройних сил та наказами командування [1, с. 84].

Наукові дослідження констатують, що до останнього часу статус військового винаходу в Україні не був належним чином відокремлений від загального поняття службового винаходу, що призводило до колізій [1, с. 84]. Специфіка полягає в тому, що військовослужбовець часто створює інновацію не в лабораторних умовах і не маючи безпосереднього функціонального обов'язку займатися винахідництвом. Розробка може виникнути як побічний продукт бойового досвіду, створений з використанням державного військового майна, але з власної ініціативи бійця.

В академічних дослідженнях наголошується, що інтелектуальна власність та контрактне право історично слугували основою для розбудови військово-промислового комплексу. Починаючи з Манхеттенського проекту, приватне право використовувалося державами для обмеження дифузії чутливих військових технологій, фактично поміщаючи науку в «залізну військову клітку», де держава диктує умови використання знань [2, с. 1]. Правова система повинна філігранно балансувати між секретністю, що диктується інтересами національної безпеки, та правом автора на визнання результатів його інтелектуальної праці.

Однією з ключових дилем у цій сфері є вибір між режимом комерційної таємниці (trade secret) та патентною охороною. Режим комерційної таємниці вимагає від власника обґрунтованих зусиль для збереження інформації в секреті, що надає економічну або тактичну перевагу, проте цей захист втрачає чинність, якщо третя сторона самостійно відкриває цю інформацію, і може бути застосований лише після факту несанкціонованого розголошення. Натомість патент надає значно вагомішу правову охорону і право позиватися за порушення, але вимагає розкриття суті винаходу, що в оборонній сфері може бути неприпустимим. Саме ці фактори зумовлюють потребу в спеціалізованих правових режимах для військових розробок [3, с. 568–569].

Усвідомлення необхідності правової охорони і захисту інтелектуальної власності, створеної військовослужбовцями, не повинно зводитися виключно до адміністративної заборони, тотального засекречування чи формального відчуження прав на користь держави. Як переконливо доводить досвід зарубіжних країн, зокрема, Ізраїлю та США, інтелектуальна власність військового походження є потужним

мультиплікатором для всієї національної економіки, за умови побудови ефективної системи трансферу технологій.

Наприклад, технології, створені на передовій для вирішення вузькоспеціалізованих тактичних завдань – такі як алгоритми комп'ютерного зору для наведення БПЛА, медичні турнікети нового зразка на основі інноваційних матеріалів або системи захищеного зв'язку – мають колосальний потенціал подвійного призначення (dual-use). У мирний час або за умови належного ліцензування ці рішення знаходять масштабне комерційне застосування у сфері логістики, медицини, телекомунікацій та сільського господарства.

Відповідно до положень Закону України № 4585, держава в особі Міністерства оборони України стає акумулятором гігантського портфеля майнових прав [4]. Головним викликом є не просто постановка цих об'єктів на баланс як «військового майна», а їх ефективна монетизація та розгортання у масове виробництво. Ухвалення закону має безпосередню мету створити прозорі юридичні умови для використання об'єктів права інтелектуальної власності, які належать державі, суб'єктами приватного сектору. Надання ліцензій приватним українським компаніям для масового виробництва військової продукції дозволить подолати монополію державних підприємств, знизити вартість продукції завдяки ринковій конкуренції та пришвидшити її постачання на фронт. Європейський досвід оборонних закупівель доводить, що децентралізація закупівель та залучення стартапів є єдиним дієвим інструментом для зниження цін і підвищення технологічного лідерства [5].

Таким чином, трансформуючи результати винахідницької діяльності військовослужбовців у легалізований, захищений та комерційно привабливий інтелектуальний капітал, держава отримує унікальний шанс не лише зміцнити обороноздатність, але й перетворити технологічний сектор на потужний драйвер майбутнього відновлення національної економіки.

Література:

1. Гончар А. А. Особливості визнання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені військовослужбовцями. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2026. № 51. С. 82–91.

2. Drahos P. Science in the Garden of Midnight: How Contract and Intellectual Property Build the Military-Industrial Complex. *LAW Working Paper 2024/9*. European University Institute, 2024.

3. Hickmon S. J. Fueling Innovation: Resolving Ambiguity and Striking a Balance for Markings on Unlimited Rights Data. *Military Law Review*. 2023. Vol. 231, Issue 4. P. 547–578.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби: Закон України від 21.08.2025 р. № 4585-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4585-20> (дата звернення: 03.05.2026).

5. Reforming European defence procurement to boost military innovation and startups. Bruegel. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/reforming-european-defence-procurement-boost-military-innovation-and-startups> (дата звернення: 04.05.2026).

ЗАХИСТ ПРАВ КРЕДИТОРА В КОНТЕКСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Йосипенко М. С.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Належне забезпечення прав кредитора є запорукою стабільності банківської системи. Водночас надмірне посилення його позицій може призводити до дисбалансу інтересів сторін зобов'язання, що актуалізує потребу у виваженому науковому аналізі цих процесів. На тлі нестабільності економічного середовища, наявної проблематики щодо кредитування підприємств України в умовах війни [1, с. 157], зростання рівня неплатоспроможності позичальників та активізації судових спорів у кредитній сфері питання ефективного правового захисту кредитора набуває і практичного значення.

Правова природа кредитних зобов'язань традиційно розглядається крізь призму цивільно-правового регулювання як різновид грошових зобов'язань, що виникають на підставі договору кредиту. Разом із тим кредитні правовідносини не схожі на класичні договірні відносини. Вони характеризуються підвищеним рівнем формалізації, наявністю спеціальних вимог до сторін та об'єкта зобов'язання, а також використанням широкого спектра забезпечувальних інструментів. Комплексна правова природа кредитних зобов'язань поєднує елементи загального зобов'язального права із спеціальними фінансово-правовими механізмами.

У захисті прав кредитора в контексті банківського кредитування важливим є питання співвідношення приватноправових і публічно-

правових елементів у банківських кредитних правовідносинах. Ці відносини ґрунтуються на засадах диспозитивності, автономії волі сторін та рівності учасників, що є характерними для цивільного права. З іншого боку, участь банку як спеціального суб'єкта зумовлює наявність імперативного регулювання, пов'язаного із здійсненням банківської діяльності, дотриманням нормативів платоспроможності, контролем з боку державних органів, а також захистом прав споживачів фінансових послуг. Захист прав кредитора за таких обставин пов'язаний з реалізацією договірних прав у приватноправовій площині та є фактором забезпечення стабільності фінансової системи в публічно-правовому аспекті.

Банківський сектор України у сфері кредитування сьогодні перебуває на етапі поступового відновлення [2], тому таким важливим видається розуміння змісту та меж захисту прав кредитора. У дослідницькому середовищі поки бракує єдності в цьому питанні. Переважно акцентується увага на домінуванні договірної природи кредитних відносин. Захист прав кредитора при цьому здійснюється через механізми виконання зобов'язань і застосування цивільно-правових санкцій. Інші підходи виходять із пріоритету публічних інтересів, підкреслюючи необхідність обмеження свободи договору в інтересах стабільності банківської системи та захисту позичальника як слабшої сторони. З огляду на викладене, доцільним видається підхід, за якого захист прав кредитора у банківських кредитних правовідносинах розглядається як багаторівнева система, що поєднує приватноправові засоби (виконання зобов'язання, забезпечення, відповідальність) із публічно-правовими гарантіями (регуляторний нагляд, спеціальні процедури стягнення, стандарти діяльності банків).

У процесі захисту прав кредитора в контексті банківського кредитування слід застосовувати наявні правові засоби. Система захисту прав кредитора у сфері банківського кредитування традиційно ґрунтується на поєднанні судових, позасудових та забезпечувальних механізмів, кожен із яких має власну функціональну спрямованість і ступінь ефективності. Однак фактична ефективність зазначених механізмів істотно знижується внаслідок низки системних проблем правового регулювання кредитних договорів в Україні, про що наголошують окремі автори [3], та застосування норм права в цій сфері. Насамперед слід відзначити поширені практики недобросовісної поведінки боржників, які використовують процесуальні інструменти для затягування виконання зобов'язань (оскарження виконавчих написів, ініціювання численних судових проваджень, штучне банкрутство тощо).

Додатковим фактором, що ускладнює належний захист прав кредитора в контексті банківського кредитування, є нестабільність

судової практики. Це має прояв у різних підходах до оцінки правомірності забезпечувальних інструментів та порядку їх реалізації. Зокрема, у справах щодо визнання виконавчих написів такими, що не підлягають виконанню, простежується тенденція до формального підходу судів, який фактично нівелює переваги позасудового стягнення.

Не менш суттєвою є проблема ефективності виконавчого провадження. Навіть за наявності судового рішення або іншого виконавчого документа реальне стягнення заборгованості часто ускладняється недостатньою результативністю діяльності органів примусового виконання, складністю виявлення активів боржника та можливістю їх відчуження до моменту звернення стягнення. У сукупності це формує ситуацію, за якої формально наявні механізми захисту не забезпечують досягнення фактичного відновлення порушеного права кредитора.

З огляду на викладене, удосконалення механізмів захисту прав кредитора має здійснюватися за кількома взаємопов'язаними напрямками. По-перше, доцільним є посилення ролі забезпечувальних інструментів через удосконалення правового режиму застави та іпотеки, зокрема шляхом спрощення процедур позасудового звернення стягнення за умови належного договірного врегулювання.

По-друге, потребує вдосконалення процедура виконавчого провадження, зокрема шляхом цифровізації процесів пошуку та арешту активів боржника, а також посилення відповідальності за ухилення від виконання зобов'язань. Важливим є також забезпечення належної координації між державними реєстрами, що дозволить мінімізувати можливості приховування майна.

По-третє, актуальним є формування більш уніфікованої судової практики, зокрема через узагальнення позицій Верховного Суду щодо застосування окремих інструментів захисту прав кредитора. Це сприятиме підвищенню правової визначеності та зниженню ризиків неоднозначного тлумачення норм.

Нарешті, доцільно акцентувати увагу на розвитку превентивних механізмів захисту, які дозволяють мінімізувати саму ймовірність порушення зобов'язання. Йдеться, зокрема, про вдосконалення процедур оцінки кредитоспроможності позичальників, використання фінансових інструментів страхування ризиків та впровадження сучасних цифрових технологій моніторингу виконання зобов'язань.

Таким чином, правовідносини щодо захисту прав кредитора у сфері банківського кредитування мають комплексний характер і поєднують приватноправові та публічно-правові елементи. Захист прав кредитора не обмежується класичними способами забезпечення виконання зобов'язань, а охоплює більш широкий механізм правового впливу, який

включає нормативне регулювання діяльності банків та спеціальні гарантії стабільності фінансового обігу.

Аналіз ефективності механізмів захисту прав кредитора засвідчив, що їх практична реалізація ускладняється недобросовісною поведінкою боржників, нестабільністю судової практики та недостатньою результативністю виконавчого провадження. Формальна наявність судових, позасудових і забезпечувальних інструментів не гарантує реального відновлення порушених прав кредитора без належного функціонування механізму їх застосування. У зв'язку з цим запропоновано напрями вдосконалення, які полягають у посиленні ролі забезпечувальних інструментів, оптимізації процедур позасудового стягнення, підвищенні ефективності виконання рішень та уніфікації судової практики.

Література:

1. Оніщенко С., Дроздов Е. Банківське кредитування суб'єктів господарювання: 2021–2024. *Scientia fructuosa*. 2024. № 4. С. 155–168. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2024\(156\)09](https://doi.org/10.31617/1.2024(156)09).

2. Бондаренко Л., Яремкович М. Тенденції розвитку банківського кредитування в Україні в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2025. № 82. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-138>

3. Кочина О. С., Баштова М. В. Проблемні аспекти правового регулювання кредитних договорів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 12–16. DOI: [10.24144/2307-3322.2024.86.2.2](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.2).

ЩОДО ПРОГНОСТИЧНОГО АСПЕКТУ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ В ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Карнаух В. С.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У найбільш загальному розумінні функції права є напрямками його впливу на суспільні відносини. Принцип добросовісності як основоположна норма є важливим елементом системи приватного права. На рівні системи цивільного законодавства України як основної форми національного приватного права принцип добросовісності закріплено в пункті шостому частини першої статті 3 Цивільного кодексу України. Звідси випливає можливість визначення функцій принципу добросовісності як напрямів його впливу на цивільні (приватні) відносини, які виражають призначення принципу добросовісності в системах приватного права та цивільного законодавства.

Безпосереднє визнання в судовій практиці широкого значення принципу добросовісності поєднується з інтуїцією щодо переважання сфери його дії щодо системи приватного права над сферою дії щодо форми права – цивільного законодавства. Про це свідчить, наприклад, постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11 грудня 2023 року в справі № 463/13099/21, у якій суд касаційної інстанції, виходячи з необхідності застосування норм цивільного законодавства із врахуванням добросовісності, виснував про неможливість обмеження принципу добросовісності певною сферою [1].

У європейській доктрині приватного права виокремлюють наступні основні функції добросовісності, кожна з яких відповідає тим функціям, які Папініан атрибутував *ius honorarium* стосовно *ius civile*: 1) деталізація/тлумачення (*adiuvare*); 2) доповнення (*supplere*) (насамперед обов'язків, наприклад, обов'язків лояльності, захисту, інформування); 3) виправлення/обмеження (заборона зловживання правом, заборона явної непропорційності) [2, с. 627]. Натомість в українській цивілістиці вказується, що принцип добросовісності «використовується з метою тлумачення джерел, що регулюють права та обов'язки сторін договору; є підставою для виникнення певних обов'язків, у тому числі обов'язків утримуватися від певних дій» [3, с. 276].

Вагомою тенденцією в судовому правозастосуванні, яка доповнює вищезгаданий імпліцитний підхід щодо диференціації значення принципу добросовісності з врахуванням відмінності між приватним правом та цивільним законодавством, є розкриття регулятивного потенціалу принципів цивільного права. У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц у результаті тлумачення статті 3 в цілому та пункту 6 частини першої статті 3 Цивільного кодексу України, зроблено висновок що «загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства» [4].

Виходячи з наведеного, можемо здійснити укрупнення функціональності принципу добросовісності як основної норми приватного права та виокремити регулятивну функцію відповідного принципу, що полягає у впливі норми-принципу на поведінку суб'єктів приватних відносин з метою досягнення стану її впорядкування. Ця функція є найбільш важливою за спрямуванням, оскільки започатковує механізм приватноправового регулювання та виражає динаміку в його межах. Засобами реалізації (проявами) регулятивної функції принципу добросовісності визначимо: встановлення та конкретизацію обов'язків, закріплення обмежень у здійсненні суб'єктивних прав, атрибуцію добросовісності суб'єктам конкретних правовідносин з метою визначення юридичних наслідків їх поведінки, формулювання правил щодо відповідальності за недобросовісну поведінку.

Прогностичний аспект регулятивної функції принципу добросовісності полягає в тих проявах функції, які не співпадають з названими засобами її реалізації, але існування яких можливо обґрунтовано припустити на основі перспективних підходів до правового регулювання з метою розширення значення принципу добросовісності в приватному праві.

Для висвітлення вказаного аспекту звернімося до Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права (далі – «DCFR»). Значення цього документа у процесі комплексної рекодифікації приватного права України у формі нового Цивільного кодексу України є визаним. У Пояснювальній записці до проекту Цивільного кодексу України (законопроект № 15150 від 09.04.2026), DCFR вказується серед джерел, які втілюють сучасні європейські

підходи, та гармонізація з якими розкриває сутність змін, запропонованих законопроектом, а також його завдання [5].

У статті I.-1:103 (1) DCFR добросовісність та чесна ділова практика (англ. «good faith and fair dealing» – В.К.) розглядається як стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю та врахуванням інтересів іншої сторони правочину або відповідного правовідношення [6]. Такий самий підхід до визначення поняття «добросовісність» застосовується Верховним Судом для розкриття значення принципу, передбаченого в пункті 6 частини першої статті 3 ЦК України [7].

В інших положеннях DCFR стандарту добросовісності та чесної ділової практики надається значення загального обов'язку, що є більш вираженим проявом регулятивної функції принципу. Так, наприклад, стаття III.-1:103 DCFR закріплює обов'язок особи діяти відповідно до вимог добросовісності та чесної ділової практики під час виконання зобов'язання, здійсненні права на виконання, використанні способів захисту у разі невиконання або заперечень проти відповідних способів захисту, здійсненні права на припинення зобов'язання або договірних відносин. У коментарі до цієї статті розмежовується значення відповідного стандарту для тлумачення положень DCFR, договорів та інших юридичних актів, як вимоги, що адресується судді або суб'єкту тлумачення, від значення добросовісності та чесної ділової практики у формі обов'язку як вимоги, що адресується сторонам [6, с. 704-705].

Виходячи з важливості правовідносин у межах механізму приватноправового регулювання для національної цивілістичної традиції, виникає питання щодо можливості виявлення на прикладі DCFR прогностичного аспекту регулятивної функції принципу добросовісності, який полягає у віднаходженні достатніх підстав для конструювання на його основі самостійних окремих правовідносин як фінальної стадії в реалізації механізму правового регулювання.

Позитивне рішення щодо сформульованого питання є можливим завдяки системному дослідженню конкретизації обов'язку добросовісності. Проведений аналіз положень DCFR дозволяє зробити висновок, що конкретизація загального обов'язку добросовісності в нормах має наслідком його трансформацію в суб'єктивний цивільний обов'язок та відповідно формування моделі потенційних правовідносин за сукупності наступних умов: 1) покладення на осіб обов'язку добросовісності в разі відсутності між ними правовідносин або поза межами існуючих між ними правовідносин; 2) прямий характер конкретизації обов'язку добросовісності, що означає визначення змісту необхідної поведінки осіб; 3) установлення відповідальності за порушення обов'язку добросовісності, однозначне віднесення якої до деліктної або договірної відповідальності викликає обґрунтовані

заперечення. Прикладом норми, яка виражає названі умови, та дозволяє змоделювати правовідносини на основі принципу добросовісності, є стаття II.–3:301 DCFR, що закріплює обов'язок добросовісної поведінки учасників переговорів.

Прогностичний аспект регулятивної функції принципу добросовісності в приватному праві полягає в конструюванні правовідносин на основі норми права, яка конкретизує обов'язок добросовісної поведінки. Виявлення названого аспекту в результаті аналізу положень DCFR на прикладі відносин між учасниками переговорів може сприяти подальшому доктринальному опрацюванню питань щодо правової природи переддоговірних відносин та переддоговірної відповідальності в результаті очікуваного оновлення Цивільного кодексу України.

Література:

1. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11 грудня 2023 р. в справі № 463/13099/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750121> (дата звернення: 08.05.2026).

2. Hesselink, Martijn W., *The Concept of Good Faith* (December 10, 2010). *TOWARDS A EUROPEAN CIVIL CODE, FOURTH REVISED AND EXPANDED EDITION*, pp. 619–649, Arthur S. Hartkamp, Martijn W. Hesselink, Ewoud H. Hondius, Chantal Mak & C. Edgar du Perron, eds., Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=1762630> (дата звернення: 08.05.2026).

3. Діковська І. А. *Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань*: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 464 с.

4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 р. в справі № 520/1185/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921> (дата звернення: 08.05.2026).

5. Пояснювальна записка до проекту Цивільного кодексу України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837> (дата звернення: 08.05.2026).

6. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 лютого 2022 р. в справі № 910/5179/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283361> (дата звернення: 08.05.2026).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ УЧАСНИКІВ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯДЕРНУ ШКОДУ

Марченко М. В.

аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Згідно з Законом України «Про страхування», сторонами договору страхування є страховик та страхувальник [1]. Проте перелік можливих учасників правовідносин у сфері страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду набагато ширший, ніж самі лише сторони за договором.

Відповідно до визначення, що міститься у вищезгаданому законі, вигодонабувач – особа, яка має право на отримання страхової виплати згідно з умовами договору страхування та/або відповідно до законодавства [1]. Особливість правового статусу вигодонабувача в договорі страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду в тому, що страхувальник укладає договір не на свою користь, а на користь невизначеного заздалегідь кола осіб, які можуть постраждати від ядерної шкоди. Фахівці відзначають, що юридична конструкція «вигодонабувача» відповідає правовій природі «договору на користь третьої особи», як це передбачено ст. 636 ЦК України, адже хоча вигодонабувач не є стороною за договором, він наділений правом звернутись безпосередньо до страховика із вимогою про виплату страхового відшкодування, і, таким чином, він є окремим суб'єктом страхового зобов'язання [2, с. 127]. Подальшого дослідження і законодавчого доопрацювання потребує питання доступу можливих вигодонабувачів з різних країн (зважаючи на транскордонний характер ядерної шкоди) до отримання страхової виплати. Наразі ці можливості можуть бути обмеженими через встановлені правила юрисдикції для подання відповідних позовів, що містяться у Віденській конвенції [3].

Особливими учасниками страхових відносин є Ядерний страховий пул та страхові пули інших країн, що здійснюють перестраховання ядерних ризиків. Специфікою правового статусу Ядерного страхового пулу в Україні є те, що він не є юридичною особою і не володіє власною правосуб'єктністю. Відносини пулу зі страхувальником (оператором) ґрунтуються на представницькій моделі, де один із членів Ядерного страхового пулу стає уповноваженою особою на підписання договору страхування відповідальності від імені інших членів Ядерного страхового пулу [4]. Страхові пули інших країн здійснюють

перестраховання, та опосередковано беруть на себе частину ядерних ризиків, чим фактично відіграють роль гарантів стабільності ядерної енергосистеми. В умовах триваючої російської агресії критичним є пошук рішень роботи з «військовими ризиками» що класично є виключенням за міжнародною практикою перестраховання.

Держава має комбінований правовий статус як учасник відносин зі страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду. З одного боку, вона виступає гарантом субсидіарного відшкодування шкоди, і має зобов'язання з покриття збитків що виходять за ліміти відповідальності оператора чи страховика. З другого боку, держава грає роль нормотворчого та регулятивного суб'єкта, що встановлює обов'язковість фінансового забезпечення відповідальності оператора, розробляє процедуру такого забезпечення, встановлює ліміти страхового покриття, імплементує міжнародні стандарти в національне законодавство.

Відповідно до положень Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, юрисдикцією відносно позовів стосовно відшкодування ядерної шкоди володіють суди лише тієї держави, де мав місце відповідний ядерний інцидент. Таким чином, судові органи у системі цивільної відповідальності за ядерну шкоду набувають комплексного правового статусу, поєднуючи риси органу виключної юрисдикції та гаранта балансу між приватними і публічними інтересами. Діяльність судів у зазначеній сфері виходить за межі класичної функції правосуддя, трансформуючись у елемент інституційного механізму розподілу ядерних ризиків.

Особливого значення у системі відносин цивільної відповідальності за ядерну шкоду набуває правовий статус особи, якій було спричинено ядерну шкоду, поведінка якої сприяла виникненню або збільшенню шкоди. Такий суб'єкт, залишаючись формально потерпілим, водночас втрачає певний обсяг правового захисту, оскільки його право на відшкодування підлягає обмеженню або навіть усуненню залежно від ступеня вини.

Дискусійним є питання включення до учасників правовідносин виробників та постачальників обладнання у сфері ядерної енергетики як тих, хто призвів до спричинення ядерної шкоди. Такі особи займають специфічне правове становище, що характеризується їх виключенням із кола суб'єктів цивільної відповідальності перед потерпілими. Внаслідок дії принципу концентрації відповідальності за оператором, вони позбавлені деліктної відповідальності незалежно від їх фактичного внеску у настання ядерного інциденту. Водночас відповідальність виробника чи постачальника може трансформуватись у площину регресних відносин з оператором, за умови, що регрес буде підпадати

під випадки, встановлені договором, або якщо мав місце намір такого виробника чи постачальника завдати ядерної шкоди.

Література:

1. Закон України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 12–13. Ст. 28.
2. Білецька Ю. Ю. Договір страхування цивільно-правової відповідальності. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*. Тернопіль, 2025. 239 с.
3. Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21 травня 1963 р. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/infcirc500_rus.pdf&.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов страхування відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду» від 17 липня 2025 р. № 275/1457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-25#Text>.

ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ЛИХВАРСЬКИХ ПРОЦЕНТІВ

Отцевич Є. Ю.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Незважаючи на те, що проблема боротьби з лихварством має дуже давні традиції правового регулювання, в нашій країні вона залишається актуальною і дотепер. Про це свідчать чисельні судові спори про стягнення заборгованості за договорами споживчого кредитування, в яких розмір заявлених до стягнення процентів може в декілька разів перевищувати суму самої позики. Оскільки Україна відповідно до статей 1, 13 Конституції України визнається соціальною державою, деякі автори резонно зауважують, що практика кредитування під завищеними процентами є неприпустимою, адже веде до зубожіння населення України та отримання окремими кредитодавцями надприбутків [1, с. 242]. Кабальні позикові договори нерідко розглядають як спосіб зловживання правом, адже такими правочинами порушуються права позичальника і дестабілізується майновий оборот у кредитній сфері [2, с. 688].

Нерівні та складні відносини між кредиторами і боржниками існували в усі часи, а тому запровадження нормативних обмежень щодо розміру позикових процентів для захисту боржників від свавілля кредиторів можна зустріти навіть у найдавніших пам'ятках права. Наприклад, в Законах Хаммурапі (1752 р. до н.е.) встановлювалися розміри процентів за позиками в сріблі і зерні, у разі перевищення яких кредитори втрачали право вимоги всього боргу (статті 88, 94) [3, с. 12]. Одним з перших відомих законодавчих актів Стародавнього Риму про обмеження позикового процента вважається Закон Дулія-Мененія 357 року до н.е., яким в якості максимального розміру процентів встановлювався так званий унціарний процент (*fenus unciarum*), тобто унція з фунту капіталу (1/12 капіталу), а кредитори, що стягували більший процент, визнавалися лихварями (*feneratores*) і повинні були повернути зайве вчетверо (*in quadruplum*) [4, с. 40]. Обмеження щодо максимального обсягу стягуваних з боржників процентів (резів) можна знайти й в Поширеній редакції Руської Правди (ст. 53 Статуту Володимира Мономаха), передумовою для запровадження яких стало повстання проти лихварів у Києві 1113 року [5, с. 15].

Поряд з цим, варто зазначити, що чинний ЦК України не містить жодних обмежень щодо визначення договірної процентної ставки за договором позики. Керуючись принципом свободи договору, сторони можуть самостійно встановити будь-яке значення процентів. На даний час в Україні законодавчі обмеження щодо визначення розміру процентів запроваджені лише у сфері споживчого кредитування. Так, відповідно до положень ч. 5 ст. 8 Закону України «Про споживче кредитування», які набрали чинності 24.12.2023, максимальний розмір денної процентної ставки не може перевищувати 1% [6].

Наведену норму можна вважати одним з перших кроків нашого законодавця в напрямку боротьби з лихварськими позиками. Однак, з часом стало очевидним, що запропонований правовий механізм протидії завищеним процентам не можна визнати цілком ефективним, адже його впровадження не досягло головної мети – унеможливлення укладення кабальних позикових правочинів, за якими розмір нарахованих процентів може кратно перевищувати суму позики. Встановлене обмеження щодо максимальної величини денної процентної ставки фактично нівелюється відсутністю нормативної регламентації допустимих меж загального обсягу процентів по відношенню до суми позики.

Враховуючи історичні процеси з інтеграції нашої держави до європейського простору, а також започаткований процес з оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України, для пошуку

оптимальної моделі боротьби з лихварськими процентами, видається доцільним звернутись до досвіду країн-членів ЄС.

Загалом, у європейських правових системах є досить поширеними правила та стандарти, що обмежують договірні умови щодо процентних ставок та забороняють лихварство. Як відзначає Тобіас Трегер, порівняння різних юрисдикцій виявляє два різні регуляторні підходи до боротьби з лихварством. У деяких правових системах сама наявність значної диспропорції між ринковою вартістю розподіленого капіталу (тобто звичайною процентною ставкою) та узгодженою процентною ставкою вважається достатньою для звинувачення в лихварстві, а інші правові системи додатково вимагають, щоб сторона-кредитор навмисно скористалася перевагами нижчого становища іншої сторони [7].

Наприклад, відповідно до ст. L.314-6 Споживчого кодексу Франції лихварською вважається будь-яка договірна позика, надана за сукупною ефективною процентною ставкою, яка на момент її видачі більш ніж на одну третину перевищує середню ефективну ставку, що застосовувалася в попередньому кварталі кредитними та фінансовими установами за операціями подібного характеру з аналогічними ризиками [8].

В Італії розмір договірних процентів не повинен перевищувати максимальний процент, дозволений законом про боротьбу з лихварством (Закон від 07.03.1996 № 108), в іншому випадку проценти будуть вважатись недійсними та взагалі не стягуватимуться за договором позики (ст. 1815 Цивільного кодексу Італії). У комерційних угодах між компаніями сторонам дозволяється домовлятися про іншу процентну ставку, але вона може бути визнана судом недійсною, з урахуванням всіх обставин справи, включаючи суттєве відхилення від комерційної практики, принципи добросовісності і справедливості, характер товарів або послуг тощо (ст. 7 Указу від 09.11.2012 на виконання Директиви 2011/7/ЄС) [9, с. 91].

В Словенії відповідно до ст. 382(а) Зобов'язального кодексу нарахування договірних процентів припиняється, коли сума належних, але несплачених процентів досягає основної суми боргу [10].

Відповідно до ст. 1146 Цивільного кодексу Португалії лихварським визнається договір позики, в якому передбачені річні проценти, що перевищують встановлені законом проценти, збільшені на 3% або 5%, залежно від наявності реального забезпечення [11].

Згідно зі ст. 359 Цивільного кодексу Польщі максимальний розмір процентів, що впливають з правочину, не може у річному обчисленні перевищувати двократного розміру законних процентів (максимальні проценти) [12].

У Фінляндії положеннями § 17а Закону про захист прав споживачів передбачено, що процентна ставка за кредитом, взятим споживачем, згідно з договором не може перевищувати 20% [13].

Як зазначається у Підсумковому звіті «Дослідження щодо обмежень процентних ставок в ЄС» № ETD/2009/IM/H3/87 від 2010 року, представленому Науково-дослідницьким інститутом фінансових послуг в Гамбурзі, загалом у ЄС 14 держав-членів мають або абсолютні граничні процентні ставки за споживчими кредитами (наприклад, Греція, Ірландія, Мальта), або відносні граничні обмежувальні процентні ставки, що ґрунтуються на контрольній ставці (Бельгія, Естонія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія, Словенія) [14, с. 4–5].

Наведені приклади правового регулювання обмеження лихварських процентів в країнах ЄС можуть стати в нагоді вітчизняному законодавцю, адже запровадження останнім максимального розміру денної процентної ставки на рівні 1%, що дорівнює 365% річних, вочевидь є недостатнім заходом та не вирішує проблеми отримання позикодавцями непропорційної винагороди за надані в борг грошові кошти. Поряд із необхідністю зменшення закріпленого на даний момент максимального розміру процентної ставки, що в декілька разів перевищує облікову ставку НБУ та аналогічні граничні значення в інших країнах Європи, доцільним видається також запровадження обмеження щодо максимально допустимого обсягу процентів, що вправі нараховувати кредитори за договорами про споживчий кредит, задля недопущення значної диспропорції між сукупним обсягом процентних нарахувань та основною сумою боргу (сумою позики).

Література:

1. Бабаскін А. Ю. Кредитні відносини у цивільному праві України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 429 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов. / за заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн / укладач Козинець О. Г. Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 260 с.
4. Сайко М. Еволюція кредитних відносин в античному Римі: процентна ставка в царський період і епоху Республіки. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2009. Т. 2. С. 36–52.

5. Рум'янцев В. О. Питання договірних відносин у Статуті Володимира Мономаха. *Матеріали круглого столу «Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект» (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого)*. Харків, 2019. С. 14–17.

6. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 23.04.2026).

7. Tobias Tröger. Interest. URL: <https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Interest> (дата звернення: 23.04.2026).

8. Code de la consommation : Sous-section 2: Taux d'usure. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032303335 (дата звернення: 23.04.2026).

9. Рекодифікація цивільного законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / кол. авт.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Н. Ю. Голубева та ін. Київ : Норма права, 2020. 348 с.

10. Obligacijski zakonik (OZ). URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1263> (дата звернення: 23.04.2026).

11. Código Civil. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/1966-34509075> (дата звернення: 23.04.2026).

12. Kodeks cywilny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).

13. Kuluttajansuojalaki. URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1978/38> (дата звернення: 23.04.2026).

14. Study on interest rate restrictions in the EU, Final Report for the EU Commission DG Internal Market and Services, Project No. ETD/2009/IM/H3/87, Brussels/Hamburg/Mannheim (2010). URL: <https://op.europa.eu/publication-detail/-/publication/46a336d0-18a0-4b46-8262-74f0e0f47eb3> (дата звернення: 23.04.2026).

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ

Перунова О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування*

*Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
м. Харків, Україна*

Сучасний етап розвитку цивільного судочинства в Україні характеризується істотним впливом екстраординарних обставин, зумовлених запровадженням воєнного стану. У цих умовах процесуальна форма як системо утворюючий елемент цивільного процесу зазначає трансформації, спрямованих на забезпечення безперервності здійснення правосуддя.

Процесуальна форма традиційно розглядається як нормативно визначений порядок здійснення процесуальних дій, що гарантує реалізацію прав учасників справи та досягнення завдань цивільного судочинства. Водночас у період воєнного стану відбувається її функціональна модифікація, яка проявляється у гнучкості процесуальних процедур та допустимому відступу від класичних формалізованих вимог.

Одним із ключових аспектів такої трансформації є зміна підходів до процесуальних строків. Законодавець передбачає можливість їх поновлення або продовження у зв'язку з об'єктивною неможливістю своєчасного вчинення процесуальних дій. Це свідчить про пріоритет забезпечення реального доступу до правосуддя над формальним дотриманням процесуальної дисципліни.

Відповіддю на ці виклики стало впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), створеної відповідно до вимог чинного законодавства України як комплексної електронної платформи для забезпечення функціонування судової влади.

ЄСІТС покликана модернізувати процес прийняття, розгляду та вирішення цивільних та інших спорів, забезпечуючи прозорість, ефективність і доступність судочинства. Її становлення стало можливим завдяки сукупності об'єктивних чинників – розвитку інформаційних технологій, інтеграційних процесів у правовій системі, а також зростанню ролі цифрових інструментів у забезпеченні правосуддя на міжнародному й національному рівнях.

Функціонування ЄСІТС є важливим етапом цифрової трансформації судової влади, що спрямована на підвищення ефективності та прозорості судового процесу. У сфері цивільного судочинства ЄСІТС виступає не лише технічним інструментом комунікації між учасниками процесу, а й ключовим елементом модернізації всієї процесуальної системи. Завдяки їй впровадженню відбувається оптимізація процедур подання процесуальних документів, забезпечується автоматизований розподіл справ між суддями, електронна фіксація процесуальних дій, а також спрощується доступ громадян до правосуддя [1, с. 54].

Отже, процесуальна форма набуває ознак технологічної інтегрованості. Водночас такі трансформації актуалізують питання дотримання фундаментальних процесуальних принципів. Зокрема, принцип змагальності може зазнавати певних обмежень у зв'язку з нерівністю технічних можливостей сторін або складнощами доступу до доказової бази. Аналогічно, принцип безпосередності дослідження доказів трансформується через опосередкований характер дистанційного судового розгляду.

Правові засади створення та функціонування ЄСІТС визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до ст. 18 якого ЄСІТС забезпечує обмін документами в електронній формі, фіксацію та зберігання процесуальних даних, а також організацію електронної взаємодії між судами, учасниками судового процесу та іншими державними органами [2].

Крім того, ЦПК України (зокрема ст. 14, 43, 183–187) деталізує порядок використання електронних документів, подання процесуальних заяв і отримання судових рішень через електронні кабінети користувачів системи [3].

Також характер трансформації процесуальної форми проявляється у зміні територіальної підсудності справ, що пов'язано з неможливістю здійснення правосуддя окремими судами. Така релокація справ має на меті забезпечення безперервності судового захисту, однак водночас створює додаткові процесуальні та організаційні труднощі.

Отже, процесуальна форма цивільного судочинства в умовах воєнного стану зазначає складної еволюції, що поєднує елементи спрощення, цифровізації та адаптивності. Водночас ключовим завданням залишається недопущення нівелювання процесуальних гарантій та збереження сутнісних характеристик справедливого судочинства.

Впровадження та розвиток ЄСІТС фактично трансформують традиційні уявлення про процесуальну діяльність, переводячи значну частину процесуальних дій у цифровий формат. Так, електронне судочинство слід розглядати не лише як технічний інструмент, а як

новітню форму реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників справи.

Визначимо, що цифровізація цивільного процесу виявляється, передусім, у можливості подання процесуальних документів в електронній формі, отримання судових повідомлень через електронні засоби зв'язку, участі в судових засіданнях у режимі відеоконференції, а також доступу до матеріалів справи в режимі онлайн. Така трансформація істотно підвищує оперативність судового розгляду та сприяє реалізації принципу процесуальної економії.

Водночас електронізація процесу породжує низку нових викликів, що мають як технічний, так і правовий характер. Одним із ключових є питання ідентифікації особи та забезпечення автентичності процесуальних актів-документів. Використання кваліфікованого електронного підпису виступає необхідною гарантією достовірності волевиявлення учасників процесу, однак на практиці можуть виникати труднощі, пов'язані з доступом до відповідних засобів електронної ідентифікації, особливо в умовах переміщення населення та обмеженого доступу до інфраструктури.

Крім того, електронне судочинство актуалізує проблему забезпечення інформаційної безпеки та захисту персональних даних. В умовах підвищення кіберзагроз держава повинна гарантувати належний рівень захисту судових інформаційних систем, оскільки будь-які втручання або витоки даних можуть поставити під сумнів не лише ефективність правосуддя, але й довіру до судової влади в цілому.

Також окремої уваги потребує питання забезпечення процесуальної рівності сторін у цифровому середовищі. Неоднаковий рівень доступу до технічних засобів, цифрових навичок та інтернет-з'єднання може призводити до фактичної нерівності учасників процесу, що суперечить основоположним засадам цивільного судочинства. У цьому випадку особливої ваги набуває обов'язок суду сприяти реалізації процесуальних прав сторін, у тому числі шляхом роз'яснення можливостей використання електронних сервісів.

Отже, електронна система судочинства в умовах воєнного стану виступає ключовим чинником забезпечення безперервності правосуддя, водночас трансформуючи зміст процесуальної форми. Вона сприяє підвищенню ефективності судового розгляду, однак потребує належного нормативного врегулювання та технічного забезпечення з метою мінімізації ризиків порушення прав учасників процесу.

Таким чином трансформація процесуальної форми цивільного судочинства в умовах воєнного стану є об'єктивним і необхідним процесом, спрямованим на забезпечення ефективності правосуддя. Проте така трансформація повинна здійснюватися з урахуванням

принципу верховенства права та міжнародних стандартів захисту прав людини. Перспективним напрямом подальших досліджень є вироблення концепції «гнучкої процесуальної форми», здатної адаптуватися до кризових умов без втрати своєї правової визначеності.

Література:

1. Перунова О. М. Цивільна процесуальна форма і її характерні складові: монографія. Харків: Право, 2026. 344 с. DOI: <https://doi.org/10/31359/9786178612863>.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Рада. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 20.04.2026).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV; ред. від 18.03.2004. Рада. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318> (дата звернення: 20.04.2026).

ІНОЗЕМНІ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРАВІ УКРАЇНИ

Радецький В. М.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Jus est ars boni et aequi

Публій Ювенцій Цельс Молодший

Ця сентенція римського приватного права є одним із найдосконаліших та найлаконічніших способів визначити поняття «право» та передати його суть. Її основу складають категорії «мистецтво», «добро» та «справедливість». При цьому за визначенням римського юриста Павла саме справедливістю необхідно керуватися «по всіх справах, найбільшим ступенем у праві» (лат. *in omnibus, maxime tamen in jure, aequitas spectanda sit*). Досліджуючи зміст принципу справедливості І. Бабич зазначає, що справедливість була для римлян критерієм, що дозволяв знайти вірне рішення розумним застосуванням конфліктних інтересів [1, с. 9].

Оскільки справедливість є однією із характеристик та складових права, ми вважаємо, що широке вживання словосполучення «запит на справедливість» [2], [3] є індикатором необхідності вдосконалення та ґрунтовного оновлення національного права та законодавства України. При цьому повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року актуалізувало питання несправедливості, загострило вже існуючі та створило нові проблеми та виклики та, водночас, стало каталізатором змін у праві та суспільстві.

У межах цивільного права таке оновлення знайшло своє відображення у рекодифікації Цивільного кодексу України, проєкт якого було прийнято Верховною Радою України в першому читанні 28 квітня 2026 року [4].

У рамках цих тез конференції здійснено аналіз положень правової доктрини, законодавства та проєкту оновленого Цивільного кодексу України з питання цивільно-правової відповідальності іноземної держави.

Частина 2 статті 2 Цивільного кодексу України встановлює, що іноземні держави є учасниками цивільних відносин [5]. За частиною 2 статті 2 проєкту оновленого цивільного кодексу України визначено, що статус суб'єкта приватних відносин поширюють на іноземну державу у разі її участі у приватних відносинах [4].

Як зазначає Н. Кузнєцова, на сучасному етапі інститут цивільно-правової відповідальності розглядають значно ширше, усвідомлюючи, що за порушення будь-якого права, а не тільки такого, що виникло на терені порушення зобов'язання, має наставати цивільно-правова відповідальність [5, с. 197–198].

За визначенням Д. Кравчук, цивільно-правова відповідальність держави – це безумовний обов'язок держави в особі відповідальних органів державної влади, або юридичних осіб публічного права здійснити справедливе відшкодування (компенсувати) заподіяну потерпілій особі матеріальну та (або) моральну шкоду викликану організаційно-управлінськими, військово-політичними, організаційно-правовими рішеннями, діями та заходами органів державної влади, їх посадових осіб, службовцями, «невстановленими особами», а також шкоду спричинену в результаті вчинення терористичних актів спрямованих на порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів [6, с. 164–165].

Положеннями статті 1437 проєкту Цивільного кодексу встановлено, що майнова шкода та/або моральна шкода, завдані життю, здоров'ю,

тілесній недоторканності, честі, гідності, свободі, майну фізичної особи або юридичної особи, навколишньому природному середовищу чи іншим правомірним інтересам у зв'язку із збройною агресією іноземної держави проти України, підлягають відшкодуванню та/або компенсації в повному обсязі. Така майнова шкода та/або моральна шкода, відповідно відшкодовуються та/або компенсуються державою-агресором та іншими суб'єктами, на яких відповідальність покладається відповідно до норм міжнародного права, цього Кодексу або іншого закону [4]

Цією ж статтею встановлено, що держава у випадках, порядку та межах, встановлених законом, може здійснювати відшкодування майнової шкоди та/або компенсацію моральної шкоди, завданих у зв'язку із збройною агресією іноземної держави проти України. У разі здійснення державою відшкодування майнової шкоди та/або компенсації моральної шкоди відповідно до частини третьої цієї статті до держави в межах здійснених виплат переходить право вимоги потерпілого до держави-агресора та інших суб'єктів, зазначених у частині другій цієї статті, якщо іншого не встановлено законом [4].

Наведені вище положення дозволяють нам визначити особливий вид цивільно-правової відповідальності, а саме «цивільно-правова відповідальність іноземної держави за шкоду, завдану у зв'язку із збройною агресією іноземної держави проти України». Така відповідальність містить ряд специфічних ознак, що вирізняють її з поміж інших видів цивільно-правової відповідальності:

(1) особливий суб'єкт – іноземна держава, яка здійснює збройну агресію проти України;

(2) особливий об'єкт – життя, здоров'я, тілесна недоторканість, честь, гідність, свобода, майно фізичної особи або юридичної особи, навколишнє природне середовище чи інші правомірні інтереси;

(3) особливість, за якою держава (тобто Україна) може здійснювати відшкодування майнової шкоди та/або компенсацію моральної шкоди, завданих у зв'язку із збройною агресією іноземної держави проти України. У таких випадках до держави в межах здійснених виплат переходить право вимоги потерпілого до держави-агресора та інших суб'єктів.

Важливим фактором встановлення цивільно-правової відповідальності держави-агресора є питання правового регулювання судового імунітету. На відміну від Закону України «Про міжнародне приватне право» [8], книга восьма проекту оновленого цивільного кодексу не регламентує питання суверенного імунітету [4]. Натомість це питання пропонується врегулювати окремим законом.

Стаття 18 проєкту закону «Про юрисдикційні імунітети іноземних держав та їх майна» встановлює, що іноземна держава не користується судовим імунітетом та суд може розглядати справи щодо іноземної держави у спорах щодо відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю, моральної та майнової шкоди, завданої в результаті збройної агресії якщо така збройна агресія була визнана, як такою у будь-який час Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, або Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй або іншим уповноваженим органом Організації Об'єднаних Націй та Верховною Радою України [9].

Більше того, стаття 16 проєкту закону «Про юрисдикційні імунітети іноземних держав та їх майна» встановлює загальне положення, що іноземна держава не користується судовим імунітетом у справах, які відносяться до юрисдикції судів України та стосуються: 1) відшкодування шкоди, завданої смертю, тілесним ушкодженням або іншим ушкодженням здоров'я фізичної особи; 2) відшкодування шкоди, завданої майну фізичної або юридичної особи, якщо таку шкоду завдано діями або бездіяльністю такої іноземної держави, які мали місце повністю або частково на території України, або якщо їх наслідки мають місце повністю або частково на території України [9]. Такі запропоновані зміни являють собою пропозицію законодавчого закріплення деліктного винятку (анг. tort exception) із універсального судового імунітету держави.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що принцип справедливості, який ще з часів римського приватного права розглядався як одна з фундаментальних засад права, набуває особливого значення в умовах збройної агресії проти України. Саме справедливість є тим критерієм, який вимагає не лише формального визнання порушених прав, а й створення дієвого механізму відновлення правового становища потерпілих та притягнення держави-агресора до відповідальності за завдану шкоду.

Сучасний розвиток цивільного законодавства України свідчить про формування нового підходу до визначення іноземної держави як суб'єкта цивільно-правової відповідальності про що свідчить закріплення у проєкті оновленого цивільного кодексу України положень щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії.

Запропоновані законодавчі зміни демонструють поступовий відхід від концепції абсолютного судового імунітету іноземної держави та впровадження деліктного винятку (tort exception), що відповідає сучасним тенденціям міжнародного права та забезпечує реалізацію принципу справедливості як фундаментальної засади права.

Література:

1. Бабич І. Г. Принцип справедливості – характеристика у римському приватному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 25. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chas_2017_25_4 (дата звернення: 08.05.2026);
2. Головний виклик на сьогодні – це величезний суспільний запит на справедливість, – Віцеспікерка Олена Кондратюк. *Офіційний вебпортал парламенту України*. 10.12.2025. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novuua/268883.html> (дата звернення: 08.05.2026);
3. Григорій Усик: Запит на справедливість нині є найбільш пріоритетним у нашому суспільстві. *Вища рада правосуддя*. URL: <https://hcj.gov.ua/news/grygoriy-usyk-zapyt-na-spravedlyvist-nyni-ye-nay-bilsh-priorytetnym-u-nashomu-suspilstvi> (дата звернення: 08.05.2026);
4. Цивільний кодекс України: Проект Закону України від 09.04.2026 № 15150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837> (дата звернення: 08.05.2026);
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2023 № 435-IV: станом на 01 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.05.2026);
6. Кузнецова Н. С. Інститут цивільно-правової відповідальності у вітчизняній та зарубіжній цивілістичній доктрині. *Право України*. 2019. № 1. С. 186–203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2019_1_16 (дата звернення: 08.05.2026);
7. Кравчук Д. В. Цивільно-правова відповідальність держави за шкоду, заподіяну приватним особам: дис. док. філософії: 081 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. 181 с.
8. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2025 № 2709-IV: станом на 31 жовтня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 08.05.2026).
9. Про юрисдикційні імунітети іноземних держав та їх майна: Проект Закону України від 07.03.2025 № 7520-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=7520-%D0%B4&conv=9> (дата звернення: 08.05.2026).

**ПОГЛЯД НА ПРИПИСИ КНИГИ 1 «ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА»
ПРОЄКТУ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ВІД 9 КВІТНЯ 2026 РОКУ**

Чернега В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного та приватного права
Київського університету права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Одним зі здобутків приписів Книги 1 «Загальна частина» проекту Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року є використання латинської юридичної фразеології (*boni mores, bona fides, venire contra factum proprium, pacta sunt servanda, favor contractus*) [1], чого не має в приписах чинного Цивільного кодексу України [4]. Однак у проєкті Цивільного кодексу України не фігурує терміносполучення «кондикційні зобов'язання», що має латинське коріння. Натомість розробники проєкту Цивільного кодексу України пропонують оперувати терміносполученням «безпідставне збагачення».

Вразливими є назви розділів II «Суб'єкти», III «Об'єкти» проекту Цивільного кодексу України, оскільки в них відсутня галузева належність згаданих складників цивільних правовідносин. Отже, до назв розділів II «Суб'єкти», III «Об'єкти» проекту Цивільного кодексу України резонно внести зміни та викласти їх у таких редакціях:

«Розділ II «Суб'єкти цивільного права»;

«Розділ III «Об'єкти цивільного права».

Чи корелюється назва глави 2 «Динаміка цивільних прав і обов'язків» Розділу I проекту Цивільного кодексу України зі змістом усіх приписів ст. 11 «Виникнення, зміна, зупинення, поновлення, припинення цивільних прав і обов'язків», ст. 12 «Здійснення цивільних прав», ст. 13 «Відмова від цивільного права», ст. 14 «Межі здійснення цивільних прав», ст. 15 «Виконання цивільних обов'язків» того самого проєкту законодавчого акта? Ні! Адже складно кваліфікувати виникнення, зупинення, припинення цивільних прав і обов'язків (цивільних правовідносин). Безпідставно було б говорити про відмову від цивільного права як про динаміку цивільних прав і обов'язків. Тим паче не має жодних підстав приписи про виконання цивільних обов'язків розміщувати в главі 2 «Динаміка цивільних прав і обов'язків» Розділу I проекту Цивільного кодексу України.

Суттєвим є вплив доктрини національного приватного права на прийняття законотворчого рішення про відмову від терміна «положення» на користь терміна «приписи», що наскрізно згадується в

проекті Цивільного кодексу України. Однак термінологічні хиби наявні в приписах ч. 5 ст. 26, ч. 1 ст. 377, ч. 2 ст. 377 Книги 1 «Загальна частина» проекту Цивільного кодексу України. Чи виправдано мовити про те, що моральну шкоду компенсують одноразово? Мабуть, ліпше говорити про те, що моральна шкода компенсується разово, тобто єдиний раз. Принагідно варто наголосити, що було б алогічним, якби хтось скептично оцінив терміносполучення «разова спеціалізована рада» і натомість оперував би терміносполученням «одноразова спеціалізована вчена рада!». Аналогічні проблеми фігурують у нормах-дефініціях проекту Цивільного кодексу України «споживна річ» і «неспоживна річ», в яких згадуються терміносполучення «одноразове використання» або його антипод «неодноразове використання».

Вразливим є збереження терміна «відшкодування майнової шкоди». Чи не краще мовити про майнове відшкодування чи майнову компенсацію? Чи уможливлено, зважаючи на всі філолого-юридичні аспекти, говорити про моральне відшкодування чи моральну компенсацію? Питання видаються риторичними. Годі оперувати термінологією, що має канути в цивілістичну ретродумку!

Наступною проблемою, що потребує уваги суб'єктів права законодавчої ініціативи, цивілістичної спільноти та юристів-практиків нашого часу, є питання про те, чи доцільно розміщувати в проекті Цивільного кодексу України весь «масив» норм корпоративного права? Чи якнайкраще обмежитися лише загальними приписами корпоративного права? Інакше кажучи, різні типи і види корпоративних та інших підприємницьких відносин мають бути врегульовані спеціальними нормативно-правовими актами, серед яких Закон України «Про акціонерні товариства» [2], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3] тощо), як це нині зроблено.

Імпонує те, що в проекті Цивільного кодексу України фігурують лише загальні приписи про корпоративний договір. Мінусом приписів цього законопроекту є те, що в ньому не окреслено систему поєменованих корпоративних договорів, унікальних назв корпоративних договорів. Адже, як справедливо зазначено в літературі, в чинному Законі України «Про акціонерні товариства» збірне найменування («Корпоративний договір») цього виду корпоративних договорів вказує лише на відсутність назви, яка відтворювала б його своєрідність. На жаль, як констатовано в науковій думці, аналогічний підхід утілений в ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Чи є вдалими норми-дефініції «корпоративний договір», що фігурують: а) у ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства»; б) у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про

товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»? Відповідь на це питання доцільно з'ясувати з огляду на справжній функціонал цих атипових норм національного корпоративного права [5, с. 88].

У нових наукових розвідках може бути решта приписів Книги 1 «Загальна частина» проєкту Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року. Адже обсяг цієї публікації унеможливило розкрити абсолютно всі проблеми та потенціал законодавчих ініціатив, ухвалених навесні поточного року.

Література:

1. Проєкт Цивільного кодексу України від 09 квітня 2026 р. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/859b6645-5bf4-4a16-91d2-cc3afd654e96.

2. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465_20#n2028.

3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

5. Чернега В. М. Корпоративні договори в Україні: минуле, сучасне та майбутнє. *Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 87–89.

ОЦІНКА ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Чернявська О. С.

аспірантка

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного

процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII зумовило істотну модернізацію моделі цивільного судочинства в Україні. Однією з концептуальних змін процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних справ стало посилення змагальності сторін та активної ролі суду у процесі доказування шляхом розширення його дискреційних повноважень.

Судова практика свідчить, що саме висновок експерта нерідко є ключовим доказом у цивільних справах. Однак відповідно до статті 110 ЦПК України висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється разом із іншими доказами за правилами, встановленими статтею 89 цього Кодексу. За положеннями статті 89 ЦПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок у їх сукупності [1].

На сьогодні питання меж судового розсуду при оцінці висновку експерта залишається дискусійним як у доктрині, так і в практиці. Варто констатувати, що труднощі у визначенні та застосуванні критеріїв достовірності висновку експерта зумовлені відсутністю нормативного закріплення їх переліку.

Відповідно до пункту 1 частини 2 статті 12 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII обов'язком судового експерта є проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку [2]. Згідно зі статтею 102 ЦПК України предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (ст. 79 ЦПК України) [1]. Таким чином, послідовним є визначення оцінки достовірності висновку експерта як аналізу проведеного кваліфікованим судовим експертом дослідження на предмет його логічної обґрунтованості, об'єктивності, підтвердження його належними науковими методами та обраними методиками, а також узгодження з іншими матеріалами справи.

Так, при оцінці достовірності висновку експерта першочергово перевіряється особа або установа, що була обрана для проведення експертизи. Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (ст. 72 ЦПК України) [2]. Згідно із положеннями частини 1 статті 7, частини 2 статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судово-

експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Такі особи повинні мати відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку та отримати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Не може залучатись до проведення досліджень особа, на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у виді припинення права на проведення судової експертизи за відповідною експертною спеціальністю [2].

Експерт має свободу вибору щодо визначення способу проведення експертизи, що включає вибір певних методик (методів дослідження) [3]. Водночас, такі методики мають бути у встановленому порядку віднесені до Реєстру методик проведення судових експертиз, реєстраційні коди та назви яких експерт зазначає у вступній частині свого висновку [3; 4].

Застосування експертом методик, що ще не пройшли процедуру державної реєстрації, створює додаткові складнощі для суду при оцінці висновку на предмет його достовірності і належності. Утім, стрімкий технологічний розвиток усе частіше вимагає від експерта застосування новітніх методів досліджень, звертаючись, зокрема, до зарубіжних напрацювань, які ще не були впроваджені в Україні. У зв'язку з цим виникає колізія між нормативно закріпленою вимогою щодо застосування зареєстрованих методик та об'єктивною неможливістю у деяких випадках забезпечити повне змістовне дослідження без звернення до науково-методичного інструментарію, що вже отримав визнання у світовій експертній практиці.

У цьому контексті доцільним є розроблення більш гнучкого підходу оцінки достовірності висновку експерта щодо застосованої ним методики дослідження. Зокрема, запозичення іноземного досвіду перевірки наукової обґрунтованості висновку експерта за критеріями, подібними до «стандарту Дауберта» (Daubert standard), встановленого Верховним судом США у рішенні по справі «Дауберт проти Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 US 579 (1993)» [5]. За цим стандартом враховуються такі фактори, як: можливість перевірки відповідної методики або теорії; чи була вона опублікована та рецензована; її потенційний рівень похибки; наявність стандартів, якими регулюється функціонування такої методики; та чи отримала ця методика широке визнання у відповідній науковій спільноті [6]. Такий підхід передбачає змістовний аналіз його обґрунтованості, що у свою чергу сприятиме

адаптації інституту судової експертизи до динамічних науково-технічних змін та забезпеченню права на справедливий судовий розгляд.

Окремим аспектом у процесі оцінки судом висновку експерта є, зокрема, встановлення узгодженості висновку експерта з іншими матеріалами справи, а також його правильності та обґрунтованості. У разі наявності сумнівів, суд може призначити повторну експертизу, яка доручається іншому експертові (експертам) (частина 2 статті 113 ЦПК України) [1].

З метою отримання відомостей, що доповнюють викладену у висновку експерта інформацію, якщо наданих експертом роз'яснень і відповідей на питання суду та учасників справи щодо проведеного дослідження недостатньо для усунення його неповноти або неясності, може бути призначена додаткова експертиза (частина 1 статті 113 ЦПК України) [1]. Верховний Суд визначає, що неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має невизначений, неконкретний характер; неповним визнається висновок, коли експерт не дав вичерпних відповідей на порушені перед ним питання (постанова від 06 січня 2025 року у справі № 569/8833/20) [7].

Водночас цивільне процесуальне законодавство України не містить імперативної вказівки щодо обов'язку суду призначити повторну або додаткову експертизу з підстав, визначених у частинах 1, 2 статті 113 ЦПК України, що висновується зі змісту юридичної конструкції указаної норми. Варто констатувати, що призначення таких експертиз є дискреційним повноваженням суду, що підкреслює його виключну роль у наданні остаточної правової оцінки доказам на основі власного внутрішнього переконання.

Таким чином, достовірність висновку експерта повинна оцінюватися судом крізь призму комплексу взаємопов'язаних критеріїв, до яких належать його наукова обґрунтованість, повнота, логічна послідовність і визначеність, а також узгодженість з іншими матеріалами справи. Особливої актуальності набуває проблема використання новітніх методик дослідження, які на цей час не включені до Реєстру методик проведення судових експертиз, однак набули визнання у науковій міжнародній спільноті та вважаються ефективними практиками. Ефективна оцінка достовірності висновку експерта є важливою гарантією реалізації засад змагальності та верховенства права. При цьому застосування судом дискреційних повноважень щодо оцінки доказів забезпечує ухвалення законного та обґрунтованого рішення.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14>.

4. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text>.

5. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/>.

6. Daubert Standard, Legal Information Institute, Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/daubert_standard.

7. Постанова Верховного Суду від 06 січня 2025 р. у справі № 569/8833/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124331337>.

8. Постанова Верховного Суду від 18 липня 2024 р. у справі № 910/886/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120485322>.

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Копитова О. С.

*доктор юридичних наук, старший дослідник, суддя у відставці,
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права і психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Мозгова О. Ю.

*студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту права і психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Українське приватне законодавство перебуває у стані тривалої і незавершеної трансформації, рушійними силами якої є три взаємопов'язані, але нетотожні процеси: євроінтеграційна адаптація, що вимагає приведення вітчизняного права у відповідність до *acquis communautaire*; поствоєнна реконструкція, що потребує нових правових механізмів для відновлення підприємницького середовища; а також наслідки тривалого дуалізму правового регулювання, зумовленого багаторічним паралельним існуванням Цивільного та Господарського кодексів України, який завершився скасуванням Господарського кодексу, проте не усунув остаточно нормативних колізій і концептуальної невизначеності у сфері регулювання підприємницьких відносин.

Сфера підприємницької діяльності є тим пунктом, де всі три процеси перетинаються і де наслідки нормативних рішень є найбільш відчутними: неузгоджене або запізніле правове регулювання безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність бізнесу і, зрештою, на здатність економіки функціонувати в умовах, що жодна правова система у мирний час не передбачала як реалістичний сценарій.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС [1], а особливо набуття Україною статусу кандидата на членство у червні 2022 року, остаточно перетворили євроінтеграцію з політичного орієнтира на юридично обов'язковий напрям трансформації національного законодавства. У сфері підприємницьких відносин це означає необхідність імплементації значного масиву актів права ЄС, що охоплюють корпоративне регулювання, договірні конструкції, захист прав споживачів і конкурентні відносини. Водночас ключова складність цього процесу полягає не стільки у технічній транспозиції окремих директив чи регламентів, скільки у потребі глибокої перебудови самої архітектури приватноправового регулювання. Право ЄС виходить із моделі єдиного приватноправового регулятора, в межах якого підприємницькі відносини регулюються без їх виокремлення в автономну «господарсько-правову» сферу. У цьому контексті припинення чинності Господарського кодексу України слід розглядати не стільки як остаточне вирішення багаторічної дискусії про модель регулювання підприємницьких відносин, скільки як черговий етап трансформації національного приватного законодавства в умовах євроінтеграції. Такий крок не усуває автоматично ані наукової дискусії щодо доцільності спеціального регулювання підприємницької діяльності, ані практичної потреби в збереженні окремих правових конструкцій, вироблених господарсько-правовою доктриною. Відтак і після втрати чинності Господарським кодексом питання співвідношення загального приватноправового регулювання та спеціальних механізмів упорядкування підприємницьких відносин не втрачає своєї актуальності, а лише набуває нових форм у межах оновленої системи законодавства.

У зв'язку з цим оновлення приватного законодавства актуалізує питання про межі свободи договору у відносинах між учасниками підприємницького обороту. Йдеться не про заперечення самого принципу свободи договору, а про необхідність його переосмислення крізь призму добросовісності, розумності та справедливості, які прямо визначені Цивільним кодексом як загальні засади цивільного законодавства та межі реалізації суб'єктивних прав. В даному випадку ключового значення набуває питання, чи може свобода договору у B2B-відносинах залишатися виключно формальною юридичною конструкцією, чи вона також потребує коригування у випадках очевидного дисбалансу. Саме тут формується один із центральних викликів сучасного приватного права: визначити допустимі межі втручання у договірні відносини не з метою їх обмеження, а задля забезпечення реальної рівноваги приватних інтересів у підприємницькому обороті.

Корпоративне право є тим сегментом, де оновлення законодавства відбувається найбільш інтенсивно і де наслідки реформи є найбільш відчутними для практики. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» 2018 року ознаменував суттєвий крок у напрямку диспозитивного розвитку корпоративного права, істотно розширивши межі статутного та договірного регулювання внутрішніх корпоративних відносин. Він надав учасникам ширші можливості для самостійного конструювання моделей корпоративного управління, погодження порядку прийняття рішень, визначення механізмів захисту корпоративних прав і врегулювання процедур контролю за діяльністю товариства, що наблизило правовий режим ТОВ до сучасних континентально-європейських моделей корпоративного регулювання. Як слушно зазначає Х. М. Гринишин, Закон «Про ТОВ та ТДВ» втілює принцип диспозитивності корпоративного регулювання, відповідно до якого товариства отримали можливість самостійно визначати критерії значущості правочинів, порядок надання згоди на їх вчинення та внутрішні механізми корпоративного контролю, що свідчить про посилення ролі локальної корпоративної нормотворчості у структурі сучасного корпоративного права [2, с. 160]. Однак реформа залишила відкритими принципи питання: механізми примусового викупу (squeeze-out і sell-out) для акціонерних товариств запроваджені, але їх взаємодія з конституційним захистом права власності залишається дискусійною; регулювання стартапів і венчурного фінансування не відповідає міжнародним стандартам, що обмежує залучення іноземних інвестицій у технологічний сектор. Поствоєнне відновлення вимагає рішень саме у цих питаннях – як умови залучення масштабного приватного капіталу, без якого реконструкція є нездійсненою.

Введення воєнного стану в Україні у лютому 2022 року запустило масштабний масив нормативних змін, що суттєво трансформували правове середовище підприємницької діяльності. Спрощення реєстраційних процедур, запровадження мораторію на значну частину заходів державного нагляду (контролю), спеціальний режим трудових відносин в умовах воєнного стану, тимчасове коригування податкового регулювання та спрощення доступу бізнесу до публічних закупівель стали складовими нової регуляторної моделі взаємодії держави й підприємництва в умовах війни. Хоча більшість із цих заходів запроваджувались як тимчасові антикризові механізми, на практиці окремі з них поступово трансформуються у стійкі регуляторні підходи, що впливають не лише на функціонування бізнесу в період воєнного стану, а й на формування повоєнної моделі правового регулювання підприємницької діяльності [3].

Правова наука стоїть перед питанням: які з цих «тимчасових» норм є доцільними і в умовах мирного часу як структурна дерегуляція, а які – є прогалинами у захисті прав підприємців і третіх осіб, що не можуть бути збережені після завершення воєнного стану? Це питання є не лише технічним – воно є фундаментально політико-правовим: визначити, які нормативні положення потрібні Україні в післявоєнний період, означає визначити модель економіки, яку країна хоче побудувати.

Поствоєнне відновлення України оцінюється у сотні мільярдів доларів, і переважна більшість цих коштів має надійти від приватних інвесторів – вітчизняних і іноземних. Однак інвестиційна привабливість правового середовища визначається не лише формальною наявністю законодавства про захист інвестицій, а реальним функціонуванням правової системи: незалежністю судів, передбачуваністю застосування норм, ефективністю виконання рішень і захистом від корупційного тиску [4]. Результати міжнародних досліджень інвестиційного клімату та стану верховенства права переконливо засвідчують: держави з вищим рівнем правової визначеності, ефективнішим судовим захистом і стабільнішими інституціями залучають істотно більші обсяги прямих іноземних інвестицій [5]. Причому цей зв'язок є значно стійкішим, ніж залежність інвестиційної активності від місткості внутрішнього ринку, податкового навантаження чи ресурсного потенціалу держави. За таких умов оновлення приватного законодавства без одночасного вдосконалення судової системи та практики правозастосування ризикує залишитися суто формальною реформою, позбавленою реального регулятивного ефекту. Навіть найбільш якісна законодавча модель не здатна гарантувати інвестору належний рівень правового захисту, якщо судові рішення фактично залежить від поведінки боржника, а судовий розгляд втрачає ефективність через надмірну тривалість. Саме ця функціональна взаємозалежність зумовлює необхідність комплексного реформування, у межах якого модернізація приватного права має супроводжуватися інституційним посиленням судової влади та механізмів виконання рішень.

Відносини у сфері підприємницької діяльності в умовах оновлення приватного законодавства України перебувають у точці концентрації кількох взаємопов'язаних векторів трансформаційного впливу, які одночасно формують як ризики, так і унікальні можливості для системного перегляду засад правового регулювання. Сучасний етап розвитку національного приватного права характеризується збігом внутрішніх і зовнішніх чинників нормативного тиску, що зумовлює необхідність не фрагментарного коригування окремих інститутів, а цілісного переосмислення архітектури правового регулювання підприємницьких відносин.

Отже, можемо сформулювати три концептуальні висновки, що мають визначальне значення для подальшого розвитку нормативної стратегії.

По-перше, тривале співіснування цивільного та господарського регулювання у сфері підприємницької діяльності сформувало складну й багаторівневу модель нормативного впорядкування, яка, з одного боку, забезпечила розвиток спеціальних правових конструкцій для регулювання підприємницьких відносин, а з іншого – зумовила появу низки дискусійних питань щодо меж, способів і логіки співвідношення загального та спеціального регулювання. Така нормативна модель тривалий час залишалася предметом наукової дискусії, насамперед у частині її системної узгодженості, послідовності правозастосування та адаптивності до сучасних трансформацій приватного права. Втрата чинності Господарського кодексу України не зняла ці питання з наукового порядку денного, а радше актуалізувала потребу у подальшому переосмисленні співвідношення загальних і спеціальних механізмів правового регулювання підприємницьких відносин в оновленій системі законодавства.

По-друге, євроінтеграційна адаптація у сфері підприємницьких відносин не може бути зведена до формальної транспозиції окремих актів права Європейського Союзу. Її зміст полягає у значно глибокій трансформації – перегляді самої логіки нормативного впорядкування підприємницького обороту, в основі якої лежить перехід від моделі нормативного дуалізму та домінування імперативного галузевого впливу до моделі єдиного приватноправового регулювання, заснованого на диспозитивності, добросовісності, пропорційності та функціональному балансі інтересів. Саме в такому вимірі адаптація до *acquis communautaire* постає не як процес рецепції окремих норм, а як інституційне переосмислення засад приватноправового регулювання підприємницької діяльності.

По-третє, визначальним чинником ефективності будь-якої модернізації приватного законодавства залишається не лише якість нормативного матеріалу, а насамперед інституційна спроможність правової системи забезпечити його реальне функціонування. Тому, ключовою гарантією стабільності підприємницького обороту є не стільки формальна досконалість законодавчої конструкції, скільки фактична дієвість конституційних засад правопорядку – незалежності судової влади, верховенства права, правової визначеності та обов'язковості виконання судового рішення. За відсутності ефективного судового захисту навіть найбільш послідовна модернізація приватного законодавства ризикує залишитися декларативною, оскільки саме інституційна спроможність держави до забезпечення правової довіри

перетворює нормативну модель із формального тексту на дієвий механізм упорядкування підприємницьких відносин.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Гринишин Х. М. Умови дійсності значних правочинів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 1. С.159–165.

3. Інспекція з питань праці та зайнятості населення інформує; Як змінився державний нагляд і перевірки бізнесу під час воєнного стану в Україні. URL: <https://appu.org.ua/main-news/inspekciya-z-pitan-praczi-ta-zajnyatosti-naselennya-informue-yak-zminivsya-derzhavnij-naglyad-i-perevirki-biznesu-pid-chas-voennogo-stanu-v-ukraini/>.

4. Ukraine Facility Plan 2024–2027 / Government of Ukraine. Kyiv, 2024. 300 p. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>.

5. World Justice Project Rule of Law Index 2024 / World Justice Project. Washington, D.C., 2024. 188 p. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIndex2024.pdf>.

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Чайка В. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Запорукою реалізації ефективної податкової політики практично будь-якої сучасної держави, особливо враховуючи складну фінансово-бюджетну ситуацію, в якій перебуває Україна в умовах правового режиму воєнного стану, є наявність в її податковій системі майнового оподаткування. На нашу думку, оподаткування майна є джерелом додаткових податкових надходжень до бюджетів відповідних рівнів і підтримки таким чином бажаного рівня публічних витатків. Разом з тим, майнові податки здатні забезпечити справедливий розподіл податкового навантаження між платниками, а також спонукати юридичних і фізичних осіб до раціонального використання власного майна.

Актуальність теми пояснюється також тим, що в умовах схваленої 25 лютого 2026 р. Кабінетом Міністрів України Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 рр. [1, с. 42] стратегічною ціллю № 1 є досягнення відповідності національної податкової системи стандартам ЄС та ОЕСР, а також забезпечення її фіскальної спроможності для фінансування витатків національної безпеки і оборони та післявоєнного відновлення.

Як зазначено в Загальній частині документу, «гостра потреба в додаткових ресурсах призвела до суттєвого збільшення дефіциту державного бюджету та рівня державного боргу. За результатами 2024 року дефіцит державного бюджету становив 17,7 відсотка валового внутрішнього продукту, тоді як у 2021 році він був на рівні 3,6 відсотка валового внутрішнього продукту» [1, с. 1]. З метою протидії цим негативним явищам у бюджетній сфері вже під час війни державою було здійснено низку заходів у фіскальній сфері, що сприяли збільшенню мобілізації внутрішніх надходжень.

Проблема включення податку на нерухомість до української системи оподаткування викликала свого часу гостру дискусію в публічному просторі, що підтверджується численними спробами тогочасної влади відкладення його запровадження. Тогочасні очільники виконавчої гілки влади протягом декількох років акцентували увагу на створенні передумов для запровадження податку на нерухоме майно як стратегічної цілі державної податкової політики в контексті її адаптації до стандартів ЄС. Водночас реальні терміни запровадження податку кожного разу змішувались на невизначений час.

У первісній редакції Податкового кодексу від 2 грудня 2010 р. зазначалося, що датою запровадження мало стати 1 січня 2012 р., а пізніше – 1 липня 2012 р. Разом з тим, стаття 265 Податкового кодексу, яка спочатку регулювала порядок стягнення і сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (сьогодні податок врегульований ст. 266 [2]), набрала чинності лише з 1 січня 2013 р.

Отже, юридично податок на нерухоме майно був запроваджений у 2013 р., але фактично до «Перехідних положень» Податкового кодексу України законодавцем було внесено зміни [2], які дозволяли фізичним особам-платникам не нараховувати цей податок протягом 2013 р., і, відповідно, не сплачувати його.

Другий етап щодо формування правової бази оподаткування податком на нерухоме майно був пов'язаний із 2014 р. Тоді Законом «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання України» [3] було суттєво розширено базу оподаткування шляхом віднесення до неї не житлової площі об'єкта нерухомості, а його загальної площі.

Крім згаданої нами вище Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 рр. [1, с. 42], на формування сучасних підходів законодавця у сфері оподаткування нерухомого майна, викладених у ст. 266 Податкового кодексу України [2], в контексті інтеграції України до ЄС також впливають такі засадничі документи як Національна стратегія доходів до 2030 року [4] та Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 р. № 438 «Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС)» [5].

Так, наприклад, п. 4.3.9 Таблиці 1.1 Національної стратегії доходів до 2030 року [4] передбачає підготовку законодавчих змін про надання додаткових повноважень органів місцевого самоврядування щодо адміністрування місцевих податків і зборів, а також визначення законодавчих підстав для проведення перевірки податковими органами на підставі зібраної інформації органами місцевого самоврядування

щодо власників або користувачів нерухомого майна, яке не було оподатковано належним чином.

Детально проаналізувавши статтю 266 Податкового кодексу України [2], що встановлює правові засади оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, нами було з'ясовано, що зазначені у попередньому абзаці положення Національної стратегії доходів до 2030 року [4], було реалізовано законодавцем у пп. 266.7.4, а також в абз. 5 пп. 266.4.2 п. 266.4 ст. 266 Податкового кодексу України [2]. Зокрема, до абзацу 5 підпункту 266.4.2 пункту 266.4 статті 266 Податкового кодексу України [2] у 2022 р. Законом № 2330-IX від 21.06.2022 було внесено зміни, згідно з якими «сільські, селищні, міські ради мають право встановлювати пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів нежитлової нерухомості, що розташовані на території індустріального парку та перебувають у власності учасників індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків» [4].

У 2023 році законодавець вніс зміни Законом № 3050-IX від 11.04.2023 [6] до пп. 266.7.4 п. 266.7 ст. 266 Податкового кодексу, що стосувалися обов'язку органів державної реєстрації прав на нерухоме майно (до яких разом з Мін'юстом, його територіальними органами, а також нотаріусами та посадовими особами ЦНАП входять виконавчі органи сільських, селищних та міських рад) протягом 15 днів після закінчення звітного податкового кварталу подавати Державній податковій службі України відомості для розрахунку податку на нерухоме майно юридичними та фізичними особами.

Також, уже під час війни, у 2024 р. відбулися зміни в об'єкті оподаткування податком на нерухоме майно. Так, Законом № 3603-IX 23.02.2024 [13] було внесено зміни до пп. 266.2.2 п. 266.2 ст. 266 Податкового кодексу [2]. Доповнення стосувалися виключення з числа об'єктів оподаткування промислових і складських будівель, а також нежитлових сільськогосподарських будівель, «що використовуються за призначенням у господарській діяльності суб'єктів господарювання та не здаються їх власниками в оренду, лізинг, позичку» [2].

Отже, в сфері адаптації національного податкового законодавства до законодавства ЄС, зокрема у сфері оподаткування нерухомого майна, Україна на сьогодні зробила відчутний поступ, про що ми неодноразово зазначали у своїх дослідженнях попередніх років. Також це підтверджується публічними заявами урядовців (зокрема, Віце-прем'єр-міністра Т. Качки), відповідальних за євроінтеграцію України. Водночас адаптація українського податкового законодавства до стандартів ЄС не повинна бути самоціллю, а має стати правовим підґрунтям для розвитку конкурентного бізнес-середовища, що відповідатиме європейській

практиці ділового обігу та принесе для нашої держави очевидний економічний зиск.

Література:

1. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 рр., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2026 р. № 217-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n6340> (дата звернення: 08.05.2026).

3. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27.03.2014 № 1166-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

5. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 р. № 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text> (дата звернення: 23.04.2026).

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Вольвак О. М.

*старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на кінець 2025 р. за ст. 111-1 КК зареєстровано понад 8 070 кримінальних проваджень. Водночас кількість обвинувальних вироків, що набрали законної сили, залишається відносно невисокою, що є наслідком як процесуальних труднощів доказування, так і складності розмежування колабораціонізму та примусової поведінки [1].

Важливим аспектом є відповідність українського законодавства нормам МГП, що набувають значення *lex specialis* в умовах збройного конфлікту. Четверта Женевська конвенція 1949 р. та Додаткові протоколи до неї визначають особливий статус цивільних осіб на окупованих територіях та встановлюють принцип захисту від примусу. Зокрема, ст. 51 Женевської конвенції IV забороняє примушувати цивільних осіб до участі у воєнних операціях проти їхньої держави, однак не встановлює безумовного обов'язку активного спротиву [2].

Слід також звернути увагу, що згідно зі ст.ст. 48, 49 Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, він здійснює це, по можливості, відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, в наслідок чого, на нього покладається обов'язок нести витрати по управлінню окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд. Якщо на додаток до згаданих у попередній статті податків, окупант збирає інші грошові внески на окупованій території, це має вчинятися лише для потреб армії або управління зазначеною територією [3].

Таким чином, МГП не розглядає стягнення податків державою-окупантом як незаконну/колабораційну діяльність, зокрема за ознаками ч. 4 ст. 111-1 КК України.

У той же час, значна частина проваджень стосується публічних висловлювань у соціальних мережах, що порушує питання відповідності таких переслідувань ст. 10 ЄКПЛ.

Судова практика виявила ще одну проблему: у більшості вироків суди не з'ясовують питання наявності спеціального умислу, обмежуючись констатацією самого факту діяльності. Це суперечить принципу суб'єктивного ставлення у вину (ст. 23 КК), що може слугувати підставою для скасування відповідних рішень у порядку перегляду після закінчення воєнного стану.

Оскільки суб'єктивна сторона злочинів колабораційної діяльності характеризується прямим умислом і обов'язковою ознакою – спеціальним мотивом (вчинення діяння на шкоду інтересам України) та метою (заподіяння шкоди національній безпеці України).

Ключовим недоліком ч. 1–2 ст. 111-1 є відсутність прямої вказівки на умисну форму вини та мету злочину. Однак, в класичних моделях криміналізації колабораціонізму (Франція, Норвегія) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони був *dolus specialis* – спеціальний умисел, спрямований на сприяння цілям окупаційного режиму або держави-агресору. Відсутність такої ознаки в ч. 1–2 ст. 111-1 КК України означає теоретичну можливість притягнення до відповідальності особи, яка поширила відповідну інформацію без усвідомлення її «підтримуючого» характеру або під психологічним тиском [4].

Крім того, ч. 3 ст. 111-1 КК України не передбачає жодного порогу суспільної небезпечності та не розмежовує посади, що сприяють функціонуванню окупаційного режиму, і посади, що забезпечують базові соціальні послуги населенню (вчителі, лікарі, комунальники).

Разом з тим, ст. 54(2) Женевської конвенції прямо передбачає, що окупаційна влада не може змушувати місцевих службовців продовжувати виконання своїх функцій під загрозою покарання, а МГП не забороняє мешканцям окупованих територій продовжувати роботу на забезпечення мінімально необхідних суспільних потреб.

ЄСПЛ у своїх рішеннях сформував стандарт відповідн до якого кримінальний закон має бути якісним – чітким в його розумінні, щоб дати особі можливість передбачити наслідки своєї поведінки (рішення у справах *S.W. v. United Kingdom*, *Kafkaris v. Cyprus ta inui*). Вказаний Принцип *lex certa* як складова принципу законності закріплений також у ст. 7 ЄКПЛ та ст. 3 КК України.

Разом з тим ст 111-1 КК України містить низку оціночних категорій: «публічне заперечення», «підтримання збройної агресії», «позитивне

висвітлення», «підтримання дій держави-агресора» – визначення яких до цього часу в законодавстві не надано.

Формулювання «позитивне висвітлення діяльності держави-агресора» в частині першій: воно потенційно охоплює журналістські матеріали, наукові дослідження, судові промови захисників, а також релігійні висловлювання, що неминуче породжує chilling effect щодо свободи вираження поглядів, захищеної ст. 10 ЄКПЛ.

Таке обмеження повинно відповідати критеріям необхідності в демократичному суспільстві та пропорційності та не може носити загально обмежувальних характер.

Таким чином, по-перше, криміналізація колабораціонізму в умовах збройної агресії з урахуванням міжнародного досвіду є правомірною та необхідною з метою захисту національної безпеки й суверенітету держави. По-друге, українська модель колабораціонізму, закріплена у ст.ст. 111-1, 111-2 КК, має суттєві конструктивні недоліки, передусім у частині визначеності диспозицій, відсутності ознак спеціального умислу та неврахування стандартів МПП. По-третє, усунення зазначених недоліків передбачає диференціацію складів, запровадження обов'язкової ознаки спеціальної мети, закріплення підстав виключення відповідальності та механізмів відновлювального правосуддя.

Література:

1. Офіс Генерального прокурора України. Статистична звітність щодо кримінальних проваджень за ст. 111-1 КК України за 2025 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua>.

2. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention). 12 August 1949. UNTS. Vol. 75. P. 287.

3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 17. Ст. 136.

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ТА ОЦІНКИ

Дубіна Є. Е.

*здобувачка загальної середньої освіти 10 класу
Запорізького академічного ліцею № 31 Запорізької міської ради
м. Запоріжжя, Україна*

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією, що безпосередньо впливає на всі сфери праводносин, зокрема й на кримінальне судочинство. Інформаційні технології дедалі активніше інтегруються у повсякденне життя людини, а тому значна частина суспільно небезпечних діянь так чи інакше пов'язана з використанням електронних пристроїв, мережі Інтернет, цифрових платформ та засобів електронної комунікації. У зв'язку з цим у кримінальному провадженні особливого значення набувають цифрові докази як джерело інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення. Активне використання цифрових доказів обумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до доказування та вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження [1]. Разом із тим чинний КПК України не містить окремого визначення поняття «цифрові докази», що створює певні труднощі у процесі їх правового регулювання та практичного використання.

У науковій літературі цифрові докази розглядаються як інформація в електронній формі, яка містить відомості про обставини кримінального правопорушення та зберігається, передається або обробляється за допомогою цифрових пристроїв і комп'ютерних систем [2, с. 214]. До таких доказів належать електронні листи, SMS-повідомлення, листування у месенджерах, записи камер відеоспостереження, аудіофайли, дані GPS-навігації, інформація із соціальних мереж, відомості з серверів, електронні документи, історія браузерів, хмарні сховища та інші цифрові носії інформації.

Особливість цифрових доказів полягає у їх нематеріальному характері, що відрізняє їх від традиційних речових доказів. Якщо матеріальні об'єкти мають фізичну форму, то цифрова інформація існує у вигляді електронних даних, доступ до яких здійснюється через спеціальні технічні засоби. Саме тому питання належного вилучення,

копіювання, фіксації та збереження цифрових доказів набувають особливого значення.

Однією з ключових проблем використання цифрових доказів є забезпечення їх допустимості. Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому законом [1]. У контексті цифрових доказів це означає необхідність суворого дотримання процесуальних вимог під час проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, огляду електронних систем, вилучення мобільних пристроїв та інших процесуальних дій.

На практиці нерідко виникають випадки, коли працівники правоохоронних органів здійснюють доступ до мобільних телефонів або комп'ютерної техніки без належної ухвали слідчого судді, що може розцінюватися як порушення права особи на приватне життя. Такі дії створюють ризик визнання отриманої інформації недопустимим доказом. Як зазначає О. В. Капліна, допустимість доказів є однією з фундаментальних гарантій забезпечення законності кримінального провадження та реалізації принципу верховенства права [2, с. 298].

Особливої актуальності питання допустимості цифрових доказів набули після активного використання правоохоронними органами інформації з месенджерів та соціальних мереж. Судова практика свідчить про те, що скріншоти листування або фотографії з екранів мобільних телефонів не завжди визнаються належними та допустимими доказами без проведення відповідної експертизи чи процесуального оформлення їх отримання.

Важливою проблемою також є забезпечення автентичності цифрових доказів. На відміну від традиційних доказів, електронні дані можуть бути швидко змінені, видалені, скопійовані або сфальсифіковані без очевидних зовнішніх ознак втручання. Саме тому у кримінальному процесі важливо забезпечити збереження цілісності цифрової інформації з моменту її вилучення до безпосереднього дослідження у суді.

На думку науковців, для забезпечення автентичності цифрових доказів необхідним є використання спеціальних технічних методів, зокрема створення цифрових копій із застосуванням хеш-функцій, фіксація метаданих, журналів доступу та інших параметрів, що дозволяють перевірити незмінність інформації [4, с. 173]. Недотримання цих вимог може поставити під сумнів достовірність отриманих даних.

Окрему увагу слід приділити проблемі оцінки цифрових доказів судом. Відповідно до ст. 94 КПК України суд оцінює кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності у сукупності з іншими доказами [1]. Однак специфіка цифрових доказів

потребує від суддів та учасників кримінального провадження наявності спеціальних знань у сфері інформаційних технологій.

Не менш важливим є питання забезпечення прав людини при отриманні цифрових доказів. Використання інформації з мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж та інших електронних ресурсів безпосередньо пов'язане з втручанням у приватне життя особи. Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених законом [5].

Крім того, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що втручання держави у сферу приватного життя особи повинно бути законним, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним поставленій меті. Це означає, що отримання цифрових доказів повинно здійснюватися виключно у межах закону та за наявності належного судового контролю.

Науковці справедливо зазначають, що подальший розвиток кримінального процесу неможливий без створення комплексної системи правового регулювання цифрових доказів [3, с. 341]. Необхідним є закріплення на законодавчому рівні поняття цифрових доказів, визначення їх видів, особливостей збирання, дослідження та оцінки.

З метою вдосконалення правового регулювання використання цифрових доказів у кримінальному провадженні доцільно:

- по-перше, законодавчо закріпити визначення поняття «цифрові докази» та встановити їх класифікацію;
- по-друге, розробити єдині стандарти вилучення, копіювання, фіксації та зберігання електронної інформації;
- по-третє, забезпечити належний рівень технічного оснащення правоохоронних органів та експертних установ;
- по-четверте, удосконалити систему підготовки суддів, прокурорів, слідчих та експертів у сфері цифрових технологій;
- по-п'яте, посилити гарантії захисту прав людини під час отримання та використання цифрових доказів.

Таким чином, цифрові докази є невід'ємною складовою сучасного кримінального процесу та одним із найважливіших інструментів доказування у кримінальному провадженні. Водночас специфіка електронної інформації породжує низку проблем, пов'язаних із допустимістю, автентичністю, збереженням та оцінкою цифрових доказів. Ефективне вирішення зазначених проблем можливе лише за умови комплексного вдосконалення законодавства, розвитку технічних можливостей держави, впровадження міжнародних стандартів та підвищення рівня професійної підготовки правозастосовців.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.
2. Капліна О. В. Кримінальний процес України : підручник. Харків : Право, 2019. 584 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2020. 752 с.
4. Баулін Ю. В. Докази і доказування у кримінальному процесі України. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 336 с.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ

Ільчук О. М.

*студентка III курсу Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Російська агресія проти України різко посилила вплив міжнародного права на національне кримінальне право, насамперед, у сфері криміналізації та кваліфікації воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії.

Після 2022 року міжнародне право для України перестало бути лише зовнішньополітичним або декларативним орієнтиром і стало безпосереднім інструментом кримінально-правової оцінки діянь, доказування, формування судової практики та законодавчих змін.

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, завершивши 24-річний процес. Україна стала 125-ю державою-учасницею, що посилює правові механізми притягнення росії до відповідальності за міжнародні злочини.

За інформацією парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, важливість ратифікації Римського статуту обумовлена тим, що головним міжнародно-правовим інструментом на шляху до притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців є Міжнародний кримінальний суд.

Крім того, ратифікація Римського статуту обумовлена зобов'язаннями України у відповідності до статті 8 Угоди про асоціацію

між Україною та Європейським Союзом, а також стосується прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізації співпраці в сфері міжнародного правосуддя та його здійснення [1].

Тому, набуття Україною статусу держави-учасниці Міжнародного кримінального суду з 1 січня 2025 року після ратифікації Римського статуту у 2024 році стало окремим рубежем. Цей крок посилив взаємодію між міжнародним кримінальним правом і національною системою кримінальної юстиції, оскільки Україна отримала повноцінніший інституційний зв'язок із механізмами Міжнародного кримінального суду і додатковий стимул гармонізувати внутрішнє законодавство та практику з міжнародними стандартами.

Так, Верховною Радою України 09 жовтня 2024 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», і це стало завершальним кроком у процесі ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зокрема, вищевказаним Законом було доповнено Кримінальний кодекс статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників», статтею 442-1 «Злочини проти людяності» та розширено ст. 442 «Геноцид» та ст. 438 «Воєнні злочини», яка тепер детальніше охоплює порушення законів та звичаїв війни, визначених міжнародним правом, включаючи методи ведення війни [2]. При цьому зазначимо, що попри безперечну важливість вказаних законодавчих доповнень, вони поставили низку проблем правозастосовного характеру [зокрема, 3; 4; 5].

Основний канал впливу міжнародного права на національне кримінальне право України полягає в тому, що розділ XX Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а центральне місце в умовах війни займає стаття 438 КК України про порушення законів та звичаїв війни.

За сучасним українським фаховим підходом, для застосування статті 438 КК України потрібно встановлювати зміст тих міжнародних договорів, які є чинними для України і регулюють захист жертв збройних конфліктів, охорону культурних цінностей, захист довкілля, правила ведення війни та питання індивідуальної кримінальної відповідальності.

У спеціальному дослідженні 2026 року М. І. Хавронюком виділено дев'ятнадцять міжнародних договорів, релевантних для такого застосування, що підтверджує глибоку інтеграцію міжнародного права в українське кримінально-правове тлумачення воєнних злочинів [6].

14 лютого 2024 року в Палаці миру в Гаазі (Нідерланди) підписана Люблянсько-Гаазька Конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини (The Ljubljana – The Hague Convention on International Cooperation in the Investigation and Prosecution of Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes and other International Crimes).

На думку Задої К. П., Люблянсько-Гаазька конвенція покликана дати рішучі відповіді на проблеми, які вже багато десятиліть років супроводжують міжнародне співробітництво держав у справах про злочини за міжнародним правом. З-поміж іншого конвенція передбачає так зобов'язання держав щодо співробітництва у справах про злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини (на жаль, щодо злочину агресії конвенція лише дозволяє державам на власний розсуд брати передбачені нею зобов'язання):

1) чітко встановлює, що ці злочини не визнають політичними. Це означає, що одна держава не зможе відмовити іншій у видачі підозрюваного, наприклад, у воєнному злочині, лише міркувань, що першій державі сам вид злочину за визначенням називають політичним, а на політичні злочини міжнародне співробітництво між державами зазвичай не поширюється;

2) категорично забороняє державам посилатися на спливи строків давності як на підставу для відмови у співробітництві;

3) напряму вимагає, щоб держава, яка відмовляє іншій державі чи міжнародному кримінальному трибуналу у видачі особи за їх запитом, сама здійснила кримінальне переслідування щодо такої особи через можливе вчинення нею злочину геноциду, злочинів проти людяності, а також воєнних злочинів [7].

Російська агресія перетворила міжнародне право на один із ключових факторів розвитку національного кримінального права України. Його вплив проявляється у змісті кримінально-правових норм, у практиці кваліфікації воєнних злочинів, у судовому застосуванні міжнародних договорів, у взаємодії з Міжнародним кримінальним судом та у подальшій трансформації законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

У сучасних умовах ефективне функціонування кримінального права України у справах, пов'язаних з російською агресією, вже неможливе без системного врахування міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

Саме тому міжнародне право сьогодні не лише впливає на національне кримінальне право України, а фактично визначає напрямки його воєнної та післявоєнної еволюції.

Література:

1. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 28.04.2026).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. №4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

3. Орлов Ю. В. Окремі проблеми кваліфікації воєнних злочинів, що заподіюють шкоду власності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 34 (1). С. 34–49. DOI <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.02>.

4. Кришевич О. В., Ткаченко І. М. Воєнні злочини: проблемні питання кваліфікації та розмежування з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 92: частина 4. С. 124–129. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.16>.

5. Задоя К. П. Проблеми судової практики України у справах про публічні заклики до геноциду (ч. 2 ст. 442 КК): *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри»* (20 лютого 2026 року) / К., 2026. 169 с. С. 97–102. URL: <https://zenodo.org/communities/crimlawknu/records?q=&l=list&p=1&s=10&sort=newest> (дата звернення: 28.04.2026).

6. Хавронюк М. Міжнародні договори в розумінні ст. 438 Кримінального кодексу України. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/mizhнародni-dogovory-v-rozuminni-st-438-kryminalnogo-koдекsu-ukrayiny/> (дата звернення: 28.04.2026).

7. Задоя К. Люблянсько-гаазька конвенція: що вона може дати світу та Україні у боротьбі зі злочинами за міжнародним правом. URL: <https://ccl.org.ua/news/lyublyansko-gaazka-konvencziya-shho-vona-mozhe-daty-svitu-ta-ukrayini-u-borotbi-zi-zlochynamy-za-mizhнародnym-pravom/> (дата звернення: 28.04.2026).

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ВЕЛИКИХ ДАНИХ У СТРАТЕГІЮ РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Калюга К. В.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Інституту економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

У сучасних умовах стрімкої цифровізації економіки та глобалізації фінансових ринків фінансові правопорушення набувають нових форм, відзначаючись як високим рівнем складності та латентності, так і транснаціонального характеру. Особливої актуальності набувають злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємств (установ, організацій), які дедалі частіше реалізуються із використанням цифрових інструментів, складних фінансових схем, фіктивних юридичних конструкцій та кібернетичних технологій. У таких умовах традиційні підходи до розслідування, що базуються переважно на класичних криміналістичних методах, виявляються недостатньо ефективними для своєчасного виявлення, документування та попередження відповідних правопорушень.

Суттєвим викликом для системи кримінальної юстиції є зростання ролі цифрових фінансових інструментів, зокрема електронних платіжних систем, криптовалют, онлайн-платформ та інших інноваційних технологій, які активно використовуються як у легальному економічному обігу, так і у злочинній діяльності. Внаслідок цього відбувається ускладнення механізмів вчинення правопорушень, що передбачають багаторівневі фінансові операції, використання офшорних юрисдикцій, а також приховування кінцевих бенефіціарів. У свою чергу, це значно ускладнює процеси виявлення доказової інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями суб'єктів і наслідками їхньої протиправної діяльності. Для України ця проблема набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та підвищених ризиків фінансових зловживань, що потребує прискореної цифрової трансформації правоохоронної діяльності. У зазначеному контексті особливого значення набуває впровадження інноваційних технологій у сферу фінансових розслідувань. Зокрема, використання технологій штучного інтелекту та аналізу великих даних відкриває нові можливості для обробки значних обсягів фінансової інформації, виявлення аномальних транзакцій, прогнозування ризиків та ідентифікації

складних злочинних схем. Такі технології дозволяють перейти від реактивної моделі розслідування до проактивної, що орієнтована на попередження правопорушень та раннє виявлення загроз [6–7; 10–11]. Водночас, незважаючи на значний потенціал зазначених технологій, їх інтеграція у практику розслідування фінансових правопорушень в Україні залишається недостатньо розвиненою. Це зумовлено як недосконалістю нормативно-правового регулювання, так і відсутністю належної методологічної бази, недостатнім рівнем технічного забезпечення правоохоронних органів та обмеженими можливостями міжвідомчої взаємодії й обміну інформацією. Крім того, існуючі наукові дослідження переважно зосереджені на окремих аспектах фінансових розслідувань, не формуючи цілісного бачення стратегії, яка б поєднувала криміналістичні підходи з сучасними цифровими технологіями. Проблематика інтеграції технологій штучного інтелекту та великих даних у сферу фінансових розслідувань перебуває на стику криміналістики, фінансового моніторингу, кібербезпеки та інформаційного права, що зумовлює міждисциплінарний характер наукових досліджень. Водночас дослідження переважно орієнтовані на класичні інструменти доказування та не враховують повною мірою цифрову трансформацію фінансового середовища. Також питання автоматизації аналітичних процесів і використання алгоритмічних моделей залишаються недостатньо розробленими. Наявні дослідження здебільшого базуються на традиційних статистичних методах і не враховують потенціалу технологій штучного інтелекту та обробки великих даних у повному обсязі [5–6]. У зарубіжній науковій думці значна увага приділяється цифровізації фінансових розслідувань. Разом із тим, незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, слід констатувати відсутність комплексного дослідження, яке б поєднувало криміналістичні підходи з технологіями штучного інтелекту та великих даних у єдину цілісну стратегію розслідування фінансових правопорушень. Більшість наукових праць розглядає або правові аспекти, або технологічні можливості окремо, що не дозволяє сформувати інтегровану модель сучасного фінансового розслідування [1; 10].

Глибинний аналіз інтеграції технологій штучного інтелекту та великих даних у стратегію розслідування фінансових правопорушень дозволяє виокремити декілька системних рівнів трансформації криміналістичної діяльності: методологічний, інструментальний, організаційний та доказовий.

Передусім, на методологічному рівні відбувається зміна самої парадигми фінансового розслідування. Традиційна криміналістична модель має ретроспективний характер, орієнтований на встановлення

вже вчиненого правопорушення через аналіз слідів і доказів. Натомість інтеграція технологій штучного інтелекту та Big Data формує прогностично-аналітичну модель, у межах якої ключовим стає не лише встановлення факту злочину, а й виявлення ризиків його вчинення. Це означає перехід від реактивного до проактивного кримінального переслідування, де основним інструментом стає не фіксація події, а її передбачення через аналіз патернів поведінки. Це корелює з концепцією data-driven criminal justice, відповідно до якої прийняття процесуальних рішень дедалі більше ґрунтується на алгоритмічному аналізі даних, а не виключно на дискреції слідчого [2–3; 8].

На інструментальному рівні відбувається якісна зміна джерел і методів отримання доказової інформації. Якщо раніше домінували документальні докази, показання свідків та результати експертиз, то сьогодні все більшого значення набувають: масиви транзакційних даних; цифрові сліди (log-файли, metadata); алгоритмічно виявлені аномалії; поведінкові моделі суб'єктів фінансових операцій. При цьому особливістю є те, що такі дані не завжди мають очевидну доказову природу у класичному розумінні. Вони генеруються в результаті алгоритмічної обробки даних, що породжує нову категорію – «аналітично сформовані докази», достовірність яких залежить від якості алгоритму, обсягу даних і коректності моделі. У цьому контексті доцільно говорити про формування нової категорії цифрових доказів – algorithmically derived evidence, що потребують окремого процесуального статусу та спеціальних процедур верифікації [1; 3; 10].

У цьому контексті виникає фундаментальна проблема: чи може результат роботи алгоритму виступати самостійним доказом, чи він має лише орієнтуючий характер? Це питання прямо пов'язане з принципами допустимості та належності доказів у кримінальному процесі. На організаційному рівні інтеграція AI та Big Data обумовлює необхідність переходу до міждисциплінарних моделей розслідування. Сучасне фінансове розслідування вже не може бути виключно діяльністю слідчого або оперативного працівника. Воно потребує: аналітиків даних, фахівців з кібербезпеки, фінансових експертів, програмістів і розробників алгоритмів. Це формує нову модель – «інтелектуально-аналітичних слідчих груп», де ключову роль відіграє не лише юридична кваліфікація, а й здатність працювати з даними [4; 8; 10]. Водночас така трансформація ставить питання про розмежування компетенцій і процесуальний статус результатів роботи таких фахівців.

На доказовому рівні виникає одна з найскладніших проблем – проблема «прозорості алгоритму» (algorithmic transparency). Багато сучасних AI-моделей, зокрема нейронні мережі, функціонують як «чорні скриньки», тобто їх внутрішня логіка є складною для пояснення навіть

розробниками. Це створює серйозні виклики для кримінального процесу, де будь-який доказ має бути перевірений, відтворений і підданий критиці стороною захисту. Таким чином, виникає конфлікт між ефективністю кримінального переслідування та гарантіями справедливого судового розгляду, що потребує переосмислення класичних принципів кримінального процесу. У зв'язку з цим постає дилема: з одного боку, AI значно підвищує ефективність виявлення злочинів; з іншого – може підірвати принципи змагальності та справедливого судового розгляду [1; 9–10].

Окремого аналізу потребує питання масштабності даних (Big Data). Використання великих масивів інформації дозволяє виявляти складні фінансові схеми, однак водночас створює ризики: надмірного втручання у приватність; помилкових спрацьовувань (false positives); алгоритмічної упередженості (bias) [1; 3; 9]. Це означає, що ефективність технологій не є абсолютною і потребує балансування з правами людини. Крім того, слід звернути увагу на транснаціональний характер фінансових даних. Більшість фінансових потоків проходить через різні юрисдикції, що ускладнює доступ до інформації та її правову оцінку. У таких умовах AI може виступати інструментом інтеграції даних, однак без належної міжнародної правової координації його потенціал залишається обмеженим.

Таким чином, інтеграція технологій штучного інтелекту та великих даних у фінансові розслідування не є лише технічним удосконаленням існуючих методів. Вона становить системну трансформацію криміналістичної діяльності, що охоплює: зміну парадигми розслідування (від реакції до прогнозування); формування нових типів доказів; трансформацію суб'єктного складу розслідування; переосмислення принципів кримінального процесу. Водночас ефективність такої інтеграції залежить від здатності держави забезпечити: нормативне врегулювання використання AI; стандарти верифікації алгоритмів; баланс між ефективністю розслідування та правами людини; належний рівень технічної та кадрової підготовки. Отже, ключовим викликом є не лише впровадження технологій, а їх інституціоналізація у правовій системі, що дозволить перетворити цифрові інструменти на повноцінний елемент криміналістичної методології.

Література:

1. Artificial Intelligence in Society. Paris: OECD Publishing, 2019. 216 p.
2. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. Pearson, 2021. 1152 p.

3. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think. London: John Murray, 2013. 242 p.
4. Egmont Group of Financial Intelligence Units: official reports and analytical materials. 2022. URL: <https://egmontgroup.org>.
5. Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption. Washington, DC: World Bank, 2020. 312 p.
6. European Financial and Economic Crime Threat Assessment 2023. The Hague: Europol, 2023.
7. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. Paris: FATF, 2023. 150 p.
8. Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. Paris: FATF, 2021. 73 p.
9. Proposal for a Regulation Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels, 2021.
10. Global Programme against Money Laundering (GPML): analytical reports and publications. Vienna, 2022. URL : <https://www.unodc.org>.
11. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. та ін. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОРУШЕНЬ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Ткаченко А. О.

*Голова Асамблеї правників України,
викладач кафедри права Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету
м. Дніпро, Україна*

Ткаченко П. І.

*викладач кафедри права Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету,
асистент-дослідник Академії політико-правових наук України
м. Київ, Україна*

Кримінологічна характеристика злочинності в класичному розумінні представляє собою сукупність даних про конкретний злочин або певний вид злочинів, що необхідна для його та/або їх попередження та запобігання вчиненню нових злочинів. Її зміст формується шляхом комплексного виявлення та аналізу таких ознак, які у своїй єдності та

взаємозв'язку утворюють цілісну структуру досліджуваного явища [1, с. 248–249].

У науковій літературі традиційно виокремлюють три основні складові кримінологічної характеристики: по-перше, кримінологічно значущі ознаки злочину; по-друге, відомості, що всебічно відображають кримінологічну ситуацію вчинення злочинів певного виду; по-третє, ознаки, які визначають специфіку діяльності щодо їх попередження та запобігання. Залежно від характеру прояву елементи кримінологічної характеристики поділяються на суб'єктивні, об'єктивні та комплексні. До суб'єктивних належать властивості особи злочинця, його мотиви та цілі, а також характеристики потерпілого. Об'єктивні елементи включають статистичні показники злочинності та відомості про соціальні умови її вчинення, зокрема суспільно-політичні й соціально-економічні чинники, час, місце та соціальне середовище. Комплексні елементи охоплюють причини і наслідки злочинів, механізм їх вчинення та обставини, що сприяють злочинній діяльності.

Дослідження злочину здійснюється з урахуванням єдності його кримінально-правової та кримінологічної характеристик. Відповідно до положень кримінального законодавства, зокрема п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, при призначенні покарання враховуються ступінь тяжкості злочину, особа винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Водночас, кримінологічна характеристика не тотожна кримінально-правовій чи криміналістичній, оскільки має власний предмет і завдання дослідження.

У межах кримінально-правового підходу основна увага приділяється юридичному аналізу складу злочину як сукупності його елементів – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони і розгляду злочину як відносно самостійного акту порушення кримінально-правової заборони. Натомість кримінологічний підхід передбачає розгляд злочину в контексті взаємодії особи та середовища, а також як процесу, що розгортається у часі та просторі [1, с. 249].

Поєднання кримінально-правового, кримінологічного та криміналістичного підходів має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки дозволяє комплексно досліджувати злочинність: перший визначає підстави кримінальної відповідальності, другий виявляє причини, умови та особливості особи злочинця, а також соціальні наслідки його поведінки, третій концентрується на специфічних ознаках злочинів, важливих для їх розкриття й розслідування. У результаті кримінально-правова характеристика забезпечує кваліфікацію діяння, кримінологічна пояснює його детермінанти та формує основу профілактики, а криміналістична сприяє

ефективному розслідуванню. Їх інтеграція дозволяє забезпечити цілісний підхід до протидії злочинності, охоплюючи її попередження, виявлення та розслідування [1, с. 249].

Кримінологічна характеристика порушення вимог режиму радіаційної безпеки передбачає системне дослідження сукупності ознак, що відображають специфіку даного виду кримінальних правопорушень, їх причинно-наслідкові зв'язки, умови вчинення, а також особливості особи-злочинця. Такий підхід дозволяє виявити закономірності виникнення і поширення відповідних порушень, оцінити їх соціальну небезпеку та визначити ефективні напрями їх попередження та запобігання. Зміст кримінологічної характеристики у цій сфері охоплює, з одного боку, об'єктивні показники (статистичні дані, причини та умови вчинення кримінальних правопорушень тощо), а з іншого суб'єктивні чинники, зокрема мотивацію поведінки, рівень правосвідомості, професійну підготовку та індивідуально-психологічні риси осіб, які допускають порушення. Важливе значення мають також комплексні елементи, що відображають механізм кримінального правопорушення, його наслідки та обставини, які сприяють його вчиненню. Аналіз зазначених елементів у їх взаємозв'язку створює підґрунтя для формування науково обґрунтованих заходів запобігання порушенням вимог режиму радіаційної безпеки, мінімізації їх негативних наслідків та підвищення рівня захищеності населення і довкілля від іонізуючого випромінювання.

Водночас, у ході дослідження кримінологічної характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки доцільно приділити увагу аналізу сучасного стану та основних тенденцій поширення таких кримінальних правопорушень. Важливим елементом є також узагальнення статистичних показників щодо облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 267-1 КК України, що дозволяє більш об'єктивно оцінити масштаби проблеми та динаміку її розвитку.

Відтак, статистика злочинності – це складова статистичної інформації, яка характеризує стан злочинності, її динаміку та тенденції за основними показниками. Зокрема, статистика відображає рівень злочинності, інтенсивність, структуру, динаміку, географію тощо. При цьому ступінь латентності злочинів до уваги, не береться [1, с. 295].

Кількісні показники стану злочинності визначаються кількістю злочинів, зареєстрованих на певній території за певний час, і кількістю виявлених осіб, які вчинили злочини на певній території за певний час. Ці показники характеризують два основні аспекти злочинності – правопорушення осіб, які їх вчинили. Кількісне вираження цих показників не збігається, оскільки не всі злочини вдається розкрити і, відповідно, не всіх осіб, які їх вчинили, вдається виявити. Ці кількісні

показники є абсолютними, іноді їх ще називають показниками рівня злочинності. Проте останні доцільно використовувати лише при аналізі стану злочинності та її динаміки в межах одного регіону, оскільки їх неможливо порівняти з відповідними показниками в інших регіонах через те, що вони однобічні, тобто враховують географічні й часові межі, проте не враховують чисельності населення регіону [2, с. 122].

Згідно з інфографікою «CrimeDataLab», що базується на даних про зареєстровані кримінальні правопорушення, результати досудового розслідування та судову практику за 2013 – 2025 роки, кількість проваджень за ст. 267-1 КК України коливалася в межах від 17 до 45 випадків щорічно: у 2013 – 2015 рр. показники знижувалися з 43 до 38, у 2016 р. спостерігалася мінімальне значення – 22, після чого відбувалося періодичне зростання та зниження без чіткої стабільної тенденції; зокрема, у 2020 р. зафіксовано 38 проваджень, а в 2022 р. – найменший показник за останній період – 18, тоді як у 2023 – 2025 рр. кількість залишалася відносно низькою (20 – 27 випадків), із мінімумом у 2025 році – 17 проваджень [3].

Водночас кількість осіб, засуджених за ці порушення демонструє закономірні коливання: у 2013 році було засуджено 32 особи, у 2014 році – 29, у 2015 році – 44, у 2016 році – 19, у 2017 році – 24, у 2018 році – 17, у 2019 році – 22, у 2020 році – 13, у 2021 році – 24, у 2022 році – 15, у 2023 році – 19, у 2024 році – 22, а у 2025 році – 14 [3].

Аналіз даних за період 2013 – 2025 рр. свідчить про загальне зниження кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 267-1 КК України. Так, у 2013 – 2015 роках кількість зафіксованих випадків коливалася на рівні 38 – 45, що свідчить про відносно високий рівень таких порушень на початку досліджуваного періоду. Починаючи з 2016 року, спостерігається помітне зниження їх кількості, причому найменший показник зафіксовано у 2025 році – 17 випадків. Ця тенденція може свідчити як про покращення контролю за дотриманням відповідних норм закону, так і про зміни в підходах уповноважених суб'єктів із числа правоохоронних органів щодо застосування профілактичних заходів на території оперативного забезпечення.

Що стосується кількості засуджених осіб, то динаміка не завжди корелює безпосередньо з кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень. Наприклад, у 2015 році зафіксовано 38 правопорушень, але засуджено 44 особи, що може свідчити про ефективність розслідування минулих років або про групові злочини, де кілька осіб притягалися до відповідальності за один інцидент. У періоди зниження кількості правопорушень, наприклад у 2020 – 2025 роках, спостерігається також і зниження числа засуджених, що підтверджує загальну тенденцію до скорочення порушень і правопорушників.

Дані також дозволяють виділити циклічність певних коливань. Наприклад, після відносного зниження у 2016 році кількість зареєстрованих випадків зросла у 2017 – 2020 роках, що може бути пов'язано з посиленням уваги до реєстрації порушень, певними змінами в суспільстві або соціально-економічними факторами. Водночас, після 2020 року спостерігається стійка тенденція до зменшення як правопорушень, так і засуджених осіб, що свідчить про поступове стабілізування криміногенної ситуації у цьому секторі.

Отже, узагальнений аналіз свідчить, що за останні дванадцять років спостерігається загальна позитивна тенденція – зниження кількості кримінальних правопорушень і водночас більш ефективна робота правоохоронної системи та судів першої інстанції у притягненні осіб до кримінальної відповідальності.

Література:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В. І. Шахун (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 18. 544 с.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
3. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні: інфорграфіка (2013 – 2025). *CrimeDataLab*. 2025. URL: <https://crimedatalab.org> (дата звернення: 06.04.2026).

**РІЗНОСТОРОННІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИННОСТІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНА РОЗВІДКА ЯК ОСНОВА
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ДЕРЖАВИ**

Токар П. Т.

*кандидат юридичних наук, генерал поліції третього рангу,
начальник Головного управління Національної поліції
в Харківській області,
старший викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету
внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Кріцак І. В.

*кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції,
помічник начальника Головного управління Національної поліції
в Харківській області, професор кафедри права та суспільних наук
Вінницького фінансово-економічного університету
м. Вінниця, Україна*

Боднар С. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
проректор з фінансово-господарської діяльності,
професор кафедри права та суспільних наук
Вінницького фінансово-економічного університету
м. Вінниця, Україна*

Злочинність у всі часи, для всіх народів була і залишається одним із найскладніших соціальних феноменів, який неможливо подолати остаточно, адже зло має значно глибші корені/детермінанти, воно гніздиться в серці й душі людини та згодом здатне вибурлювати подібно вулкану, проявляючи себе у різних формах – від простих правопорушень до тяжких злочинів, що потребують своєчасного припинення, аби негативні тенденції не набули масового характеру і не призвели до нищівних наслідків для суспільства. Саме тому суспільство об'єктивно потребує держави як інституції, що в особі своїх органів виступає апаратом примусу, дозволів, зобов'язань і заборон, за допомогою чого унормовуються суспільні відносини, забезпечується їхній належний розвиток і створюються передумови для її виходу на нові рівні інноваційного функціонування. Справді, за історію свого існування людство не придумало кращої форми організації суспільства як держава.

Визначальну роль у цих процесах відіграє наукова складова, адже саме від інтенсивності наукового пошуку, від рівня публікаційної активності, що з часом трансформується в якість, залежить поступ науки. Наукова діяльність спонукає до глибокого/логічного мислення/осмислення, певного відокремлення/відмежування від соціуму задля зосередження на наукових відкриттях і пошуку відповідей на виклики сьогодення. За таких умов особливої ваги набуває кримінологічна розвідка як метод інтенсивного опрацювання наукових джерел, що може здійснюватися як у глибину окремої проблеми, яка викликає науковий інтерес, так і в ширину – через опрацювання значного масиву (100–200 чи навіть 500 фахових статей на день) із подальшим об'єднанням накопиченого матеріалу у цілісну наукову працю, що розкриває багатовимірність досліджуваного явища.

Дане дослідження охоплює, зокрема, проблему злочинності неповнолітніх і девіантних форм їхньої поведінки, яка сьогодні є надзвичайно актуальною, з огляду на трансформацію психіки підлітків порівняно з попередніми поколіннями, а також на комплекс чинників, що детермінують їх кримінальну активність і визначають необхідність подальших наукових пошуків з метою ефективного запобігання цьому явищу. Окрема увага приділяється регіональному виміру злочинності, зокрема організованій злочинності в її етнокультурному аспекті, що передбачає проведення рейдів, соціологічних досліджень, виявлення криміногенного стану окремих територій і формування практичних механізмів мінімізації злочинних проявів у конкретних громадах, міському середовищі. У цих процесах гострою загрозою, особливо для молоді залишається наркозлочинність. Постає фундаментальна роль співвідношення профілактики і боротьби зі злочинністю, де боротьба має виразний репресивно-силовий характер, тоді як профілактика є сучасним і пріоритетним напрямом, хоча в реаліях правоохоронної діяльності працівник поліції часто змушений діяти за старою схемою логіки пошуку злочину, засвідчуючи ефективність своєї роботи через виявлення криміногенних проявів. Як відомо, основним критерієм ефективності діяльності поліції залишається довіра громадян, яка часто, на практиці є розмитим поняттям, тому показники статистичної звітності також необхідні. Така міждисциплінарна наукова праця постає сьогодні перед нами як результат глибокого начиткування та осмислення проблеми злочинності та як прагнення до її подальшого наукового й практичного вирішення.

Кримінологічна розвідка: між глибиною аналізу та широтою наукового пошуку. Досліджуючи проблему злочинності, різноманітні її аспекти за ключовою назвою чи за ключовим словом у назві «злочинність», можна побачити різноаспектні прояви цього явища – це і

злочинність дітей, і наркозлочинність, і інші види злочинності. Часто не знаємо, який аспект чи який абзац зачепить нас інших авторів. Крилатим став вислів Джозефа Конрада: «Автор пише лише половину книги: іншу половину пише читач». Говорячи про інтенсивність та ефективність написання наукових праць, можна прискіпливо ставитися до кожного слова, розвивати його і стояти на місці, а можна перелопачувати тисячі тисяч наукових наукових праць й те, що зачепило серце й душу, розвивати в той чи інший аспект науки. Можливо, саме таким чином нам вдасться вийти на передові рівні розвитку інноваційних технологій; тобто є два шляхи: один – шлях глибинного копання конкретної проблеми, наприклад, метод «батога і пряника», коли ми конкретно шукаємо, що говорить юриспруденція чи інші науки про той чи інший аспект, а з іншого боку – шлях у ширину, коли, проробляючи стратегії розвитку науки, ми діємо як «бджола-розвідник», яка шукає мед і скликає інших до того місця, де можна найкраще підживитися. Саме цей другий шлях ми свідомо обираємо, адже ним пішов, наприклад, Китай і як бачимо яких інновацій досягнув. Навіть якщо така робота не буде надто деталізованою чи бездоганно вивіреною, можливо, вона буде об'ємною через цитування інших авторів, проте – неодмінно наштовхуватиме нас, скажімо, у ранковій тиші, коли після сну ми сідаємо до науки, помолившись Богові, і в стані душевно-духовної, культурної та ментальної зосередженості віднаходимо саме той абзац, який нас вразив, звідси можливо, він вразить і інших. Саме так в окремих аспектах оглядовості (особливо коли йдеться про науково-практичні заходи) розвивається наука – через здатність зачепити іншого, інтенсифікувати рух думки, прорубувати нові коридори й відкривати нові вікна у наукову розвідку, адже наукова розвідка – це перелопачування тисяч і тисяч наукових статей задля того, щоб у найкоротший час передати актуальне знання, і якщо це кримінологічний моніторинг, то інформація має бути насамперед актуальна, важлива стосовно тих чи інших подій. У такий спосіб ми зростаємо/підтягуємося до нових рівнів науковості, читаємо багато і виходимо на нові високі рівні/щаблі наукової обізнаності.

Що таке злочинність та в яких ракурсах її розуміти сьогодні?

Злочинність є одним із найбільш негативних соціальних явищ сучасності. Її суспільна небезпека обумовлює необхідність боротьби з нею як процесуальними так і іншими засобами. Основними галузями права, які формують нормативні основи цього виду боротьби, є кримінальне право, що визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними, а також кримінально-процесуальне право, котре регламентує провадження у зв'язку зі скоєнням конкретного злочинного акту [1, с. 1]. В. С. Зеленецький писав, що ідея боротьби зі злочинністю

є стрижневою для всіх теорій про боротьбу зі злочинністю: кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістики, охорони громадського порядку, оперативно-розшукової діяльності та інших [2, с. 271]. Не буде помилковим вважати, що загальна ідея (напрям) боротьби зі злочинністю є центральною для кримінологічного, кримінально-процесуального, криміналістичного, кримінально-правового вчення [3, с. 138].

Так все ж таки профілактика чи боротьба зі злочинністю?

Науковці наголошують, що ефективна профілактика неможлива без прогнозування – тобто побудови науково-обґрунтованих прогнозів розвитку криміногенної ситуації [4, с. 163–164]. Сучасні інформаційні технології – системи штучного інтелекту, машинного навчання – можуть бути використані для обробки великих даних (Big Data) з метою виявлення прихованих закономірностей та ранніх індикаторів злочинності [5, с. 445]. Р. В. Комісарчук говорить, що основне завдання правоохоронних органів – боротьба зі злочинністю – складна системна протидія злочинності із застосуванням репресивних та нерепресивних засобів, що являє собою єдність трьох наступних підсистем: – загальної організації боротьби зі злочинністю – складний і багатогранний процес, що включає комплексне використання законодавчих, правоохоронних, профілактичних й судових заходів; потребує злагодженої роботи різних державних органів й інститутів, а також активного залучення громадськості для забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві; – попередження (профілактика) злочинності є також важливою складовою боротьби зі злочинністю, що потребує комплексного підходу, який включає індивідуальні, соціальні, загальні та кримінологічні заходи. Найефективніша профілактика злочинності полягає у створенні умов, що сприяють розвитку правопорядку та забезпеченню соціальної стабільності. У цьому процесі важливу роль відіграють як державні органи, так і громадські інститути, що сприяють зміцненню правової свідомості та соціальної відповідальності; – правоохоронної діяльності – сукупність дій, заходів, що реалізуються державними органами, уповноваженими забезпечувати дотримання законності, правопорядку та захист прав й свобод громадян. Правоохоронна діяльність включає цілу низку функцій, від профілактики злочинності до покарання винних осіб, і має бути побудована на принципах законності, прав людини та ефективного виконання своїх обов'язків. Для забезпечення безпеки громадян та правопорядку правоохоронні органи повинні діяти в межах закону, забезпечувати прозорість своєї діяльності та співпрацювати з іншими органами та громадськістю. Означене надає можливість структурувати предмет технології боротьби зі злочинністю за трьома

вище вказаними базовими напрямками. Враховуючи це, структура технології боротьби зі злочинністю означає таку її будову, розташування основних елементів та зв'язків, які забезпечать їй цілісність, збереження об'єктивно необхідних властивостей й функцій при впливі на неї різноманітних факторів дійсності. Досліджувана технологія – утворення полі-структурне, що включає зокрема логіко-філософську, просторову, функціональну, генетичну, тимчасову, стохастичну й інші структури [6, с. 76–77].

Окремі аспекти злочинності неповнолітніх. Що таке девіантна поведінка та яке місце сім'ї у формуванні особистості неповнолітнього? Я. Новак, Н. Добренька, Т. Пономаренко наголошують, що девіантна поведінка – це система вчинків, які суперечать моральним, правовим або соціальним нормам суспільства. У підлітковому віці така поведінка проявляється як агресія, непокора, пропуски занять, уживання алкоголю чи наркотиків, дрібні крадіжки, втеча з дому тощо. Ці прояви часто є формою протесту, способом самоствердження або наслідком психологічної травми, сімейних проблем і соціальної дезадаптації. Девіації, які спершу здаються «несерйозними» (брехня, хуліганство, крадіжки дрібних речей), без належного реагування можуть трансформуватися в злочинну поведінку. Отже, девіантність є першим етапом формування кримінальної поведінки. Найчастіше неповнолітні скоюють крадіжки, грабежі, хуліганські дії, злочини, пов'язані з наркотиками, а також злочини проти особистості, а саме бійки, насильство чи жорстоке поводження [7, с. 85]. Сім'я є першою та найважливішою соціальною інституцією, яка формує особистість дитини, її моральні орієнтири, систему цінностей і соціальні навички. Аспекти сімейного виховання визначають фундамент, на якому вибудовується поведінка неповнолітнього в майбутньому. Гармонійна сімейна атмосфера, довіра, любов і підтримка створюють умови для становлення зрілої, врівноваженої та соціально адаптованої особистості. Натомість деструктивні моделі виховання, а саме байдужість, агресія, надмірна жорсткість або відсутність емоційного зв'язку, часто є причиною девіантної поведінки, а надалі – злочинності серед неповнолітніх [7, с. 87].

Чинники, що впливають на формування злочинної поведінки неповнолітніх. Слід виокремити низку чинників, що впливають на формування злочинної поведінки неповнолітніх. Зокрема, з аналізу дослідження Я. Новак та інші автори [7, с. 85–86], на основі зарубіжних досліджень [8; 9; 10] виокремлюють такі групи: 1. *Біологічні чинники* – пов'язані з фізіологічними, анатомічними або психічними особливостями організму, які ускладнюють соціальну адаптацію. Вони виникають через спадковість, генетичні особливості (стать, вік, фізична

конституція); можуть бути пов'язані з типом нервової системи, внутрішньоутробним розвитком; психічними відхиленнями, акцентуаціями характеру, психопатією. Такі фактори зумовлюють емоційну нестабільність, імпульсивність, агресію або труднощі у встановленні соціальних контактів. 2. *Соціальні чинники* – вплив суспільного середовища, соціально-економічних і політичних умов життя: кризи в державі, соціальна нерівність, безробіття; вплив мас-медіа, субкультур, моди; расова чи етнічна дискримінація; негативне середовище (злочинні угруповання, девіантні групи однолітків). Несприятливе соціальне оточення формує в неповнолітнього відчуття несправедливості, соціальної непотрібності, що може провокувати асоціальні дії. 3. *Педагогічні чинники* – недоліки сімейного чи шкільного виховання, а саме: байдужість педагогів або батьків; неправильні стилі виховання (гіперопіка, авторитарність, уседозволеність); недостатність уваги до індивідуальних і вікових особливостей дитини. Педагогічна занедбаність призводить до несформованості моральних орієнтирів, соціальної дезадаптації (бродяжництво, утеча з дому, ледарство тощо). 4. *Соціально-психологічні чинники* – проблеми у взаємодії з найближчим соціальним оточенням (сім'єю, друзями, значущими людьми), а саме через несприятливий психологічний клімат у сім'ї; конфлікти між батьками, насильство, алкоголізм; розлучення або смерть батьків; низький соціальний статус сім'ї, матеріальні труднощі. Оскільки сім'я формує базову модель поведінки, її руйнування або дисфункція спричиняє девіантні реакції (агресію, занижену самооцінку, пошук авторитету серед асоціальних осіб). 5. *Індивідуально-психологічні чинники* – внутрішньо-особистісні механізми, що ускладнюють соціалізацію в період деформації ціннісно-мотиваційної сфери (безвідповідальність, низький рівень совісті); або когнітивні відхилення (ригідність мислення, неадекватні настанови); емоційні проблеми (тривога, депресія, відчуття порожнечі); неадекватна самооцінка, слабкий самоконтроль. Підлітки з низькою самооцінкою часто прагнуть компенсувати її через девіантні дії, щоб здобути визнання або відчуття сили.

Профілактика/боротьба з організованою злочинністю у прикордонних/прифронтових регіонах на засадах етнокультурного фактора. На переконання Л. Андросович, організована злочинність – це історично обумовлене, негативне соціальне явище, що являє собою ієрархічно побудовану структуру, що спирається на створений злочинний капітал і корупційний фактор, що мають на меті забезпечити власне функціонування і задоволення матеріальних потреб за допомогою збільшення капіталу, «відмивання» останнього та отримання влади [11, с. 55]. Важливими складовими, що пов'язані окремими особливостями

прикордонних територій виступають соціально-демографічні чинники, фактори міграційного напруження, рівень трудової зайнятості населення, ставлення місцевого населення до представників правоохоронних органів та можливий рівень підтримки місцевого криміналітету, наявність «традиційних» для регіону кримінальних промислів, особливості організації служби правоохоронців на даній території, система транскордонного співробітництва у правоохоронній сфері та ін. [12, с. 89]. П. Купка, В. Валах у своєму дослідженні відстоюють конструктивістську традицію вивчення організованої злочинності, що прагне визначити, які явища та за яких обставин визнаються організованою злочинністю в різних культурних контекстах. У цьому контексті західні країни, такі як США, Велика Британія, Італія та Німеччина, зазвичай є головним об'єктом наукового інтересу. Так, організована злочинність у Чехії не має єдиної форми, а складається з різних уявлень, що спираються на 4 основні типи дискурсу: – *правовий, поліцейсько-розвідувальний, кримінологічний та етнокультурний* – що дозволяє трактувати організовану злочинність як повсюдне явище. Характерною рисою того, як організована злочинність конструюється в чеській політиці, є визнання чеських громадян потужними організованими злочинцями серед лав орієнталізованих російськомовних, балканських, східноазійських та арабських кримінальних фігур. Цей статус ще більше підкріплюється через асоціацію організованої злочинності з економічною злочинністю, що є зраним символом злочинності в Чехії [13]. З цього приводу, нами надіслана наукова праця для опублікування та прийнята редколегією до друку: Токар П. Т., Кріцак І. В. Організована злочинність як багатомірний виклик у воєнний період: теорія, практика, протидія. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання діяльності Національної поліції як суб'єкту протидії організованій злочинності». Донецький державний університет внутрішніх справ. 02 квітня 2026. Крім цього у 2025 році вийшла друком така наукова праця: Токар П. Т., Кріцак І. В. Історико-етно-культурні та міжнародні аспекти проблеми організованої злочинності: на прикладі Харківського регіону. Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності в умовах збройного конфлікту: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 жовтня 2025 року). Кропивницький, 2025. С. 73–87.

Наркозлочинність. Проблеми оцінки доказів у кримінальних провадженнях про наркозлочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями. За словами Г. М. Степанової, О. Ю. Хахуцяк, проблема оцінки доказів у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинених організованими групами та злочинними

організаціями, залишається однією з найбільш актуальних та складних у сфері кримінального судочинства. Сучасна наркозлочинність характеризується високим рівнем структурованості злочинних формувань, їх стійкістю, конспіративністю та чіткою ієрархічною організацією, що значно ускладнює процес виявлення й фіксації доказів. Діяльність таких груп, як правило, включає розподіл функцій, використання захищених каналів комунікації, цифрових платформ та інших технічних засобів, спрямованих на мінімізацію ризику викриття, що вимагає застосування широкого спектра слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [14, с. 512].

Оцінка доказів у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, має комплексний характер і передбачає врахування як загальних правил кримінального процесуального закону, так і специфічних ознак, притаманних організованій злочинній діяльності. Центральним завданням сторін процесу та суду є не лише перевірка достовірності, належності та допустимості кожного окремого доказу, а й встановлення системного взаємозв'язку між ними, що дозволяє підтвердити або спростувати факт існування організованої форми злочинної діяльності [15]. Наукова доктрина звертає увагу на те, що оцінка доказів набуває особливої складності тоді, коли злочинна організація має ознаки транснаціональності, взаємодіє із закордонними групами, використовує іноземні криптовалютні біржі або сервери, розподіляє ролі між учасниками, які перебувають у різних країнах. У таких випадках особливої ваги набувають міжнародні запити, довідки правоохоронних органів іноземних держав, дані міжнародних фінансових моніторинрів. При їх оцінці суд повинен враховувати відмінності у законодавстві, рівень довіри до іноземних компетентних органів та спосіб отримання інформації [16].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що злочинність була і залишається одним із найскладніших і найбільш стійких соціальних феноменів, остаточне подолання якого є неможливим, адже його глибинні детермінанти закорінені не лише у зовнішніх соціальних умовах, а й у внутрішньому світі людини, її цінностях, моральних орієнтирах і духовному стані. Саме тому ефективна протидія злочинності не може обмежуватися виключно репресивними або процесуальними заходами, а потребує комплексного поєднання кримінально-правових, кримінологічних, соціальних, психологічних, педагогічних та духовно-ціннісних підходів. Встановлено, що сучасна кримінологічна розвідка/кримінологічний моніторинг має розвиватися одночасно у двох напрямках: у глибину –

через детальне вивчення окремої проблеми, та в ширину – через інтенсивне опрацювання значного масиву наукових джерел, здатне сформувати цілісне бачення багатовимірності злочинності. Саме такий підхід дозволяє своєчасно виявляти нові криміногенні тенденції, формувати науково-обґрунтовані прогнози та пропонувати ефективні механізми реагування. Доведено, що профілактика злочинності має бути пріоритетною порівняно з боротьбою у її вузькому, репресивному/силловому значенні, адже найбільш ефективним є не покарання наслідків, а усунення причин і умов, що породжують злочинну поведінку. Водночас, боротьба зі злочинністю має залишатися складною системою, що поєднує загальну організацію протидії, профілактичну діяльність і правоохоронну практику, засновану на законності, прозорості та довірі громадян.

Особливої уваги за нинішніх умов потребує злочинність неповнолітніх, адже девіантна поведінка підлітків є першим етапом формування майбутньої злочинної поведінки. Визначено, що ключову роль у цьому процесі відіграє сім'я, яка або закладає основи моральної, соціально адаптованої особистості, або, навпаки, через байдужість, конфліктність, насильство чи відсутність належного виховання стає одним із головних чинників криміналізації неповнолітнього. Поряд із цим на формування злочинної поведінки впливають біологічні, соціальні, педагогічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники, які необхідно враховувати під час розроблення системи раннього запобігання. Обґрунтовано, що в умовах прикордонних і прифронтових регіонів особливого значення набуває організована злочинність, що тісно пов'язана з етнокультурними, міграційними, економічними та корупційними чинниками/ризиками, а тому її профілактика повинна враховувати специфіку конкретного регіону, криміногенний стан громади, особливості місцевого населення та рівень взаємодії з правоохоронними органами. Не менш небезпечним проявом сучасної організованої злочинності залишається наркозлочинність, яка характеризується високою конспіративністю, використанням цифрових технологій, міжнародних зв'язків та складних схем організації. Вважаємо, що майбутнє науки про злочинність – кримінології, пов'язане із міждисциплінарністю, активним використанням сучасних технологій, розвитком нових форм кримінологічного моніторингу, прогнозування, штучного інтелекту та широкого залучення суспільства до профілактики правопорушень. Поєднання науки, держави, громади та внутрішньої духовно-моральної роботи над людиною здатне створити реальні передумови для зменшення масштабів злочинності та підвищення рівня безпеки у суспільстві.

Література:

1. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми дослідчого кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1997. 18 с.
2. Зеленецький В. С. Звід монографічних робіт нової наукової спрямованості. Київ: Істина, 2012. 776 с.
3. Патрелюк Д. А. Кримінальне переслідування крізь призму теорії боротьби зі злочинністю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Вип. 1. С. 138–144.
4. Головач В. А., Головач Т. В. Ризик-орієнтований підхід у кримінології: виклики та перспективи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 4. 162–165. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.34>.
5. Плугатир І. С. Перспективні напрями використання правоохоронними органами ризик-орієнтованого підходу у протидії злочинності. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 12. С. 439–450.
6. Комісарчук Р. В. Логіко-філософська структура технології боротьби зі злочинністю. *Приватне та публічне право*. 2024. № 4. С. 76–81.
7. Новак Я., Добренька Н., Пономаренко Т. Психолого-правові чинники злочинної поведінки серед неповнолітніх. *Юридична психологія*. 2025. № 2. С. 84–91.
8. Самсін І. Л., Гачак-Величко Л. Основні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2021. № 28. С. 43–47. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/385>.
9. Jerf Y. A multi-system approach to investigate different forms of delinquency in female adolescents at risk: family, school, and peers. *Behavioral Sciences*. 2023. No. 3(12). DOI: 10.3390/bs13120960.
10. Xu S., Yu J., Hu Y. Formation mechanism and prediction model of juvenile delinquency. *Frontiers in psychology*. 2023. No. 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1087368.
11. Андросович Л. Г. Стан наукового дослідження організованої злочинності у фінансовій системі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 3 (50). С. 54–57.
12. Купрієнко Д. А., Дем'янюк Ю. А., Діденко О. В. Державна територія і державний кордон: навч. посіб. Хмельницький: В-во НАДПСУ, 2014. 256 с.
13. Kupka P., Walach V., Divišová V. From Legal Definitions to Ethnic Identities: Representations of Organized Crime in Czech Policy Documents. *Trends in Organized Crime*. 2025. Vol. 28, № 1. P. 8–29.
14. Степанова Г. М., Хахуцяк О. Ю. Оцінка доказів у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими

групами та злочинними організаціями. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 12. С. 510–519.

15. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Акад. адвокатури України. К.: Прецедент, 2014. 42 с.

16. Соловей В. В. Міжнародна практика та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 228–233. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.36>.

ПОКЛАДЕННЯ НА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ОBOB'ЯЗКУ ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВИХ ЗБИТКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД ПОКАРАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ

Шморгун В. О.

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного університету
м. Одеса, Україна*

Конвенція ООН про права дитини, яка була ратифікована постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 21.02.1991 р., передбачає, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [1].

З метою імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, Офісом Генерального прокурора України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством юстиції України та Міністерством соціальної політики України 01.06.2023 р. видано наказ № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», який визначає, що у відповідних справах слід надавати перевагу таким примусовим заходам, які можуть мати виховний вплив,

а також сприяти відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням та застосовувати покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку щодо відшкодування завданих майнових збитків [2].

Застосування до неповнолітнього такого примусового заходу виховного характеру як покладання обов'язку відшкодувати заподіяні збитки, на нашу думку, відповідає міжнародним стандартам, дозволяє забезпечити права неповнолітнього та є доволі результативним, а тому ми не погоджуємося з точкою зору О. Б. Северінової, Р. І. Осипенко, Т. І. Пономарьової, що застосування такого звільнення від кримінальної відповідальності є недоцільним [3, с. 844].

Для звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням вищевказаного примусового заходу необхідна наявність наступних умов: 1) неповнолітній має досягти п'ятнадцятирічного віку; 2) у неповнолітнього має бути майно, кошти або заробіток; 3) майна, коштів та заробітку неповнолітнього має бути достатньо для відшкодування заподіяних потерпілому майнових збитків.

При цьому слід зазначити, що при застосуванні примусових заходів виховного характеру на неповнолітнього покладається обов'язок відшкодування лише майнових збитків. Покладення обов'язку відшкодувати заподіяну моральну шкоду не передбачено.

Пленум Верховного Суду України у п. 8 своєї постанови «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 р. № 2, вказує, що покладення обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків як примусовий захід виховного характеру можна застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо). Суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення [4].

Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затв. наказом ДСА України від 20.08.2019 № 814, визначено, що з метою виконання вироку, яким особу зобов'язали до відшкодування збитків, суд видає виконавчий лист, який може бути пред'явленими потерпілим до виконання [5].

Зі змісту ст. 105 КК України слідує, що примусові заходи виховного характеру, застосовані до неповнолітнього за вироком суду, носять індивідуальний характер.

У той же час О. Б. Северінова, Р. І. Осипенко, Т. І. Пономарьова зазначають, що цивільне законодавство (ст. 1179 ЦК України) надає можливість батькам, особам які їх замінюють, або закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітнього функції піклувальника,

відшкодувати завдану неповнолітнім шкоду в частці, якої не вистачає. Заслугове на увагу думка, про те, що така можливість теоретично передбачена і кримінальним законодавством, адже у ст. 105 КК України не обумовлено, що майна, яке знаходиться у володінні неповнолітнього, повинно вистачати для відшкодування шкоди у повному обсязі. Із урахуванням вказаного можна поставити під сумнів дотримання принципу індивідуалізації кримінально-правового впливу [3, с. 847].

Ми не поділяємо вказану точку зору, оскільки статтею 1179 ЦК України врегульовано порядок відшкодування шкоди, завданої неповнолітнім, тобто вказана норма закону регулює цивільно-правову відповідальність неповнолітнього, яка може бути покладена і на батьків (усиновлювачів) або піклувальників неповнолітнього, заклад, під опікою якого він перебуває, якщо вони не доведуть, що шкода була завдана не з їхньої вини. В той же час примусові заходи виховного характеру у вигляді покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків є заходами кримінально-правового примусу, які застосовуються виключно до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та не можуть бути застосовані до батьків або осіб, які їх замінюють.

Крім того, стаття 1179 ЦК України передбачає відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди, а при звільненні від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру на неповнолітнього покладається обов'язок відшкодування майнових збитків [6].

Слід також зазначити, що відповідно до ст. 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [7], а згідно ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Наведене додатково підтверджує, що за вчинене кримінальне правопорушення відповідає лише та особа, яка його вчинила [8].

Відповідно до правової позиції, викладеної Верховним Судом у постанові від 10.06.2020 р. у справі № 161/7253/18, при звільненні неповнолітнього від покарання на підставі ст. 105 КК України суд постановляє обвинувальний вирок, який визнає неповнолітнього винним у вчиненні кримінального проступку або нетяжкого злочину, але звільняє його від покарання, застосовуючи примусові заходи виховного характеру [9].

З наведеного слідує, що саме неповнолітній, який визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення, у разі звільнення його від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, має відшкодувати завдані майнові збитки.

Ми погоджуємося із думкою М. О. Карпенка, що пряма вказівка закону на безпосереднє відшкодування завданої злочином шкоди саме неповнолітнім, без допомоги законних представників, повинна виробити у нього тверде переконання в неправомірності скоєного ним суспільно небезпечного діяння, перешкодити вчиненню ним нових злочинів [10].

Водночас деякі питання застосування вказаного примусового заходу виховного характеру все ж таки потребують законодавчого врегулювання. Зокрема, діючим законодавством не визначено, яке саме майно, яке перебуває у власності неповнолітнього, може бути враховано для застосування до нього примусових заходів виховного характеру у виді покладення обов'язку відшкодування заподіяних збитків, чи повинне вказане майно бути придбане самим неповнолітнім, яким чином має бути визначена вартість зазначеного майна.

Також може виникнути ситуація, коли до повного виконання неповнолітнім застосованих до нього примусових заходів виховного характеру у вигляді обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, він, з незалежних від нього причин, може втратити майно або заробіток та буде не в змозі виконати вирок суду. Проте порядок вирішення вказаного питання та можливість заміни зазначеного примусового заходу виховного характеру ні КК України, ні КПК України не врегульоване. Тому вказані питання потребують додаткового врегулювання діючим законодавством України шляхом внесення змін до КК та КПК України.

Література:

1. Конвенція про права дитини: прийнята 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.04.2026).

2. Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність. Спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України № 150/445/2077/5/187 від 01 червня 2023 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23?lang=en#Text> (дата звернення: 26.04.2026).

3. Северінова О. Б., Осипенко Р. І., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру у виді покладення обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 844–848. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/207> (дата звернення: 26.04.2026).

4. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 26.04.2026).

5. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення: 26.04.2026).

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435– IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.04.2026).

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.04.2026).

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.04.2026).

9. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2020 року у справі № 161/7253/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977675> (дата звернення: 26.04.2026).

10. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. 182 с. URL: <http://meگو.info/node/8251> (дата звернення: 26.04.2026).

УСВІДОМЛЕННЯ ПРОТИПРАВНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО МОМЕНТУ УМИСЛУ В СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 209-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Шнуренко І. Г.

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

За усталеною позицією в судовій практиці та юридичній літературі осудна особа, яка досягла певного віку, як правило, усвідомлює

суспільну небезпечність свого діяння. При цьому не обов'язково, щоб винний усвідомлював протиправність і караність вчиненого ним діяння. Кримінальне право ґрунтується на принципі, що незнання закону не звільняє особу від кримінальної відповідальності. Вона завжди має можливість після опублікування закону ознайомитись із його змістом і знати, чи є діяння, що вчинюється, протиправним [4, с. 172].

Більш категоричний в цьому плані О. О. Дудоров, на думку якого закріплені в ст. 24 Кримінального кодексу України (далі – КК) визначення прямого і непрямого умислу, а так само категорична презумпція знання особою закону не дозволяють враховувати специфіку психічного ставлення особи до вчиненого та його наслідків у кримінально-правових нормах з бланкетними диспозиціями. Для складів кримінальних правопорушень, передбачених такими нормами, усвідомлення протиправності діяння є, на його переконання, невід'ємною складовою інтелектуального моменту умислу, оскільки законодавче регулювання відповідних відносин є настільки складним і громіздким, що навіть фахівці зазнають серйозних труднощів при з'ясуванні відповідних приписів. Тому про усвідомлення суспільної небезпеки в такому випадку, якщо особа не усвідомлює факту порушення вимог регулятивного законодавства, не може бути й мови. Так, без розуміння належним суб'єктом тієї обставини, що його діяння суперечить податковому законодавству, немає достатніх підстав вести мову про те, що цей суб'єкт усвідомлював і суспільну небезпеку свого діяння, тобто усвідомлення особою у такому випадку протиправності власної поведінки виступає способом усвідомлення її суспільної небезпеки [2, с. 196].

Запропоноване правником бачення в контексті ст. 212 КК та інших кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а також ряду інших кримінальних правопорушень, зокрема, проти безпеки виробництва, заслуговує на підтримку з урахуванням складності регулювання відповідних відносин та труднощів при з'ясуванні відповідних приписів. Водночас теза про те, що для складів кримінальних правопорушень, передбачених нормами з бланкетними диспозиціями, усвідомлення протиправності діяння має виступати невід'ємною складовою інтелектуального моменту умислу потребує уточнення. В Особливій частині КК міститься ряд статей, що містять бланкетну диспозицію. Серед них, зокрема, ст. 438 «Воєнні злочини». Ця стаття містить так би мовити «супербланкетну» диспозицію відсилаючи до численних положень міжнародного гуманітарного права (Женевських конвенцій, додаткових протоколів до них тощо). У разі вчинення комбатантом воєнного злочину навряд можна вести мову про відсутність у нього усвідомлення суспільної небезпечності вчиненого

кримінального правопорушення, якщо він не знав, які саме положення міжнародного гуманітарного права він порушує вчинюючи конкретний воєнний злочин.

Повертаючись до усвідомлення особою суспільної небезпечності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209-1 КК, слід зазначити, що суб'єктами його вчинення є: відповідальні працівники суб'єктів первинного фінансового моніторингу або особи, що виконують їх функції; спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, що провадять свою діяльність одноособово; службові особи Держфінмоніторингу, суб'єктів державного фінансового моніторингу, правоохоронних органів, інших органів влади, підприємств, установ організацій різних форм власності, які на підставі професійних або службових обов'язків мають доступ до таємниці фінансового моніторингу та/або іншої інформації, що виступає предметом досліджуваного кримінального правопорушення.

Якщо вести мову про відповідального працівника, то він призначається за посадою на рівні керівництва суб'єкта первинного фінансового моніторингу та повинен мати бездоганну ділову репутацію та відповідати кваліфікаційним вимогам, встановленим суб'єктом державного фінансового моніторингу (ч. 1 ст. 9 Закону України від 6 грудня 2019 року «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; далі – Закон). Відповідальний працівник зобов'язаний не менше одного разу на місяць інформувати керівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу про заходи, вжиті, зокрема, для підготовки персоналу щодо виконання вимог Закону шляхом проведення освітньої та практичної роботи (ч. 1 ст. 9 Закону). У свою чергу суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний вживати заходів для забезпечення проходження відповідальним працівником навчання у сфері запобігання та протидії протягом трьох місяців з дня його призначення, а також підвищення його кваліфікації шляхом проходження навчання не менше одного разу на три роки на базі відповідного навчального закладу, що належить до сфери управління Держфінмоніторингу, та в інших навчальних закладах (п. 23 ч. 2 ст. 8 Закону).

Кваліфікаційні вимоги та підготовка відповідального працівника, вказує на те, що він, виконуючи свої повноваження та усвідомлюючи суспільну небезпечність діянь, передбачених ст. 209-1 КК, також усвідомлює і їх протиправність.

Якщо вести мову про спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що провадять свою діяльність одноособово, то вони так само усвідомлюють суспільну небезпечність та

протиправність відповідного діяння тому, що, по-перше, мають значно вужчий круг обов'язків щодо надання інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу (частини 2, 3 ст. 10 Закону), по-друге, також мають проходити навчання та підвищення кваліфікації у сфері фінансового моніторингу, зокрема, на базі академії Держфінмоніторингу.

Якщо вести мову про інших суб'єктів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, на них також антилегалізаційним законодавством покладається відповідний обов'язок про який вони мають знати в зв'язку з виконанням своїх професійних або службових обов'язків. Так, відповідно до абз. 2 ч. 11 ст. 16 Закону розголошення у будь-який спосіб працівниками Держфінмоніторингу таємниці фінансового моніторингу, а також факту отримання інформації про фінансову операцію та її учасників, факту надання запиту, рішення чи доручення та/або отримання відповіді на такий запит, рішення чи доручення тягне за собою відповідальність згідно із законом або за рішенням суду. У свою чергу відповідно до абз. 1 ч. 12 ст. 16 Закону обов'язок дотримуватися таємниці фінансового моніторингу та не розголошувати факт надання інформації Держфінмоніторингу, а також факт одержання та виконання запиту, рішення чи доручення Держфінмоніторингу в установлених цим Законом випадках поширюється також на осіб, яким така інформація стала відома у зв'язку з їх професійною або службовою діяльністю.

Л. П. Брич та В. О. Навроцький підкреслюють, що осудність спеціального суб'єкта кримінального правопорушення повинна визначатися не тільки на основі вольових та інтелектуальних критеріїв, за якими необхідно оцінювати осудність будь-якої особи, а й з урахуванням додаткових ознак, що визначають можливість спеціального суб'єкта усвідомлювати фактичну, соціальну сторону своєї поведінки з урахуванням додатково покладених на нього обов'язків [1, с. 61].

Підводячи підсумок висновуємо, що суб'єкти кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, усвідомлюють суспільну небезпечність та протиправності свого діяння.

Література:

1. Брич Л., Навроцький В. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 58–62.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібн. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
3. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-ІХ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним

шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n6> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак. Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Беньківський та ін. За ред. П. П. Андрушка, П. С. Матишевського, С. Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

НАПРЯМ 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО СПІЛЬНОГО ПЛАНУ АБО ЗМОВИ

Бобріченко В. В.

*аспірантка кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Вплив Міжнародного військового трибуналу (далі – Трибунал) був свого часу феноменальним для формування принципів та норм сучасного міжнародного права. Найкраще суть Нюрнберзького процесу було висловлено самим Трибуналом: «Статут не є свавільним здійсненням влади з боку країн-переможниць, але, на погляд Трибуналу, як буде показано, він є вираженням міжнародного права, що існувало на момент його створення; і в цій мірі він сам є внеском у міжнародне право» [1, с. 52]. Питання, які свого часу розглядалися на Нюрнберзькому процесі є досі надзвичайно актуальними у сучасності: можна побачити, що багато країн намагаються повернутися до військових дій як до засобу вирішення проблем. Аналіз успішних випадків засудження військових злочинців може бути корисним, хоча б тому, що положення даного процесу можна вважати частиною міжнародного права, яка була визнана багатьма країнами світу.

Метою даної роботи є аналіз остаточних висновків Трибуналу щодо обвинувачення у частині участі у спільному плані чи змові. Як буде продемонстровано далі, дана категорія обвинувачення була однією зі спірних, оскільки сторона обвинувачення, Трибунал і Комісія міжнародного права (далі – Комісія), завданням якої було сформувавши принципи висловлені в Статуті Трибуналу та його остаточному рішенні, мали різний погляд на її тлумачення.

Формулювання «участь у спільному плані чи змові» зустрічається двічі у статті 6 Статуту Трибуналу: 1) при формулюванні злочинів проти миру («планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни, яка порушує міжнародні договори, угоди чи гарантії, або участь у спільному плані чи змові з метою здійснення будь-чого з вищезазначеного»), 2) при уточненні відповідальності за співучасть в останньому абзаці статті 6 («керівники, організатори, підбурювачі та пособники (співучасники), які беруть участь у розробці чи здійсненні спільного плану чи змови з метою вчинення будь-якого із зазначених вище злочинів, несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-якою

особою на виконання такого плану») [2]. Тлумачення цих двох категорій різнилися.

Зазначимо, що в обвинувальному акті насправді було чотири пункти – і може постати питання, а чому ж чотири, якщо злочинів три? Бо злочини проти миру поділялися на два пункти: 1) участь у спільному плані чи змові з метою підготовки, розв'язання та ведення агресивної війни, 2) планування, підготовку, розв'язання або ведення агресивної війни або війни, яка порушує міжнародні договори, угоди чи гарантії; і після них вже наводилися 3) воєнні злочини та 4) злочини проти людяності. Формулювання в обвинуваченні мало дещо інакший вигляд: пункт перший обвинувачував у змові або наявності спільного плану з метою вчинення злочинів проти миру (скорочено «Спільний план або змова»), а другий – у вчиненні конкретних злочинів проти миру шляхом планування, підготовки, розв'язання та ведення агресивних війн проти низки інших держав («Підготовка та ведення війни») [1, с. 24, 56]. Спільний план чи змова, для того аби бути злочинами проти миру відповідно до Статуту, мали відбуватися з метою вчинення агресивної війни, тому коли обвинувачення намагалося поставити у вину обвинуваченим спільний план чи змову у вчиненні воєнних злочинів чи злочинів проти людяності – дана спроба була відхилена (Трибунал зазначив, що Статут не визначає ніяку іншу змову окрім тієї, яка вчиняється з метою вчинення актів агресивної війни, і тому розгляне пункт перший лише у частині «спільного плану підготовки, розв'язання або ведення агресивної війни») [1, с. 58]. Окрему увагу Трибунал присвятив «змові», так Комісія вважала, що Трибунал надав таке його визначення: «конкретний план ведення війни» (хоча, на нашу думку, це було досить непряме надання визначення – наступна цитата містить його). Трибуналом були встановлені такі правила для «змови»: «Змова не визначена в Статуті. Проте, на думку Трибуналу, змова повинна мати чітко окреслені злочинні цілі. Вона не повинна бути надто далекою від моменту прийняття рішення та від діяння. Планування, для того аби бути кримінальним має не лише ґрунтуватися на деклараціях Партійної програми, таких як ті, що містяться в двадцяти п'яти пунктах Нацистської партії, оголошених у 1920 році, або на політичних твердженнях, висловлених у «Майн Кампф» у пізніші роки. Трибунал повинен перевірити, чи існував конкретний план ведення війни, та визначити учасників цього конкретного плану» [1, с. 57]. Комісія зазначила, що хоча Трибунал вимагав існування конкретного плану ведення війни для встановлення змови, проте він не вимагав аби була доведена її єдність (було доведено, що спільне планування підготовки та ведення війни вчинялися окремими підозрюваними, тому встановлення того чи єдина змова в масштабах і протягом часу, котрі зазначалися в обвинуваченні – було несуттєвим) [1, с. 57, 3, с. 52]. Комісія також дійшла таких висновків: 1) декілька осіб мають у якийсь спосіб

приймати участь у плануванні, проте внесок певних осіб у спільний план не має бути однаково чи рівно важливим. Деякі учасники можуть відігравати провідну роль, а одна-єдина людина може навіть повністю домінувати в ініціюванні та розробці планів, не припиняючи при цьому спільного планування; 2) планування має бути не тільки спільним, але й конкретним та полягати у створенні одного або кількох конкретних планів ведення війни. Саму по собі участь у діяльності Нацистської партії чи уряду Трибунал не вважав участю у злочинній змові. Щоб бути учасником такої змови, кожен планувальник повинен був, знаючи її мету, зробити значний внесок у розробку конкретного плану ведення війни [3, с. 53].

Щодо самого поняття «агресивної війни», то його не було ані в Статуті, ані Трибунал не вважав за потрібне надати йому визначення. Проте, виходячи з остаточного рішення Трибуналу, Комісія дійшла висновку, що на процесі розділялися «агресивна війна» та «акти агресії». Так, було зазначено, що розмежування агресивних актів/діянь та агресивної війни може означати, що Трибунал вбачав випадки, коли лише нападник вдається до збройної сили, тоді як жертва не чинить або чинить незначний збройний опір, такими, що не підпадають під поняття «агресивної війни». Існування агресивної війни передбачатиме, що збройному нападу агресора протидівав збройний опір або оголошення війни з боку країни, що зазнала нападу, і, таким чином, результатом стане війна в технічному сенсі. Наприклад, напад на Австрію та Чехословакію були кваліфіковані як «акти агресії», а перша агресивна війна була почата з нападом на Польщу (1 вересня 1939 року) [3, с. 49].

Висновки щодо участі у розробці чи здійсненні спільного плану чи змови керівників, організаторів, підбурювачів та пособників були викладені Трибуналом ще при аналізі неможливості засудження за змову з метою вчинення воєнних злочинів чи злочинів проти людяності. Було наголошено на тому, що положення заключного абзацу статті 6 Статуту не додають нового чи окремого злочину, окрім тих, які вже визначені, проте, вони покликані встановити відповідальність осіб, які брали участь у спільному плані [1, с. 58]. З цього приводу Комісія зазначила, що, виходячи з попередніх висновків Трибуналу, дане твердження могло означати, що заключний абзац статті 6 мав застосовуватися до учасників спільного плану чи змови з підготовки та ведення агресивної війни, і тільки до них. У подальшому, обвинувачені, винні в такій змові, були б відповідальні «за всі дії, вчинені будь-якою особою на виконання такого плану» і, таким чином, могли відповідати і за воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені такою особою. Насправді Трибунал порізно витлумачив ці два положення статті 6: у заключному абзаці Трибунал вбачав правило, яке встановлювало відповідальність підбурювачів та пособників (співучасників) за будь-який злочин, визначений в статті 6. Таким чином, «участь у розробці чи виконанні

спільного плану чи змови з метою вчинення будь-якого з вищезазначених злочинів» не означала участь у змові в технічному сенсі, а лише співучасть через участь у плануванні або виконанні будь-якого зі злочинів, перелічених у статті 6. Як остаточний висновок з цього пункту обвинувачення Комісія навела таке твердження: «Фактично, їхня вина значною мірою ґрунтувалася на співучасті. Головні воєнні злочинці самі, у фізичному сенсі, не вбивали чи не поводитися жорстоко з військовополоненими та цивільними особами, не вбивали заручників, не руйнували та не спустошували міста, але вони несли відповідальність за ці злочини як лідери, організатори, підбурювачі та пособники. Покласти на них цю відповідальність, очевидно, було метою заключного пункту статті 6, як його тлумачить Суд» [3, с. 73–74].

Таким чином, передбачена відповідальність керівників, організаторів та підбурювачів, як співучасників, свого часу, була одним з досягнень Міжнародного військового трибуналу. Саме в межах тлумачення спільного плану чи змови, як частини злочинів проти миру, Трибунал зазначив, що особа, яка надала своє співробітництво на виконання спільного плану, знаючи цілі цього плану, не може потім ховатися за аргументом, що її використали, чи що вона діяла під керівництвом особи, яка задумала такий план, чи в умовах диктатури. Питання співучасті є достатньо складним, оскільки передбачає покладання на особу більшої кількості злочинів, і навіть тих, які були вчинені опосередковано щодо неї, проте, при притягненні до відповідальності осіб за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності є необхідним, оскільки воєнні злочинці не можуть одноособово вчиняти дану категорію злочинів, – їм потрібні співучасники.

Література:

1. International military tribunal (Nuremberg). Judgment of 01 October 1946. URL: https://crimeofaggression.info/documents//6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.
2. United Nations – Treaty series (1951). Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. Signed at London, on 8 August 1945. Charter of the International military tribunal. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf.
3. United Nations – General Assembly, International Law Commission (1949). The Charter and judgment of the Nürnberg tribunal. History and analysis. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Кот К. О.

*студентка 3 курсу, спеціальність «Міжнародне право»
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Права людини, як визначає їх М. І. Козюбра, це визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких може домагатися особа від держави і суспільства, в яких вона живе, та забезпечення яких реально в умовах досягнутого людством прогресу [1, с. 50].

З 2014 року внаслідок окупації російською федерацією Криму та частин Донецької і Луганської областей мільйони українців опинилися в умовах системних порушень основоположних прав, що підтверджено доповідями ООН, ОБСЄ та резолюціями Генеральної Асамблеї [2]. Модель поведінки російських окупаційних адміністрацій має спільні риси та методи на різних територіях, тому більшість порушень прав людини відтворюється скрізь, де наявна або тривала російська окупація. Відтак, наведені нижче приклади є лише частиною сотень, а подекуди – тисяч порушень відповідного характеру.

Право на справедливий судовий розгляд та функціонування паралельних систем «правосуддя»

Міжнародне право гарантує кожній особі право на публічний і справедливий розгляд справи незалежним та неупередженим судом. Проте, на окупованому півострові Крим право на справедливий суд систематично порушується через залежність трибуналів, проведення засідань без участі обвинувачених та закритість процесів від громадськості, що з квітня 2022 року посилюється блокуванням доступу до судових баз даних [3, п. 10, 11]. Аналогічна ситуація спостерігається у Донецькій та Луганській областях, де окупаційні адміністрації створили паралельну правову систему для легітимізації репресій: затриманих утримують у в'язниці «Ізоляція» до півтора року перед одноденними судилищами, що завершуються тривалими термінами за «шпигунство», а незалежна адвокатура фактично заблокована через залякування [4]. Окрему стурбованість викликає практика винесення смертних вироків судами так званої «ДНР», що є грубим порушенням міжнародних гуманітарних норм [5, п. 103].

Катування, свавільні арешти та насильницькі зникнення

На окупованому півострові Крим УВКПЛ задокументувало факти катувань (електрострум, сексуальне насильство) з боку ФСБ та стрімка

зростання свавільних арештів журналістів і членів Меджлісу (на понад 600%), водночас станом на липень 2022 офіційно зафіксовано 50 випадків насильницьких зникнень за повної відсутності розслідувань [3, п. 13, 14, 16]. Ситуація в Донецькій та Луганській областях є не менш трагічною: через систему катівень, як-от «Ізоляція», проходять тисячі цивільних, отримуючи вироки по 12–14 років за журналістську діяльність, дописи в соцмережах або навіть по жертви українським фондам [4]. Масштаб репресій підтверджується відкриттям росією близько 5 000 справ проти цивільних з 2022 року та практикою масових нічних рейдів, що супроводжуються сотнями свавільних затримань під приводом порушення комендантської години [4].

Свобода слова та доступу до інформації

Запровадження кримінальної відповідальності за «дискредитацію» російської армії спричинило хвилю репресій проти мешканців Криму навіть за приватні повідомлення чи антивоєнні заклики [3, п. 22]. Повне блокування незалежних медіа, зокрема «Крим.Реаліі», заборона соціальних мереж Facebook, Instagram фактично позбавили населення доступу до будь-якої інформації, крім державної пропаганди, що є грубим порушенням права на свободу вираження поглядів [3, п. 27; 6].

Свобода зібрань, віросповідання, пересування та права на приватність

На окупованому півострові Крим будь-які мирні зібрання (зокрема кримськотатарські) жорстко переслідуються через відсутність дозволів окупаційної влади, а діяльність Свідків Єгови повністю заборонена під виглядом боротьби з «екстремізмом» [3, п. 29, 36]. Крім того, руйнування українських КПП на адміністративній межі після 24 лютого 2022 року критично обмежило свободу пересування, змушуючи громадян обирати довгі та небезпечні маршрути через територію росії [3, п. 37]. Схожі репресії відбуваються у Донецькій та Луганській областях, де окупаційні адміністрації заборонили діяльність численних релігійних громад та масово ліквідували незалежні громадські організації, паралельно блокуючи роботу міжнародних гуманітарних місій, що унеможливило незалежний моніторинг ситуації [4]. Контроль над населенням посилюється системним порушенням права на приватність через зобов'язання інтернет-провайдерів збирати та передавати дані абонентів окупаційним спецслужбам [4].

Освіта рідною мовою

У 2021/22 навчальному році лише 214 учнів (0,1% від загальної кількості) навчалися українською мовою – єдина україномовна школа діє у Феодосії [7]. У задокументованому випадку дитина замість уроків кримськотатарської мови відвідувала примусовий урок «рідної мови»,

що фактично являв собою додатковий урок російської понад п'ять наявних на тиждень [3, п. 38].

Дискримінація за громадянством, переслідування корінних народів та відчуження приватної власності

В окупованому Криму громадяни України без російських паспортів позбавлені базових прав, що супроводжується примусовими виселеннями та стрімким скороченням кількості мешканців без громадянства РФ – на 59% за п'ять років [3, п. 46]. Особливого тиску зазнає корінний кримськотатарський народ: із понад 10 000 порушень прав людини, зафіксованих у 2017–2024 роках, дві третини спрямовані саме проти них, а загальна кількість політ'язнів на півострові сягнула 371 особи [6]. На окупованих територіях Донецької та Луганської областей з 2017 року триває масштабна «націоналізація» українських підприємств, яка переросла у масову експропріацію приватного майна: лише протягом 2021–2024 років було конфісковано понад 856 тисяч житлових об'єктів, 80% офісної нерухомості Луганська, близько 1 500 родовищ та 3,4 млн га землі [4].

Пропаганда та залучення дітей

Примусове залучення до «суспільних» організацій і «патріотичних» заходів є ключовою стратегією підтримання контролю. У листопаді 2018 року в окупованій Горлівці публічних службовців звільняли за відмову йти на «вибори». У Луганську мотоклуб «Нічні вовки. Донбас» під виглядом «патріотичного виховання» залучав дітей до «військово-патріотичних клубів» при «МВС ЛНР». У серпні 2017 року 40 юних луганчан повернулися зі спеціалізованих таборів «Гвардієць» у пензенській та нижегородській областях росії [4].

Висновки: відповідальність окупаційної влади за міжнародним правом

Наведені факти свідчать про системний та масштабний характер порушень прав людини на окупованих росією українських територіях.

Відповідно до Гаазької конвенції, окупаційна держава зобов'язана забезпечувати правопорядок, водночас їй категорично заборонено конфіскувати приватну власність (ст. 46) та примушувати населення до служби у своїх збройних силах (ст. 52) [8]. Четверта Женевська конвенція додатково гарантує захист гідності цивільних осіб, забороняючи катування (ст. 31–32), примусові депортації (ст. 49) та вивезення затриманих на територію держави-окупанта (ст. 76) [9].

Юридичною підставою для притягнення агресора до відповідальності є принцип «ефективного контролю», закріплений у рішенні ЄСПЛ у справі «Лоїзиду проти Туреччини»: держава несе міжнародно-правову відповідальність за порушення прав людини на будь-якій території, де вона здійснює фактичне управління через свої збройні сили або підпорядковані структури, незалежно від формального

статусу цих територій [10]. Отож, сукупність зафіксованих порушень становить не лише грубе порушення конкретних договірних норм, а й злочини проти людяності відповідно до Римського статуту МКС.

Література:

1. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/f/283756.pdf>.

2. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо ситуації з правами людини в АР Крим та м. Севастополі : рез. 71/205 від 19.12.2016; 72/190 від 19.12.2017; 73/263 від 22.12.2018; 74/168 від 18.12.2019; 75/192 від 16.12.2020 / Генеральна Асамблея ООН. Нью-Йорк : ООН, 2016–2020.

3. Моніторингова місія ООН з прав людини (УВКПЛ). Доповідь щодо ситуації з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) : доповідь / УВКПЛ. Женева : ООН, 2022. А/70/220. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-05/A_77_220-EN.pdf.

4. Human rights violations in Donetsk and Luhansk regions / East-SOS, Crimea Human Rights Group. Київ, 2021–2024. URL: <https://www.eastsos.com>.

5. Administration of Justice in Conflict-Related Criminal Cases in Ukraine in 2014–2020 : report / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2020. August. 70 p. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-08/Ukraine-admin-justice-conflict-related-cases-en_0.pdf.

6. Кримськотатарський ресурсний центр. Моніторинг порушень прав людини в окупованому Криму, 2017–2024 / Кримськотатарський ресурсний центр. Київ, 2024. URL: <https://ctrcenter.org>.

7. Веселова В. Освіта в Криму: чи залишилася на півострові українська мова? *Радіо Свобода*. 2021. 26 трав. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/crimea-education-ukrainian-language/31274562.html>.

8. Положення про закони і звичаї суходільної війни : додаток до ІV Гаазької конвенції від 18.10.1907 / Гаазька мирна конференція. Гаага, 1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>.

9. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (Четверта Женевська конвенція) / Міжнародний комітет Червоного Хреста. Женева, 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>.

10. *Loizidou v. Turkey* : judgment of 23 March 1995 and judgment on the merits of 18 December 1996 / European Court of Human Rights. Strasbourg : ECHR, 1996. Application No. 15318/89. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007>.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Крамной С. С.

*аспірант кафедри Європейського та міжнародного права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується суттєвим зростанням кількості міжнародних конфліктів, ускладненням їх структури та появою нових форм загроз міжнародній безпеці. Особливої актуальності зазначена проблематика набула у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, яка стала найбільшим викликом системі міжнародної безпеки після завершення «холодної війни». Повномасштабне вторгнення у 2022 році продемонструвало обмеженість існуючих механізмів реагування міжнародних міжурядових організацій на порушення основоположних принципів міжнародного права, зокрема принципів суверенної рівності держав, незастосування сили та територіальної цілісності [1, с. 45].

У цих умовах діяльність міжнародних міжурядових організацій набуває особливого значення, оскільки саме вони виступають ключовими інституційними механізмами запобігання та врегулювання міжнародних конфліктів. Водночас практика їх функціонування свідчить про наявність низки системних проблем, які знижують ефективність реагування на сучасні виклики. До таких проблем належать політична залежність прийняття рішень, обмеженість правових повноважень, складність процедур реагування, недостатня координація між універсальними та регіональними організаціями, а також недосконалість механізмів превентивної дипломатії [2, с. 78].

Одним із ключових напрямів оптимізації діяльності міжнародних міжурядових організацій є розвиток механізмів превентивної дипломатії. Превентивна дипломатія передбачає застосування комплексу заходів, спрямованих на запобігання виникненню конфліктів, недопущення їх ескалації та мінімізацію негативних наслідків. Особливу роль у реалізації превентивної дипломатії відіграє система Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до Статуту ООН Генеральний секретар має право привертати увагу Ради Безпеки до будь-якої ситуації, яка може становити загрозу міжнародному миру та безпеці [3, с. 12].

Однак практика російсько-української війни продемонструвала обмеженість механізмів превентивної дипломатії ООН. Зокрема, Рада Безпеки ООН не змогла прийняти ефективні рішення щодо припинення

агресії у зв'язку із застосуванням права вето постійним членом – Російською Федерацією. Така ситуація засвідчила необхідність реформування механізмів прийняття рішень у межах міжнародних організацій та пошуку альтернативних інструментів превентивного реагування [4, с. 103].

Важливу роль у системі раннього попередження конфліктів відіграють регіональні міжнародні організації. Зокрема, Організація з безпеки і співробітництва в Європі здійснює моніторинг політичної та безпекової ситуації у державах-учасниках. Практика діяльності Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні підтверджує важливість превентивного моніторингу, хоча обмеженість мандату місії суттєво знижувала можливості впливу на розвиток конфлікту [5, с. 64].

У зв'язку з цим доцільним є посилення аналітичної функції міжнародних міжурядових організацій шляхом створення систем раннього попередження конфліктів. Такі системи повинні базуватися на комплексному аналізі політичних, економічних, соціальних та гуманітарних факторів. Використання відповідних механізмів дозволить своєчасно виявляти потенційні загрози міжнародній безпеці та запобігати ескалації конфліктів.

Важливим напрямом оптимізації діяльності міжнародних міжурядових організацій є впровадження цифрових технологій у процес моніторингу міжнародних конфліктів. Сучасні інформаційні технології дозволяють здійснювати оперативний збір та аналіз інформації, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень. Зокрема, використання супутникових даних, систем геоінформаційного аналізу та технологій штучного інтелекту дозволяє прогнозувати розвиток конфліктів та оцінювати їх потенційні наслідки [6, с. 91].

Під час російсько-української війни міжнародні організації активно використовували цифрові технології для документування порушень міжнародного гуманітарного права. Застосування супутникових знімків, відкритих джерел інформації та цифрових платформ дозволило оперативно фіксувати факти руйнування цивільної інфраструктури та порушення прав людини. Це підтверджує важливість цифровізації діяльності міжнародних організацій як інструменту підвищення ефективності їх функцій.

Крім того, суттєвого значення набуває посилення взаємодії між універсальними та регіональними міжнародними організаціями. Відповідно до глави VIII Статуту ООН регіональні організації можуть відігравати важливу роль у підтриманні міжнародного миру та безпеки. Практика врегулювання міжнародних конфліктів свідчить, що ефективність діяльності міжнародних організацій значною мірою залежить від рівня координації між ними [7, с. 134].

У контексті російсько-української війни важливу роль відіграє співпраця між ООН, ОБСЄ, Європейським Союзом та НАТО. Таке багаторівневе партнерство дозволяє поєднувати політичні, військові та гуманітарні інструменти врегулювання конфлікту. Зокрема, НАТО забезпечує військово-політичну підтримку, Європейський Союз застосовує санкційні механізми, а ООН здійснює гуманітарну діяльність.

Таким чином, оптимізація діяльності міжнародних міждержавних організацій у сфері врегулювання міжнародних конфліктів повинна здійснюватися шляхом розвитку превентивної дипломатії, впровадження цифрових механізмів моніторингу, а також посилення взаємодії між універсальними та регіональними структурами. Реалізація зазначених напрямів дозволить підвищити ефективність діяльності міжнародних організацій та забезпечити більш результативне реагування на сучасні виклики міжнародній безпеці.

Література:

1. Лукашук І. І. Міжнародне право. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 376 с.
2. Shaw M. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1033 p.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року.
4. Gray C. International Law and the Use of Force. Oxford: Oxford University Press, 2018. 412 p.
5. ОБСЄ: основні документи та матеріали. Київ: Парламентське видавництво, 2019. 224 с.
6. Bethlehem D. The Secret Life of International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 289 p.
7. Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2019. 872 p.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ НА МОРІ

Литвиненко С. С.

*аспірант кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави та права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Інституційні та нормативні засади міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму на морі становлять складний комплекс взаємопов'язаних правових, організаційних та політичних механізмів, що формуються на перетині міжнародного морського права, міжнародного права безпеки та спеціалізованих антитерористичних режимів. Сучасна система протидії терористичним загрозам у морському просторі ґрунтується на поєднанні універсальних міжнародних договорів, регіональних угод, резолюцій Ради Безпеки ООН та внутрішньодержавних актів, що імплементують міжнародні стандарти у національні правопорядки. Як слушно зазначає О. М. Шемшученко, ефективність міжнародно-правових механізмів у цій сфері залежить від їхньої здатності адаптуватися до нових форм терористичної діяльності, зокрема до використання морських шляхів для транспортування зброї, вибухових речовин чи фінансування терористичних мереж через нелегальні морські перевезення [1, с. 412].

Важливим інституційним елементом є Міжнародна морська організація (ІМО), яка, хоча й не має прямого мандату на боротьбу з тероризмом, однак відіграє ключову роль у розробленні обов'язкових для держав-членів стандартів безпеки судноплавства. Зокрема, Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів (ISPS Code), прийнятий у рамках Конвенції СОЛАС 1974 року, став одним із перших комплексних інструментів, спрямованих на запобігання актам незаконного втручання у морську діяльність, включно з терористичними загрозами. Як підкреслює М. Н. Шевченко, ISPS Code створив нормативну основу для обов'язкової оцінки ризиків, планування охоронних заходів та міжнародного обміну інформацією між портовими адміністраціями і судновласниками [2, с. 198].

Нормативний вимір міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму на морі значною мірою визначається положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), яка встановлює юрисдикційні режими у різних морських зонах та передбачає обов'язок держав співпрацювати у боротьбі з піратством та іншими формами

злочинної діяльності на морі. Хоча тероризм прямо не згадується у тексті Конвенції, практика держав та тлумачення міжнародних судових інстанцій свідчать про розширене застосування її положень до випадків терористичних актів у відкритому морі. Як зазначає В. П. Кононенко, це стало можливим завдяки концепції «загрози міжнародному миру та безпеці», яку Рада Безпеки ООН неодноразово застосовувала до терористичних дій у морському просторі [3, с. 256].

Особливе місце у формуванні нормативних засад займають спеціалізовані антитерористичні конвенції, зокрема Міжнародна конвенція про боротьбу з актами незаконного захоплення суден 1988 року (SUA Convention) та Протокол 2005 року до неї, які криміналізують широкий спектр діянь, що можуть бути кваліфіковані як морський тероризм. Ці документи встановлюють обов'язок держав криміналізувати відповідні діяння у національному законодавстві, здійснювати екстрадицію або судове переслідування підозрюваних, а також співпрацювати у сфері обміну інформацією та проведення спільних операцій. На думку Л. А. Тимченко, SUA Convention стала своєрідним «містком» між морським правом і міжнародним кримінальним правом, оскільки вперше уніфікувала підходи до кваліфікації терористичних актів на морі та встановила універсальну юрисдикцію щодо таких злочинів [4, с. 334].

Важливим чинником, що впливає на інституційний вимір співробітництва, є діяльність Ради Безпеки ООН, яка у своїх резолюціях, зокрема 1373 (2001) та 1540 (2004), закріпила обов'язок держав вживати заходів для запобігання терористичним актам, у тому числі у морському просторі, та запровадила механізми моніторингу виконання цих зобов'язань. Як зазначає І. І. Лукашук, ці резолюції фактично створили новий пласт «обов'язкового міжнародного права», що поєднує елементи класичного договірної регулювання та імперативних приписів, ухвалених у порядку глави VII Статуту ООН [5, с. 145].

Регіональні механізми співробітництва у сфері протидії тероризму на морі демонструють, що ефективність боротьби з цією загрозою значною мірою залежить від здатності держав інтегрувати універсальні міжнародні стандарти у власні безпекові стратегії та координувати дії з сусідами. У цьому контексті особливу увагу привертає діяльність Європейського Союзу, який у рамках Спільної політики безпеки і оборони (CSDP) реалізує низку морських операцій, спрямованих на запобігання терористичним актам та пов'язаним із ними злочинам. Операція «ATALANTA» (EU NAVFOR Somalia), започаткована у 2008 році, хоча й мала первинною метою боротьбу з піратством біля узбережжя Сомалі, поступово інтегрувала антитерористичний компонент, зокрема у сфері моніторингу судноплавних маршрутів та

обміну розвідувальною інформацією між державами-членами ЄС та партнерами. Як зазначає Дж. П. Мюллер, досвід «ATALANTA» показав, що боротьба з піратством і морським тероризмом має спільні інструменти, серед яких – постійна присутність військово-морських сил, контроль портів та перевірка підозрілих суден [6, с. 67].

НАТО, у свою чергу, реалізує операцію «Sea Guardian», яка охоплює Середземне море та має серед своїх завдань виявлення і запобігання терористичним загрозам у морському просторі. У межах цієї операції Альянс застосовує комплексний підхід, поєднуючи патрулювання, обмін інформацією з прибережними державами та підтримку національних морських сил у підвищенні їхньої спроможності реагувати на загрози. Як підкреслює К. Л. Боуен, ключовим чинником успіху «Sea Guardian» є інтеграція військових і цивільних структур, що дозволяє оперативного реагувати на інциденти та координувати дії з іншими міжнародними організаціями [7, с. 112].

У Чорноморському регіоні важливу роль відіграють ініціативи в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та регіональні домовленості між прибережними державами щодо обміну інформацією про підозрілі судна, вантажі та маршрути. Україна, як активний учасник цих процесів, інтегрує положення міжнародних конвенцій та резолюцій РБ ООН у власну нормативну базу, зокрема через Закон України «Про боротьбу з тероризмом» та підзаконні акти, що регламентують охорону портів і суден. Як слушно зауважує О. В. Задорожній, для України питання морської безпеки має не лише економічний, а й безпосередньо оборонний вимір, особливо в умовах збройної агресії та загрози використання морських шляхів для диверсійних і терористичних операцій [8, с. 289].

Важливим аспектом інституційної взаємодії є залучення приватного сектору, зокрема судноплавних компаній, операторів портів та охоронних агентств, до системи забезпечення морської безпеки. Міжнародна практика свідчить, що ефективна протидія тероризму на морі неможлива без чіткої координації між державними органами та приватними суб'єктами, які володіють критичною інфраструктурою та інформаційними ресурсами. Як зазначає Р. Бекман, концепція «Public-Private Partnership» у сфері морської безпеки дозволяє поєднати нормативні вимоги держави з гнучкістю та технологічними можливостями бізнесу, що особливо важливо для своєчасного виявлення загроз [9, с. 54].

Аналіз еволюції інституційних та нормативних засад міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму на морі свідчить, що ця сфера розвивається у тісному взаємозв'язку з глобальними безпековими тенденціями та технологічними змінами у морській галузі. Від перших

спроб врегулювати окремі аспекти безпеки судноплавства до сучасної багаторівневої системи, що охоплює універсальні, регіональні та національні механізми, міжнародне право пройшло шлях від фрагментарності до комплексності. Водночас, як показує практика, навіть найдетальніші нормативні акти не гарантують ефективності без належної інституційної координації та політичної волі держав до їх виконання.

Серед ключових тенденцій, що визначають розвиток цієї сфери, можна виокремити: по-перше, зростання ролі превентивних механізмів, зокрема систем моніторингу, обміну розвідувальною інформацією та оцінки ризиків; по-друге, посилення взаємодії між державними та приватними суб'єктами, що володіють критичною морською інфраструктурою; по-третє, поступову інтеграцію антитерористичних заходів у ширші стратегії морської безпеки, які охоплюють також боротьбу з піратством, контрабандою та незаконним рибальством. Як зазначає Р. Колб, сучасна модель морської безпеки є «мережевою», тобто такою, що базується на горизонтальних зв'язках між численними акторами, а не лише на вертикальних структурах державного управління [10, с. 77].

Водночас існують і суттєві виклики. По-перше, це проблема юрисдикційних колізій, яка ускладнює притягнення винних до відповідальності та створює прогалини у правозастосуванні. По-друге, нерівномірний рівень імплементації міжнародних норм у національні правопорядки, що призводить до «слабких ланок» у глобальній системі безпеки. По-третє, ризик політизації антитерористичних заходів, коли окремі держави можуть використовувати їх як інструмент тиску або виправдання для обмеження свободи судноплавства. Як слушно зауважує І. Браунлі, баланс між безпекою та свободою є не лише юридичною, але й політичною проблемою, вирішення якої потребує постійного діалогу між державами [11, с. 421].

З огляду на проведений аналіз, доцільно сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення міжнародного співробітництва у цій сфері. По-перше, необхідно розробити універсальний міжнародний інструмент, який би прямо визначав поняття «морський тероризм» та встановлював єдині стандарти його криміналізації, процесуальної взаємодії та обміну доказами. По-друге, варто посилити мандат Міжнародної морської організації у сфері антитерористичної діяльності, надавши їй координаційні повноваження щодо обміну інформацією та проведення спільних навчань. По-третє, слід розширити практику укладення регіональних угод про спільне патрулювання та оперативне реагування на інциденти, особливо у стратегічно важливих морських районах. По-четверте, необхідно створити глобальну платформу

публічно-приватного партнерства у сфері морської безпеки, яка б об'єднувала держави, судноплавні компанії, портові адміністрації та страхові організації для спільної оцінки ризиків і розробки превентивних заходів.

Література:

1. Шемшученко О. М. Міжнародне право: сучасний стан і перспективи розвитку : монографія. Київ : Юридична думка, 2019. 496 с.
2. Шевченко М. Н. Міжнародно-правові засади забезпечення безпеки мореплавства : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 312 с.
3. Кононенко В. П. Міжнародне морське право: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Наук. думка, 2018. 472 с.
4. Тимченко Л. А. Міжнародне кримінальне право: підручник. Харків : Право, 2021. 584 с.
5. Лукашук І. І. Міжнародне право. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2017. 480 с.
6. Müller J. P. Maritime Security and EU Naval Operations: monograph. Brussels : Centre for European Policy Studies (CEPS), 2020. 198 p.
7. Bowen C. L. NATO's Maritime Security Strategy : monograph. London : Routledge, 2019. 264 p.
8. Задорожній О. В. Міжнародне право в умовах збройного конфлікту : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 656 с.
9. Beckman R. Public-Private Partnerships in Maritime Security : monograph. Singapore : NUS Press, 2021. 284 p.
10. Kolb R. Maritime Security Networks : monograph. Geneva : Graduate Institute Publications, 2022. 244 p.
11. Brownlie I. Principles of Public International Law / ed. by James Crawford. 9th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. 785 p.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

*Збірник матеріалів
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
до Дня науки*

м. Київ, 12 травня 2026 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 15.06.2026 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 9,53. Наклад 100. Замовлення № 047-0626.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.